

Darko Knez

⊕ D

Z ⊕ R E

FR ⊕ M DAWN
TILL DUSK

KRIŽI IZ
ZBIRKE
NAR ⊕ DNEGA
MUZEJA
SLOVENIJE

D ⊕

⊕ R A K A

CROSSSES
IN
THE COLLECTION
⊕
THE NATIONAL
MUSEUM
⊕
SLOVENIA

NARODNI
MUZEJ
SLOVENIJE

Darko Knez

⊕ D Z ⊕ R E
D ⊕ Π R A K A
F R ⊕ Π D A W N
T I L L D U S K

⊕ D Z ⊕ R E

FR ⊕ M DAWN
TILL DUSK

CR ⊕ SSES
IN
THE C ⊕ LLECTION
⊕ F
THE NATIONAL
MUSEUM
⊕ F
SL ⊕ VENIA

KRIŽI IZ
ZBIRKE
NAR ⊕ DNEGA
MUSEJA
SL ⊕ VENIJE

D ⊕ M RAKA

VSEBINA

*

HISTORIAT ZBIRKE KRIŽEV NARODNEGA MUZEJA SLOVENIJE

6

KRIŽ

10

OBLIKE IN VRSTE KRIŽEV

16

NAPISI NA KRIŽIH

22

KRIŽI OBESKI

30

KARAVAKA KRIŽI

38

MISIJONSKI KRIŽI

40

RUSKI KRIŽ

44

KRIŽI RELIKVIARIJI

44

ROŽNI VENCI

48

PROCESIJSKI KRIŽI

52

STOJEČI KRIŽI

54

KRIŽI V LJUDSKI KULTURI

60

NARAVOSLOVNE ANALIZE MUZEJSKIH PREDMETOV

64

ZAKLJUČEK

70

KATALOG

72

KRATICE

202

LITERATURA

204

KAZALO

206

CONTENTS

*

THE HISTORY OF THE COLLECTION OF CROSSES IN THE NMS

7

CROSS

13

FORMS AND TYPES OF CROSSES

17

INSCRIPTIONS ON CROSSES

23

CROSS PENDANTS

33

CARAVACA CROSSES

37

MISSION CROSSES

41

THE RUSSIAN CROSS

45

RELIQUARY CROSSES

45

ROSARIES

51

PROCESSIONAL CROSSES

53

FREE-STANDING CRUCIFIXES

55

CROSSES IN FOLK CULTURE

59

SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE MUSEUM ARTEFACTS

63

CONCLUSION

71

CATALOGUE

73

ABBREVIATIONS

203

LITERATURE

204

INDEX

206

OD ZORE DO MRAKA

KRIŽI NARODNEGA MUZEJA SLOVENIJE

HISTORIAT ZBIRKE KRIŽEV NMS

Križem kot kulturnozgodovinskemu materialnemu viru je bilo tako pri nas kakor drugod po svetu doslej posvečeno premalo pozornosti. So zelo pomemben člen v verigi virov za preučevanje ljudske pobožnosti in duhovnosti. Križi, ki so tukaj obravnavani, so del velike zbirke devocionalij¹ Oddelka za zgodovino in uporabno umetnost Narodnega muzeja Slovenije (NMS).

V sistematski zbirki križev NMS je več kot štiristo križev, v sklopu katerih hranimo le boljše ohranjene oziroma med slabše ohranjenimi le raritete. Večina teh križev je v zbirki devocionalij.

Temelj predstavljene zbirke križev je del starega muzejskega fonda, ki se je v skoraj 190 letih, odkar deluje naš muzej, zelo obogatil. Kot najpomembnejši izhodiščni izvor za obdelavo tega gradiva sem uporabil stare inventarne knjige ter nekatere zapiske Grebenčeve zbirke. Veliko križev je bilo kupljenih od raznih zbiralcev, preprodajalcev na boljših sejmih in v antikvariatih, kar precejšnje število jih je bilo podarjenih kot zbirka ali posamezen kos. V muzej so prihajali tudi kot del zapuščin ali večjih odkupov. Pri nekaterih križih nam je znano tudi najdišče, ker so bili odkriti pri arheoloških izkopavanjih, z detektorji, pri obnovah cerkva, hiš in pri drugih gradbenih delih. Tu gre predvsem za manjše križce iz kovinskih materialov. Za nekatere so na voljo samo podatki o kraju pridobitve, za nekatere pa ni na voljo nikakršne dokumentacije in se tako lahko zanašamo samo na analogije. Ker za velik del križev izvor ni znan, je zato danes težko rekonstruirati njihovo pravo pot, ki jih je pripeljala v NMS.

1
Izraz izhaja iz latinske besede *devotio*, kar pomeni žrtvovanje, vdanost, pobožnosti; pobožno ponižno spoštovanje. Devocionalije so nabožni predmeti za (katoliško) liturgijo in vernike nasploh oziroma predmeti, ki spodbujajo in razširjajo pobožnost, hkrati pa spominjajo na nekatere religiozne misterije. Navadno so ti predmeti svetinjice, križi, rožni venci, relikviariji, amuleti, škapulirji, ampule, školjke, podobice in podobno.

FR⊕M DAWN TILL DUSK

CROSSSES IN THE COLLECTI⊕N ⦿F THE NATIONAL MUSEUM ⦿F SLOVENIA

THE HISTORY OF THE COLLECTION OF CROSSES IN THE NMS

As a material source of cultural history, crosses were given insufficient attention in the past, both in Slovenia and elsewhere in the world. However, they are a significant link in the chain of primary resources for the study of popular religious devotion and spirituality. The crosses dealt with in this article are part of the large collection of devotional artefacts¹ of the Department of History and Applied Arts at the National Museum of Slovenia (NMS).

There are over four hundred crosses in the catalogued collection at the NMS, which holds mostly well preserved crosses, only a few rare examples can be found in poor condition. The majority of these crosses are from the collection of devotional objects.

The foundation of the present collection of crosses is from the old museum holdings, which have greatly expanded in the course of the museum's 190 years in operation. I have chosen old inventory books and individual notes from the Grebenc Collection as the primary starting source for the research of this material. Most of the crosses have been purchased from various collectors, flea market vendors, and from antique shops. A large number of crosses have been donated either as part of a collection or as individual pieces. Some were acquired by the Museum as parts of larger legacies or purchases. For some crosses, the site of origin is known, as they were found with metal de-

1
The expression derives from the Latin word *devotio*, which means sacrifice, devotion, piety; humble, pious respect. Devotional objects are religious objects for the (Catholic) liturgy and religious people in general. They also encourage and spread religiousness and at the same time remind people of particular religious mysteries. These objects are usually pilgrimage badges, reliquaries, amulets, scapulars, ampoules, shells, devotional prints, and similar.

Zbirka se nenehno razvija in počasi raste v skladu z zbirateljsko politiko NMS. Vsi križi so v postopku strokovne obdelave in imajo osnovno potrebno dokumentacijo, ki pa se nenehno krepi. V zbirki je tudi 153 križcev iz Grebenčeve zbirke. Predmeti iz njegove zasebne zbirke, ki jih je po vsej Sloveniji² nabral prof. Oton Grebenc³ sam ali pa so mu jih prinašali njegovi študenti v prvi polovici 20. stoletja, so inventarizirani v stari inventarni knjigi NMS od inventarne številke 11000 do 13797. Omenjene predmete je 26. junija 1929 odkupila Oblastna samouprava oblasti Ljubljanske za 100.000 dinarjev⁴ in je naprosila tedanje ravnateljstvo Narodnega muzeja, da jih začasno prevzame v svojo hrambo, zbirko uredi in varuje pred vsako poškodbo. Ko bi oblastna samouprava postavila poseben obrtno-trgovski muzej, bi se zbirka prenesla tja.⁵

Ker se posebni obrtno-zgodovinski muzej ni nikoli ustanovil, je tedanji ravnatelj dr. Josip Mal predmete Grebenčeve zbirke priključil Narodnemu muzeju, ta pa je tudi priskrbel kupnino za omenjeno zbirko. V naslednjih letih se je za Grebenčevo zbirko začelo zanimati tedanje ravnateljstvo Etnografskega muzeja s pripombo, da so predmeti večji del etnografski. Spor je trajal več let in svoje mnenje o zbirki so izrazili tudi nekateri strokovnjaki, med njimi prof. Albert Sič. Ta je v dopisu z dne 3. aprila 1945 označil zbirko za »obrotno trgovsko«, ker je le osnova etnografska, vse drugo je le izumetničenje in moderniziranje. Zbirka naj ne bi sodila v Etnografski muzej, marveč v umetno trgovinstvo.⁶ V letih 1954–1956/1957 je po dogovoru med ravnateljem Narodnega muzeja dr. Jožetom Kastelicem in ravnateljem Etnografskega muzeja dr. Borisom Orlom ravnateljstvo Narodnega muzeja od 2797 predmetov iz Grebenčeve zbirke odstopilo 1614⁷ predmetov Etnografskemu muzeju. Tako so razbili dotlej enotno zbirko ter na ta način razvrednotili delo in trud prof. Grebena in njegovih študentov. V Narodnem muzeju je ostalo 1183 predmetov, ker da sodijo tja po svoji kulturno-zgodovinski vsebini. Od tega je 341 devocionalij, mednje sodi tudi tukaj omenjenih 153 križcev.

Časovna zastopanost križev iz zbirke NMS je razpršena od 10. stoletja do srede 20. stoletja, večino zbirke obsegajo križi iz 19. in 20. stoletja. Zaradi pomanjkanja relevantne literature in specialističnih študij je eno najtežjih vprašanj, povezanih s tem gradivom, ravno vprašanje njihovega datiranja. Delno si pri datiranju zgodnejših primerov (križev) pomagamo z datacijo najdb arheoloških izkopavanj in z njihovimi bližnjimi analogijami. Pri primerkih, ki imajo izrazito jasne stilne

2
Predmeti Grebenčeve zbirke izhajajo iz teh predelov: Gorenjska: – okraj Škofja Loka: Sorica, Dražgoše, Zali Log, Železniki, Škofja Loka, Furgtal, Puštal, Ljubno, Ločnica ob Sori, Hoste, Sopotnica, Selce, Dolenja vas; – okraj Radovljica: Kranjska Gora, Gozd, Srednji Vrh, Podkoren, Mojstrana, Dovje Radeče, Koprivnik, Ljubno, Bled, Gorjuše, Bela Peč, Kropa, Jamnik, Kamna Gorica; – Kamnik in okolica; – Velesovo, Tržič; – Moravska dolina. Dolenjska: Velika Loka, Male Pece, Stranska vas, Trška Gora, Kočevje, Krška vas, Muljava, Sv. Jurij, Grosuplje. Štajerska: Celje, Slovenske Konjice in okolica. Notranjska: neopredeljeno. Primorska: Vipava, Col, Tolmin. Bela krajina: Adlešiči, Stari trg, Metlika, Črnomelj. Ljubljana in okolica: Šiška, Dravlje, Gameljne.

3
Profesor Oton Grebenc se je rodil 18. oktobra 1875 v Mariboru, umrl pa je nekje na Avstrijskem ali Nemškem med drugo svetovno vojno.

4
V Začasnem poročilu o Grebenčevi zbirki, ki ga hrani Narodni muzej Slovenije v svojem arhivu, piše, da je te predmete prof. Oton Grebenc podaril Narodnemu muzeju 9. avgusta 1935.

5
Makarovič 1962, 243.

6
Prav tam.

tectors during archaeological excavations or during the renovation of churches and houses, or other construction activities. Most of these are small metal crosses. For some of these only the data on the place of acquisition are available, while for others there is no documentation at all, and we can rely only on analogies. Since we do not know the origin of a significant portion of the crosses, it is very difficult today to reconstruct the path that brought them to the NMS.

The collection continues to expand in accordance with the collecting policy of the NMS. All crosses undergo professional treatment and have been provided with the necessary documentation, which is constantly growing. The collection also includes 153 crosses from the Grebenc Collection. The objects from the private collection of Prof. Oton Grebenc,² which he collected from all over Slovenia³ or which were brought to him by his students in the first half of the twentieth century, were entered in the NMS's old inventory book under inventory numbers 11,000 to 13,797. These objects were purchased on 26 June 1929 by the Ljubljana District Authority for 100,000 dinars,⁴ which asked the then management to keep them temporarily and to arrange the collection and protect it against damage. The Ljubljana District Authority intended to establish a special crafts and trade museum and move the collection there.⁵

However, this special crafts and trade museum never came to be, so the then manager, Dr. Josip Mal, incorporated the objects from the Grebenc Collection into the holdings of the National Museum, which also provided the funding for this collection. In the following years, the management of the Ethnographic Museum started to show an interest in the Grebenc Collection, arguing that the majority of artefacts were of an ethnographic nature. The dispute lasted for years, with several experts providing their opinions on the collection, among them Professor Albert Sič. In his letter of 3 April 1945 he defines the collection as a *crafts and trade* type of collection, being ethnographic only in essence, with many derivations and modernised objects. In his opinion, the collection did not belong in the Ethnographic Museum, but should be classified as commercial art.⁶

In the years 1954–1956/1957, according to the agreement between the then director of the National Museum, Dr. Jože Kastelic, and the then director of the Ethnographic Museum, Dr. Boris Orel, the management of the National Museum transferred 1614⁷ of a total of 2797 objects from the Grebenc Collection to the Ethnographic Museum. Thus

2
Professor Oton Grebenc was born on 18 October 1875 in Maribor, he died somewhere in Austria or Germany during the Second World War.

3
The objects from the Grebenc Collection come from the following regions:
Upper Carniola: – Škofja Loka district: Sorica, Dražgoše, Zali Log, Železniki, Škofja Loka, Furgtal, Puštal, Ljubno, Ločnica ob Sori, Hoste, Sopotnica, Selce, Dolenja vas; – Radovljica district: Kranjska Gora, Gozd, Srednji Vrh, Podkoren, Mojstrana, Dovje, Radeče, Koprivnik, Ljubno, Bled, Gorjuše, Bela Peč, Kropa, Jamnik, Kamna Gorica; – Kamnik and its surroundings; – Velesovo, Tržič; – Moravska dolina.
Lower Carniola: Velika Loka, Male Pece, Stranska vas, Trška Gora, Kočevje, Krška vas, Muljava, Sv. Jurij, Grosuplje.
Lower Styria: Celje, Slovenske Konjice and its surroundings.
Inner Carniola: not specified.
The Slovenian Littoral: Vipava, Col, Tolmin.
White Carniola: Adlešiči, Stari trg, Metlika, Črnomelj.
Ljubljana and its surroundings: Šiška, Dravlje, Gameljne.

4
The provisional report on the Grebenc Collection, kept in the archives of the National Museum of Slovenia, states that Oton Grebenc donated these objects to the National Museum on 9 August 1935.

značilnosti, pa za datiranje uporabimo stilno analizo. Kljub temu pa so te datacije lahko zelo vprašljive.

Za nekatere predmete obstajajo indici, da so zgodnejši od 10. stoletja, za nekatere pa sploh ni mogoče trditi, da so križi, čeprav imajo obliko križa. Vendar pa to, da še niso časovno opredeljeni, ne pomeni, da so nepomembni in da jih morda nekoč v prihodnje z raziskavami in komparacijami ne bo mogoče umestiti v njihov čas.

Večina manjših križev je izdelanih iz bron, redki so iz zlata, srebra, kositra, bakra ali svinca. So pa pogosto posrebreni ali pozlačeni. Majhni križi so redkeje izdelani iz lesa. Les je najpogosteje uporabljan material pri izdelavi razpel. Križe so okraševali s poldragimi ali dragimi kamni oziroma v večji meri z njihovimi imitacijami (steklena pasta, obarvano steklo) in raznimi aplikacijami. Najpogostejše so ulite in rezane oblike izdelave, redkeje se na križih pojavljajo zahtevnejše okraševalne tehnike, kot so intarzija, graviranje, granulacija, emajl in filigran.

Delavnice, v katerih so križi nastajali, so večinoma nepoznane, vendar pa je očitno, da so skromni križci in obeski z rožnih vencev nastajali v lokalnih domačih in samostanskih delavnicah, o katerih zaenkrat nimamo veliko podatkov. Nekateri primerki kažejo tuje vplive, nekateri so bili dejansko izdelani v tujini. To lahko z gotovostjo trdimo za naše primerke enkulpionov, ki so značilen proizvod sirske-palestinskih delavnic in so bili verjetno prineseni z romanja kot spominek ali devocionalni predmet iz Svete dežele. Ulrikov križ s prikazom bitke pri Lechfeldu in prisotnost svetnikov, pokopanih v augsburški katedrali, nam nakazujejo upravičen sum, da je ta križ najverjetneje nastal v avstrijskih delavnicah.

Dimenzije križev so pogojene z njihovo namembnostjo. Tako je logično, da so obeski in naprsni križi manjših dimenzij, procesijski in nagrobni križi pa velikih.

Večina križev iz zbirke devocionalij NMS je očiščenih, konserviranih in restavriranih; to delo so izjemno kakovostno opravili nekdanji in sedanji restavradorji NMS Zdenka Kramar, Aleš Lah, Irma Langus in Nataša Nemeček. Na koncu omenjeni kolegi se še vedno nesebično in potrpežljivo ukvarjata z njimi.

KRIŽ

(grško = *stauros*; latinsko = *crux*; angleško = *cross*; francosko = *croix*; nemško = *Kreuz*; italijansko = *croce*; srbsko = *krst*).

7
Ta številka ni natančna, ker je bilo ponekod večje število predmetov navedenih pod isto inv. št.

they broke up a collection which until then had been comprehensive and the value and efforts of professor Grebenc and his students' work was diminished in value. 1,183 objects have remained in the National Museum, deemed to belong there based on their cultural history content. Among them, 341 are devotional objects, including the 153 crosses examined here.

The timeline of the crosses in the NMS spans from the tenth century to the middle of the twentieth century, the majority of the collection being crosses from the nineteenth and twentieth centuries. Due to the lack of relevant literature and specialised studies, one of the most difficult tasks regarding this material is in fact to determine the date of the objects. Dating the early specimens (crosses) is made somewhat easier by the dating of the findings of the relevant archaeological excavation and their close analogies. Stylistic analysis is used to date the specimens with clear style characteristics. Nevertheless, the attributed dates could be disputable.

There are indications that some objects may date from before the tenth century, while for some it is indeed impossible to say that they are crosses, although they do have the form of a cross. However, the fact that some crosses have not been dated yet does not mean they are of no consequence and that future research and comparative analyses will not be able to date them.

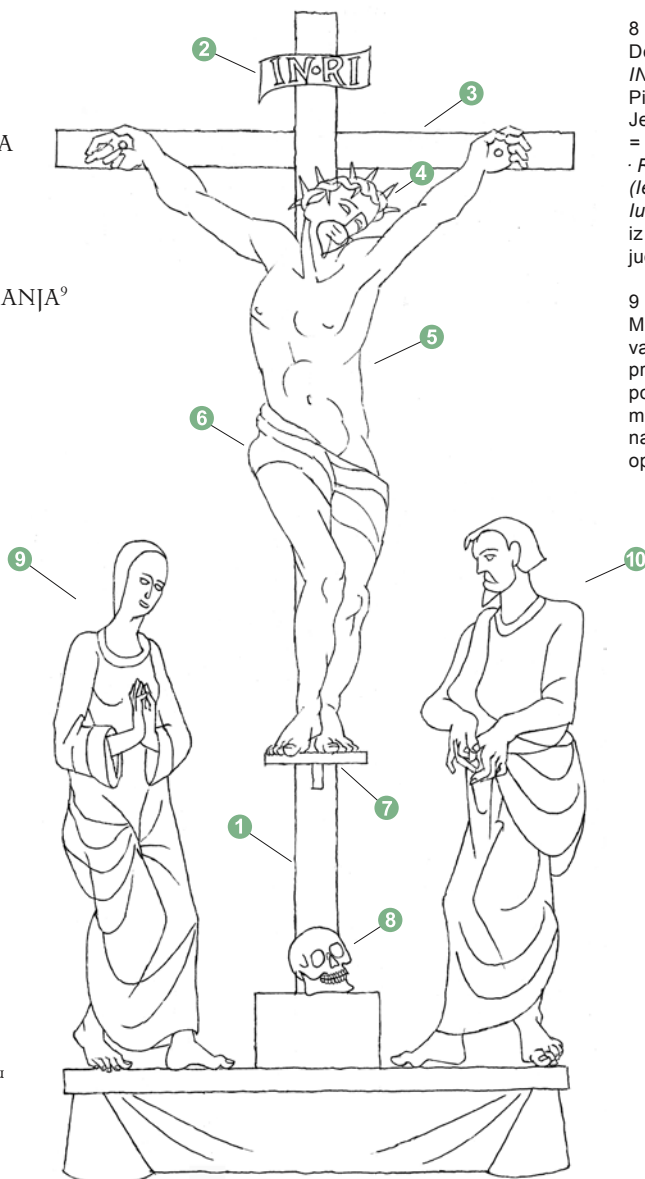
Most of the small crosses are made of bronze, only a handful are made of gold, silver, tin, copper, or lead, although many are silvered or gilded. Small crosses are rarely made of wood. Wood is the material commonly used for crucifixes. The crosses were decorated either with semi-precious and precious stones or, more often, with imitations of such (glass paste, coloured glass) and with different applications. Cast and cut forms prevail, the crosses rarely feature more intricate decoration techniques, such as intarsia, engraving, granulation, enamel, or filigree. The workshops where the crosses were made were mostly not well known, however it is clear that the more modest crosses and pendants from the rosaries were made in local private or monastery workshops, on which there is little data. Some specimens show evidence of foreign influence, while some were indeed made abroad. This can certainly be said of our examples of encolpions, which are a typical product of Syrian-Palestine workshops and may have been brought home from a pilgrimage as a souvenir or a devotional object from the Holy Land. The Ulrich cross with a presentation of the Battle of Lechfeld and the pres-

5
Makarovič 1962, 243.

6
Ibidem.

7
This number is not accurate as in some cases a larger number of objects were listed under the same inv. no.

- 1 PATIBULUM
- 2 TITULUS⁸
- 3 ANTENA
- 4 TRNOVA KRONA
- 5 KORPUS
- 6 PERIZOMA
- 7 SUPPEDANEUM
- 8 MRTVAŠKA LOBANJA⁹
- 9 MARIJA
- 10 JANEZ

8
Deščica z napisom *INRI*, ki jo je Poncij Pilat dal nabiti nad Jezusovo glavo. *INRI* = *IESVS·NAZARENVS·REX·IVDÆORVM* (Iesus Nazarenus, Rex Iudaeorum), Jezus iz Nazareta, kralj judovski.

9
Mrtvaška (Adamo-va) lobanja z dvema prekrizanimi kostema pod Jezusovimi nogami je simbol križanja na Golgoti. Glej še op. 18.

1 – Poimenovanja na razpeli
/ Crucifixion terms

Križ, okrasno in simbolično znamenje (znak), je bil v antiki (Orient, Rim) naprava, sestavljena iz dveh pravokotno prekrizanih gredi (krovov), na katere so pritrjevali/obešali kaznovane sužnje in zločince. V rimskem pravu je bilo križanje¹⁰ zelo sramotna in onečaščujoča kazen za upornike in gusarje. Pod vplivom krščanstva je tak način kaznovanja ukinil Konstantin Veliki. Od takrat se je križ uveljavil kot simbol za Jezusa Kristusa oziroma kot simbol krščanstva nasploh, sploh pa pri

10
Križanje kot način mučenja najprej zasledimo pri Feničanih. Na začetku so uporabljali steber, na katerega so pritrtili križanega, šele kasneje je bila dodana še prečna gred.

ence of the saints buried in the Augsburg cathedral strongly indicate that this cross must have been made in an Austrian workshop.

The intended purpose of the crosses determines their dimensions, so it is logical that the pendants and chest crosses are smaller, while the processional and tombstone crosses are larger.

Most of the crosses from the NMS collection of devotional objects have been cleaned, conserved, and restored; this work has been excellently carried out by former and current restorers at the NMS: Zdenka Kramar, Aleš Lah, Irma Langus, and Nataša Nemeček. Ms. Langus and Ms. Nemeček continue with this selfless and patient work today.

CROSS

(Greek = *stauros*; Latin = *crux*; English = *cross*; French = *croix*; German = *Kreuz*; Italian = *croce*; Serbian = *krst*).

- 1 PATIBULUM
- 2 TITULUS⁸
- 3 ANTENNA
- 4 CROWN OF THORNS
- 5 CORPUS
- 6 PERIZOMA
- 7 SUPPEDANEUM
- 8 SKULL AND CROSSBONES⁹
- 9 MARY
- 10 JOHN

In the classical period (the Orient, Rome) the cross was a decorative and symbolic symbol, consisting of two beams, perpendicular to one another, on which punished slaves and criminals were nailed/tied. In Roman law, crucifixion¹⁰ was deemed a shameful and disgraceful punishment for rebels and pirates. Under the influence of Christianity, Constantine the Great abolished this type of punishment. Since then the cross has been firmly established as a symbol of Jesus Christ and as a symbol of Christianity in general, especially in the Greek *labarum*¹¹ monogram of Christ. It appears in various forms, and as an instrument of the suffering of Christ it becomes the primary religious symbol. The cross, the most widespread and visible symbol of Christianity, has two basic elements: the vertical bar (*patibulum*) and the horizontal

8
A small wooden plate with the *INRI* inscription, which Pontius Pilate had nailed above Jesus' head. *INRI* = *IESVS·NAZARENVS·REX·IVDÆORVM* (Jesus Nazarene, King of the Jews).

9
The skull (Adam's) and the crossbones under Jesus' feet symbolise the crucifixion on the Golgotha. See note 18.

10
Crucifixion as a form of torture can be seen already in Phoenicia. At first a pillar was used, onto which the crucified was tied, only later was a horizontal bar added.

11
The military flag of the Roman Emperors introduced by Constantine I when he started to favour Christianity. He used it to replace the *vexillum*, which had been the flag of the Roman military beforehand. A *labarum* is a purple silk flag with a Greek monogram of Christ on it; sometimes it is framed with a wreath.

Kristusovem grškem monogramu *labarumu*.¹¹ Pojavlja se v različnih oblikah in tudi kot inštrument Kristusovega trpljenja postane glavni religiozni simbol.

Osnovna elementa križa, ki je najbolj razširjen in najizrazitejši simbol krščanstva, sta navpična (*patibulum*) in vodoravna gred (*antena*).

Pogosto ima križani na dnu majhno oporo za noge (*suppedaneum*) in na vrhu ploščico z imenom in krivdo obsojenega (*titulus*).¹²

Kot ikonografski lik je bil križ znan že precej pred krščanstvom. Že od neolitika se je pojavljal v dekorativno-ornamentalni in kultno-simbolični uporabi.¹³ Srečujemo ga na megalitskih spomenikih, posodah in figuricah. Med križi je bila takrat najbolj razširjena oblika svastika (kljukasti križ – *crux gummata*), simbol sreče in zdravja, pri nekaterih primitivnih kultih pa simbol sonca in življenja. Najstarejši primeri te oblike se pojavljajo na posodi iz Mussiän Tepe iz Elama.¹⁴ Svastiko kot simbol srečamo tudi na bosenskih in hercegovskih stečkih. Egipčanski križ *ankh* (*crux ansata*) je v resnici hieroglifski ideogram¹⁵ za pojem življenje, natančneje simbol prihodnjega večnega življenja. Najdemo ga tudi na asirskih skulpturah, kasneje pri koptski umetnosti pa je Kristusov ideogram, prav tako ga najdemo tudi v spomenikih keltske in kretske umetnosti, kot tudi v afriški, ameriški in azijski kulturi. Takšna razširjenost vsekakor govori o njegovi izjemni obliki.¹⁶

V krščanstvu se je križ kot kulturni predmet pojavljal sporadično že zelo zgodaj (v 1.–2. stoletju), ponekod skrit v druge predmete (sidro, grške črke: T, X, P).

V zgodnjem srednjem veku so začeli na križih prikazovati figure: simbolno jagnje, Kristusova glava v medaljonu, Kristus na križu. Križi so se postavljali na cerkvene stavbe, kupole, zvonike in nagrobne spomenike. Postavljali so jih na sejmiščih, na vaških mejah, na mejah mest in mestnih četrti ... Mnogo pa jih je postavljenih ob poteh.

Od zgodnjega srednjega veka je križ pogosta oblika tudi v zlatarstvu. V »barbarskih« grobovih iz 7. stoletja (Italija, Francija, Nemčija) so najdeni ploščati zlati križi, okrašeni z ornamentami ali figurami. Cerkevni in procesijski križi so najpogosteje iz srebra in so pogosto razkošno okrašeni. Pogosto so jih uporabljali tudi za relikviarije. V zgodnjem srednjem veku so jih krasili z zlatom, filigranom, dragimi kamni in gemami. Približno od 13. stoletja so se pojavljali na križih prizori križanega Jezusa, Marije, svetnikov, simbolov evangelistov ... Okrasi so postajali vse bolj raznoliki, konci krakov razširjeni, nad horizontalno gredjo se je dodala še ena krajša gred. V 14. stoletju so konture križev

11
Vojaška zastava rimskih cesarjev, ki jo je vpeljal Konstantin I., ko je začel favorizirati krščanstvo. Z njo je zamenjal *vexillum*, prejšnjo zastavo rimskih vojskovodij. *Labarum* je svilena zastava škrlatne barve, na kateri je bil grški Kristusov monogram, včasih uokvirjen z vencem.

12
Badurina 1990, 356.

13
ELZ 3, 1967, 662.

14
Prav tam, 248.

15
Prav tam, 248.

16
Pavičić 1994, 26.

bar (*antenna*). Often the legs of the crucified are placed on a small footrest (*suppedaneum*) and at the top there is a small plate (*titulus*) with the name and crime of the punished person.¹²

12
Badurina 1990, 356.

The cross as an iconographic form was known long before Christianity. From the Neolithic period on, the cross has had decorative and cult-symbolic usage.¹³ We can find it on Megalithic monuments, pots, and figurines. The most common form of the cross in that period was the swastika (*crux gummata*), in some cultures a symbol of happiness and good health, while in others it symbolised the sun and life. The oldest specimens of this form appear on pots from Tepe Mussiän in Elam.¹⁴

13
ELZ 3, 1967, 662.

The swastika symbol can also be found on the Bosnian and Herzegovinian medieval tombstones *stećci*. The Egyptian cross, the *ankh* (*crux ansata*), is actually a hieroglyphic ideogram¹⁵ meaning life, or more accurately, it is a symbol of the future eternal life. It can also be found in Assyrian sculptures, while later it became the ideogram for Christ in Coptic art. Moreover, it can be seen in the monuments of ancient Celtic and Cretan art, as well as in African, American, and Asian cultures. Such wide usage clearly speaks of its extraordinary form.¹⁶

14
Ibidem, 248.

15
Ibidem, 248.

In Christianity, the cross as a cult object sporadically appeared fairly early on (in the first and the second centuries), occasionally hidden in other objects (an anchor, Greek letters: *T*, *X*, *P*).

16
Pavičić 1994, 26.

In the early Middle Ages the crosses started to include various figures: a symbolic lamb, the head of the Christ in a medallion, and Christ on the cross. The crosses could be found on churches, domes, bell towers, and on tombstones. They were placed on market squares, at village borders and the borders of towns and town quarters, among other places. Often they would be erected alongside paths.

In the early Middle Ages the cross became, and continues to be, a common form in jewellery art. *Barbaric* graves from the seventh century (Italy, France, Germany) have yielded flat golden crosses, decorated with ornaments or figures. The church and processional crosses are usually silver and frequently richly decorated. They would frequently be used as reliquaries. In the early Middle Ages they were adorned with gold, filigree, precious stones, and engraved gems. From approximately the thirteenth century on, scenes with the crucified Jesus, the Holy Mary, the saints, or symbols of the Evangelists began to appear on the crosses. The ornaments became increasingly varied, the endings of the crosses' arms widened, and above the horizontal bar another longer bar was added. In the fourteenth century gothic decorative elements

poživljali gotski dekorativni elementi in okras iz prozornega emajla. V 15. stoletju so se izpostavljali beneški križi iz gorskega kristala in srebra, tudi križi iz Abruzzza, posebej dela Nicole da Guardiagrele v Lancianu in Aquili, ter sicilijanski križi, na katerih zasledimo arabsko-španske vplive. V 16. stoletju so se konture križev zopet umirjale, v 17. stoletju pa so se za izdelavo križev uporabljale tudi korale.¹⁷

Ob dominantni Kristusovi podobi se na križih pojavljajo tudi druge svetniške podobe, najpogosteje podoba Matere Božje. Kot spremeljevalci Kristusove podobe se pojavljajo tudi štirje evangelisti s pripadajočimi simboli: Matej človek, Marko lev, Luka vol in Janez orel. Zelo pogosto se na križu pojavlja mrtvaška lobanja z dvema prekrizanimi kostema pod Jezusovimi nogami, kot simbol križanja na Golgoti.¹⁸ Med preostalimi simboli so zastopani še tri puščice¹⁹ in *Arma Christi*, to so orodja in predmeti, s katerimi je bil Kristus mučen (trnova krona, kladivo, žebliji, goba, bič, kleščice, sulica, lestev, petelin, Veronikin prt in podobno), ter *Arbor vitae* (deblo, drevo življenja), ki ga v krščanstvu predstavlja križ in tako nadomešča starozavezno drevo spoznanja dobrega in zla iz zemeljskega raja. Pogosta simbola sta tudi dve srci in golob.²⁰ Na nekaterih križih so tudi podobe svetnikov, kot so na primer sv. Benedikt, sv. Tomaž Akvinski, sv. Kozma in Damijan, sv. Kajetan in še mnogi drugi, hkrati pa se pojavljajo na križih tudi nekateri nerazpoznavni svetniki brez oznak in atributov.

V zgodnjem srednjem veku so se začele pojavljati figure na križih. Križe so začeli postavljati na cerkve, zvonike in grobove. V arhitekturi se je križ začel pojavljati v tlorisih cerkva (cerkve v obliki grškega križa). Po samostanih so znani križni hodniki, s streho pokriti, navadno obokani hodniki okrog pravokotnega dvorišča samostana, ki se z bogato okrašenimi ločnimi odprtini odpirajo na dvorišče, redkeje v dveh nadstropjih. V sredini je večkrat vodnjak.

OBLIKE IN VRSTE KRIŽEV

Kršćanstvo je v svojem ilegalnem obdobju namesto križa zelo pogosto uporabljalo druge simbole (riba, sidro, oranta). Šele po Konstantinu Velikem je prišlo do splošne uporabe križa kot simbola krščanstva. Na zahodu se je najpogosteje pojavljal latinski križ (*crux capitata*) z neenakima krakoma, na vzhodu pa grški križ (*crux graecia*) z enakima krakoma. Antonov križ (*crux patibulata*) ima obliko črke T. Petrov križ pa je obrnjeni latinski križ. Pri Filipovem križu je daljši krak horizontalen,

17
ELU 1959, 248.

18
Golgota v prevodu pomeni lobanja. Po izročilu je bil Jezusov križ zaboden nad Adamovim grobom, kar simbolizira zmago večnega življenja nad prvo smrtjo človeka. Gólgota (Lobanja; tudi Kalvárija) je ime hriba, kjer je bil križan Jezus. Hrib leži v neposredni bližini Jeruzalema v današnjem Izraelu. V grški Novi zavezi je ta hrib opisan kot »kraj, ki se imenuje Golgota (Γολγοθα), kar pomeni »kraj lobanje« (Κρανίου Τόπος)« (Mt 27,33). Verjetno gre za hrib, ki so ga v aramejščini imenovali ܠܘܠܘܬܐ [Gúlgaltá] = Lobanja. V Vulgati je ime prevedeno v latinščino kot *Calvaria* – Kalvarija. Po novozaveznih opisih je bila Golgota blizu Jeruzalema, vendar pa zunaj mestnega obzidja. Na Golgoti so Jezusa križali, po smrti na križu pa so ga pokopali v grobnici v neposredni bližini. Cesar Konstantin I. Veliki je v letih 326–335 na kraju, kjer naj bi bil Jezusov grob, postavil baziliko Svetega groba (Božjega groba). V cerkvi je kup kamnov, ki naj bi bili ostanek griča Golgote. Obstaja pa tudi druga možna lokacija. Ko je britanski častnik Charles George Gordon v letih 1882 in 1883 služboval v Palestini, je našel drug zanimiv kraj, ki bi lahko bil Golgota. Kraj leži nekoliko severno od cerkve Svetega groba in vzbuja pozornost s svojo obliko: v navpični steni so dve večji vdolbini in nekaj manjših, kar daje vtis oblike človeške lobanje.

and decorations made of transparent enamel embellished the contours of the crosses. In the fifteenth century Venetian crosses, made of mountain crystal and silver, came to the forefront, as well as crosses from Abruzzo in Lanciano and Aquila, especially the works of Nicola da Guardiagrele, and Sicilian crosses, where we can find traces of Spanish-Arabic influence. In the sixteenth century the contours of the crosses became more modest, while in the seventeenth century we can see coral being used in the making of crosses.¹⁷

Apart from the dominant image of Christ, other saints appear on the cross, most commonly the image of the Holy Mary. The four Evangelists may also accompany the image of Christ, together with their symbols: Matthew the human, Mark the lion, Luke the ox, and John the eagle. Very often a skull and crossbones crossed below Jesus' feet can be found on a cross, symbolising the crucifixion on the Golgotha.¹⁸

Among other symbols, three arrows¹⁹ also appear as well as *Arma Christi*, objects associated with the torture of Christ (the crown of thorns, a hammer, nails, a sponge, pincers, a spear, a ladder, a rooster, the Veil of Veronica, and similar objects), as well as *Arbor vitae* (the tree of life), which in Christianity is presented as a cross and thus replaces the tree of knowledge of good and evil from the Old Testament. Other common symbols include two hearts and a dove.²⁰ Some crosses also show images of saints, for example those of St. Benedict, St. Thomas Aquinas, Saints Cosmas and Damian, St. Cajetan, and many others. At the same time, several unrecognizable saints without their markings and attributes began to appear on the crosses as well.

The early Middle Ages saw the beginning of figures on the crosses. Crosses were erected on churches, bell towers, and graves. In architecture the cross started to appear in the layout of churches (churches designed in the form of the Greek cross). Monasteries feature cloisters, covered vaulted walks with richly decorated open arcades, circling the rectangular yard. They can have two levels, although rarely, while a well can often be found in the middle of the yard.

FORMS AND TYPES OF THE CROSSES

During the period when it was still illegal, Christianity often used other symbols instead of the cross (a fish, an anchor, an oranta). It was only after Constantine the Great that crosses started to be used as the standard symbol of Christianity. In the West, Latin crosses (*crux*

17
ELU 1959, 248.

18
Golgotha means a skull. According to tradition, the cross of Jesus was placed above Adam's grave, which symbolises the victory of eternal life over the first death of man.
Golgotha (a skull; also Calvary) is the name of the hill where Jesus was crucified. The hill is near Jerusalem in today's Israel. In the Greek New Testament, this hill is described as *the place named Golgotha* (Γολγοθα), *the 'place of the skull'* (Κρανίου Τοπος) (Mt 27:33). This is probably the hill which in Aramaic was called *אחילגא* [*Gûlgaltâ*] = a skull. In the Vulgate the name is translated into Latin as *Calvaria* – Calvary. According to the New Testament, Golgotha was near Jerusalem, however outside the city walls. Jesus was crucified on Golgotha, after he died on the cross he was buried in a tomb nearby. In the years 326–335 Constantine I erected the Church of the Holy Sepulchre on the site of Jesus' grave. In the church a pile of stones can be found, supposedly the remnants of the Golgotha hill. However, another location is possible. When the British officer Charles George Gordon served in Palestine in the years 1882–1883, he found another interesting place which could have been Golgotha. This place lies further north of the Church of the Holy Sepulchre and is interesting because of its form. In the vertical wall

2 a – Bronasta pozlačena okrasna zaponka, NMS, inv. št. R 89 / Gilded bronze decorative clasp

krajši pa vertikalni. Andrejev²¹ križ (burgundijski križ) ima obliko črke X. Dvojni križ (*crux gemina*) z dvema enako dolgima vzdolžnima krakoma so zelo pogosto uporabljali pri relikviarjih v obliki križa in pri cerkvenih tlorisih. Nadškofijski (lorenski) križ ima dva neenako dolga vzdolžna kraka. Papeški križ ima tri neenako dolge vzdolžne krake. Konstantinov (monogramni) križ je v resnici Kristusov monogram, sestavljen iz dveh grških črk iz njegovega imena, X (hi) in P (ro),²² kasneje pa je to preraslo v P(A)X (mir). Tak križ (*crux invicta*) srečamo samega ali v kombinaciji z latinskim križem najpogosteje v 4. stoletju v prizorih Vstajenja. Z dragulji okrašeni križ (*crux gemmata*), ki ga je Konstantin Veliki postavil v cerkvi na Golgoti, je simboliziral triumf krščanstva in je služil kot vzor za križe vse do 8. stoletja. Viličasti križ se pojavlja od 9. stoletja najpogosteje v Italiji. Z različnim formiranjem koncev krakov grškega križa so nastale nove oblike – ponavljani križ, deteljasti križ, karavaka križci z dvema prečkama in mističnimi napisi ... Ob teh je bilo na zahodu še veliko drugih oblik križev – ploščati, sidrasti, jeruzalemski,²³ malteški križ²⁴ in podobno.

19
Tri puščice v dnu križa ali napisa so simbol treh zaobljub redovništva – revščine, ubogljivosti in čistosti.

20
Pavičić 1994, 34.

21
Andrejev križ danes uporabljamo kot opozorilni prometni znak, ki stoji pred nezavarovanim cestnim prehodom čez železniško progo.

22
Ob tem simbolu se zgodaj pojavlja tudi druga oblika, črki I in X, ki sta grški inicialki za *Iesus Xristos*. Konec 4. stoletja se tem monogramom pridruži še črki A in

2 b

2 c

capitata) with uneven arms were most common, whereas in the East, the Greek cross (*crux graecia*) with equal length arms prevailed. St. Anthony's cross (*crux patibulata*) has the form of the letter T and St. Peter's cross is an inverted Latin cross. In St. Philip's cross the horizontal arm is longer and the vertical is shorter. St. Andrew's²¹ cross (the Burgundy cross) has the form of the letter X. A two-barred cross (*crux gemina*) with two equal parallel arms was often used in reliquaries which had the form of a cross and also in the layout of churches. The patriarchal cross (the cross of Lorraine) has two parallel arms of different lengths, while the papal cross has three parallel arms of different lengths. The Constantine (monogram) cross is essentially a monogram of Christ, consisting of two Greek letters from his name, X (chi) and P (ro).²² Subsequently this evolved into P(A)X, peace. Such crosses (*crux invicta*) can be found on their own or in combination with the Latin cross, usually in the fourth century in Resurrection scenes. The cross adorned with jewels (*crux gemmata*) which Constantine the Great had erected in the church on the Golgotha symbolised the triumph of Christianity and served as a model for crosses until the eighth century. In the ninth century, the fork cross or the so called thieves' cross began to appear, mainly in Italy. Varying the arms of the Greek cross offered the possibility of the formation of new types of crosses – cross crosslet, cross bottony, small caravaca crosses with two bars and mystical inscriptions, and others. Apart from the mentioned crosses, other forms could be found in the West – a flat cross, the cross moline, the Jerusalem cross,²³ the Maltese cross,²⁴ and more similar crosses.

there are two larger recesses and several smaller ones, which give the impression of a human skull.

19

Three arrows at the bottom of a cross symbolise the three vows taken when a person joins a holy order: poverty, obedience, and purity.

19

20

Pavičić 1994, 34.

21

Today, St. Andrew's cross (a saltire) is used as a traffic sign placed at unprotected railway crossings.

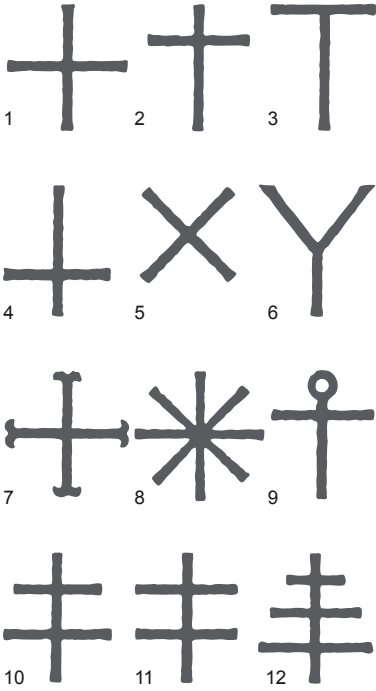
22

Apart from this symbol, other forms appeared fairly early: the letters I and X, which are the Greek initials for Iesus Xristos. At the end of the fourth century the letters A and Ω joined the mentioned monogram, while in the late Middle Ages the letters IHS (from the Greek form (*Iesus*)) replaced all older versions.

23

The Jerusalem cross

OBLIKE KRIŽEV²⁵

1. Grški križ (*crux graecia*, *crux immissa*, *crux quardata*)
2. Krščanski (latinski) križ (*crux capitata*, *crux ordinaria*)
3. Antonov ali egiptovski križ (*crux commissa*, *crux patibulata*, T-križ)
4. Petrov križ (*crux inversa*)
5. Andrejev križ (*crux decussata*)
6. Viličasti ali razbojniški križ (Y-križ)
7. Sidrasti križ (*crux ancorata*)
8. Dvojni križ
9. Locnati ali egipčanski križ *ankh* (*crux ansata*)
10. Kardinalski ali patriarhov križ (*crux gemina*, dvojni križ)
11. Lorenski ali pravi križ (*crux vera*)
12. Papeški križ (*crux papalis*)
13. Svastika ali kljukasti križ (*crux dissimulata*)
14. Ruski križ
15. Ponovljeni križ (ker imajo konci vseh štirih krakov znova obliko križa)
16. Križ z razširjenimi konci krakov
17. Jeruzalemski križ (križ Svetega groba)
18. Deteljčasti križ
19. Malteški ali johanitski križ
20. Koptski križ (križ z žebliji)

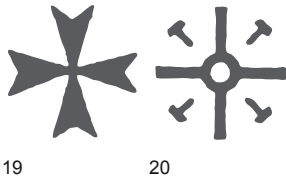
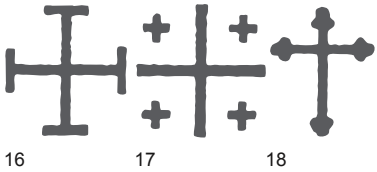
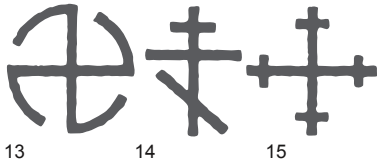
Ω, v poznem srednjem veku pa črke IHS (iz grške oblike (*Iesus*)) nadomestijo vse starejše oblike.

23
Jeruzalemski križ je v osnovi grški križ s prečkami na koncu vsakega kraka ter z manjšim grškim križem v vsakem od štirih prostorov med krakoma. Domnevno si je tak križ za svoj simbol izbral Baldwin, brat lorenskega vojvode Gotfrida Bujonskega, ko so ga leta 1100, leto po zavzetju Jeruzalema v prvi križarski vojni, kronali za krščanskega kralja Jeruzalema. Po eni razlagi simbolizirajo križi pet Jezusovih ran, po drugi predstavlja veliki križ Jezusa, preostali štirje pa štiri evangelije. Jeruzalemski križ heraldično upodablja kot zlat (rumen) na srebrnem (belem) polju, s čimer krši eno od temeljnih heraldičnih načel, ki prepoveduje kombinacijo kovine na kovino. Rdeč jeruzalemski križ najdemo danes na zastavi Gruzije.

24
Malteški križ je bil od prve križarske vojne naprej simbol krščanskih vojščakov. Križ grških proporcev sestavljajo štirje zašiljeni štiti, staknjeni s svojimi spodnjimi konci. Malteški križ je ostal simbol malteškega viteškega reda, v preteklih stoletjih pa so ga prevzeli tudi kot obliko številnih odlikovanj.

25
Badurina 1990, 358–359; Dolinar 1985, 142.

FORMS OF CROSSES²⁵

1. Greek cross (*crux graecia*, *crux immissa*, *crux quardata*)
2. Christian (Latin) cross (*crux capitata*, *crux ordinaria*)
3. St. Anthony's cross (*crux commissa*, *crux patibulata*, T-cross)
4. St. Peter's cross (*crux inversa*)
5. St. Andrew's cross (*crux decussata*)
6. Fork or thieves' cross (Y-cross)
7. Cross moline (*crux ancorata*)
8. Double cross
9. Egyptian cross *ankh* (*crux ansata*)
10. Patriarchal cross (*crux gemina*, two-barred cross)
11. Lorraine cross or the true cross (*crux vera*)
12. Papal cross (*crux papalis*)
13. Swastika (*crux dissimulata*)
14. Russian Orthodox cross
15. Cross crosslet (cross with the tips of each arms crossed)
16. Cross potent
17. Jerusalem cross (the cross of the Holy Sepulchre)
18. Cross bottony
19. Maltese cross
20. Coptic cross (cross with nails)

is basically a Greek cross with bars at the end of each arm and with a smaller Greek cross in each of the four spaces between the two arms. This cross was allegedly chosen as his symbol by Baldwin, the brother of the Duke of Lorraine Godfrey of Bouillon, when he was crowned the Christian King of Jerusalem in 1100, a year after the First Crusade. According to one explanation, the crosses symbolise the five wounds of Jesus, while according to another the main cross represents the great cross of Jesus and the smaller ones the four Gospels. In heraldry the Jerusalem cross is golden (yellow) on a silver (white) background, which in fact breaks one of the principles of heraldry, which does not allow the combination of metal on metal. Today, a red Jerusalem cross can be found on the Georgian national flag.

24
The Maltese cross has been a symbol for Christian soldiers ever since the First Crusade. The cross with Greek proportions is made of four speared shields which join together at their tips. The Maltese cross has remained the symbol of the Knights Hospitaller; in past centuries it has also been adopted as the form of many military decorations.

25
Badurina 1990, 358–359; Dolinar 1985, 142.

V vzhodni cerkvi se je sčasoma ustalil križ z dvema oziroma tremi prečnimi gredmi, od katerih je spodnja v ruski cerkvi vedno nagnjena. V arhitekturi pride pomen križa do izraza v tlorisu cerkve, na Zahodu je z uvajanjem transepta²⁶ dobila bazilika osnovo v obliki latinskega križa. V Bizancu se je razvil tip centralne zgradbe s tlorisom v obliki prostega oziroma pogosteje grškega križa.

Sčasoma se je znatno razširila proizvodnja križev, ki je nedvomno postal simbol cerkvene oblasti. Uporabljali so ga razne bratovščine in viteški redovi, upodabljali so ga na grbih, oklepih, zastavah, medaljah, na cerkvenih in viteškoredovnih oblačilih, zlati in z dragulji okrašeni pa so se nosili kot nakit, kar pomeni, da se je križ pojavljal kot predmet širših proizvodnih interesov (kamnoseških, rezbarskih, tkalnih, mozaičnih in drugih tehnik) in široke uporabe.²⁷

Križ je v magiji lahko tudi simbol zvezd, vetrov, časa, dreves, ljudi, živali in podobnega.

Križ ali pokrižanje je tudi gib z roko, pri katerem se prsti dotaknejo čela, prsi, leve in desne rame (katoliki) oziroma čela, prsi, desne in leve rame (pravoslavci).

Križ je tudi že od najstarejših časov preprost znak, s katerim se nepis-
meni ljudje podpisujejo na raznih listinah in dokumentih.

NAPISI NA KRIŽIH

Napisi, ki se pojavljajo na nekaterih križih, natančneje pojasnjujejo njihove ikonografske značilnosti. Gre predvsem za latinske kratice verzov, označbe določenih svetnikov ali pa za znake svetnikov v cirilici ali grškem alfabetu, za razne molitve, pesmi, sporočila, lamentacije in pohvale. Na primer na križu sv. Benedikta so kratice: *IHS = IESUS HOMINUM SALVATOR* = Jezus odrešenik ljudi, / *C.S.P.B. = Crux Santi Patris Benedicti* = Križ svetega očeta Benedikta, / *C.S.S.M.L. = Crux Sacra Sit Mihi Lux* = Sveti Križ naj mi bo luč, / *N.D.S.M.D. = Non Draco Sit Mihi Dux* = Kača naj mi ne bo vodnik, / *V.R.S.N.S.M.V.S.M.O.L.I.V.B. = Vade Retro, Satanas, Numquam Suade Mihi Vana, Sunt Mala Quae Libas, Ipse Venena Bibas* = Pojdi proč, Satan, nikoli mi ne svetuj nečimrnosti, slabo je, kar ponujaš, sam popij strup.^{28,29}

Na reverju Benediktovih križev in svetinjic se pogosto pojavlja Zaharijev žegen (blagoslov) +Z+DIA+BIZ+ SAB+Z+ HGF+BFRS IHS.MRA GM:³⁰

+ = *CRUX CHRISTI SALVA ME.* = Križ Kristusov, odreši me.

26
Prečna ladja ali transept je del cerkve, ki poteka pravokotno na glavno ladjo in loči glavno ladjo od prezbiterija. Nad mestom, kjer se križata glavna in prečna ladja, pogosto stoji osrednja kupola. Večje cerkve imajo lahko tudi več prečnih ladij.

27
Pavičić 1994, 29.

28
Kuncze 1885, 68–71. Prevodi iz latinščine v slovenščino temeljijo na izdaji: *Sveto pismo Stare zaveze in Nove zaveze. Ekumenska izdaja z novim prevodom Stare zaveze*, Ljubljana 1995.

29
Glej kat. št. 23.

30
Kuncze 1885, 68–71.

A cross with two or three horizontal bars gradually became accepted in the Eastern Orthodox Church. In the Russian Orthodox Church, the lowest bar of the three is always slanted.

In architecture the importance of the cross is expressed through the ground plan of churches. The transept,²⁶ which began to be introduced in the West, gave the basilica its basic shape of a Latin cross. In the Byzantine Empire the central building developed in the form of either a free or, more often, Greek cross.

Gradually the production of crosses increased and thus became the indisputable symbol of the church authorities. Crosses were used by different brotherhoods, orders of knighthood; they were pictured on coats of arms, armour, flags, medallions, on clerical clothing, and the garb of knightly orders. Golden and jewel crosses were worn as jewellery, which means that the cross became an object of broader production interest (stonemasonry, carving, weaving, mosaic, and other techniques) and usage.²⁷

In magic belief systems the cross can also symbolise the stars, winds, time, trees, people, animals, and similar.

The sign of the cross or crossing oneself is also a sign made with one hand, whereby the fingers first touch the forehead, then the chest, the left shoulder, and finally the right shoulder (for Roman Catholics), or the forehead, the chest, the right and left shoulders, in that order (for Orthodox Christians).

From the very beginning, the cross has also been a simple sign that the illiterate draw to sign various papers and documents.

INSCRIPTIONS ON CROSSES

The inscriptions which appear on some crosses explain in more detail their iconographic characteristics. They are mostly Latin acronyms of verses, designations of specific saints, or they are signs denoting saints in the Cyrillic or Greek alphabet for different prayers, poems, messages, lamentations, and praise. For example, the cross of St. Benedict carries the acronym *IHS* = *IESUS HOMINUM SALVATOR* = Jesus, Saviour of Men; *C.S.P.B.* = *Crux Santi Patris Benedicti* = The Cross of the Holy Father Benedict; *C.S.S.M.L* = *Crux Sacra Sit Mihi Lux* = May the holy cross be for me a light; *N.D.S.M.D.* = *Non Draco Sit Mihi Dux* = Let not the dragon be my guide; *V.R.S.N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.* = *Vade Retro, Satanas, Numquam Suade Mihi Vana, Sunt Mala Quae Libas, Ipse*

26

The transept is the area of the church set crosswise to the nave. The central dome is usually above the crossing of the nave and the transept. Bigger churches can have more transepts.

27

Pavičić 1994, 29.

Z = *ZELUS DOMUS DEI LIBERA ME.* = Gorečnost za gospodovo hišo, reši me.

+ = *CRUX CHRISTI VINCIT ET REGNAT, PER LIGNUM CRUCIS LIBERA ME DOMINE AB HAC PESTE.* = Križ Kristusov zmaguje in vlada, po lesu križa osvobodi me, Gospod, te kuge.

DIA:

D = *DEUS MEUS EXPELLE PESTEM DE LOCO ISTO ET LIBERA ME.* = Moj Bog, preženi kugo iz tega kraja in me osvobodi.

I = *IN MANUS TUAS DOMINE COMMENDO ANIMAM MEAM ET CORPUS MEUM.* = V tvoje roke, Gospod, izročam svojo dušo in svoje telo.

A = *ANTE COELUM ET TERRAM DEUS ERAT ET DEUS POTENS EST LIBERARE ME AB HAC PESTE.* = Pred nebom in zemljo je bil Bog in Bog me lahko reši te kuge.

+ = *CRUX CHRISTI POTENS EST AD EXPELLENDAM PESTEM A LOCO ISTO.* = Križ Kristusov lahko izžene kugo iz tega kraja.

BIZ:

B = *BONUM EST PRAESTOLARI AUXILIUM DEI CUM SILENTIO, UT EXPELLAT PESTEM A ME.* = Dobro je tiho čakati pomoči Gospodove, da prežene kugo od mene. (Lam. Jer. III. 26)

I = *INCLINABLE COR MEUM AD FACIENDAS JUSTIFICATIONES TUAS, UT NON CONFUNDAR, QUONIAM INVOCAVI TE.* = Uklonil sem svoje srce, da spolnjujem tvoje zakone, da ne bom osramočen, ker sem te klical. (Ps 118, 112)

Z = *ZELAVI SUPER INIQUOS PACEM PECCATORUM VIDENS ET SPERAVI IN TE.* = Hudobnežem sem zavidal, ker sem opazoval srečo grešnikov, in zaupal sem vate. (Ps 72, 3)

+ = *(C RUX) CHRISTI FUGET DAEMONES, AEREM CORRUPTUM ET PESTEM EXPELLAT.* = Kristusov križ naj zapodi v beg demone in prežene slab zrak in kugo.

SAB:

S = *SALUS TUA EGO SUM, DICIT DOMINUS CLAMA AD ME ET EGO EXAUDIAM TE ET LIBERABO TE AB HAC PESTE.* = »Jaz sem tvoja rešitev!« govori Gospod, »kliči k meni in jaz te bom uslišal in te rešil te kuge.« (Ps 34, 90)

A = *ABYSSUS ABYSSUM INVOCAT, ET VOCE TUA EXPULISTI DAEMO-*

Venena Bibas = Be gone Satan! Suggest not to me thy vain things. The drink you offer is evil; drink that poison yourself.^{28,29}

On the reverse of St. Benedict crosses and pilgrimage badges there is often the blessing (invocation) of Zachary
+Z+DIA+BIZ+SAB+Z+HGF+BFRS IHS.MRA GM:³⁰

+ = *CRUX CHRISTI SALVA ME.* = Cross of Christ, save me.

Z = *ZELUS DOMUS DEI LIBERA ME.* = Zeal of the house of the Lord, deliver me.

+ = *CRUX CHRISTI VINCIT ET REGNAT, PER LIGNUM CRUCIS LIBERA ME DOMINE AB HAC PESTE.* = The Cross of Christ prevails and rules, Lord, through the wood of the cross deliver me from the plague.

DIA:

D = *DEUS MEUS EXPELLE PESTEM DE LOCO ISTO ET LIBERA ME.* = My Lord, banish the plague from this place and deliver me.

I = *IN MANUS TUAS DOMINE COMMENDO ANIMAM MEAM ET CORPUS MEUM.* = In Your hand, Lord, I put my soul and my body.

A = *ANTE COELUM ET TERRAM DEUS ERAT ET DEUS POTENS EST LIBERARE ME AB HAC PESTE.* = Before Heaven and Earth there was God and God can deliver me from the plague.

+ = *CRUX CHRISTI POTENS EST AD EXPELLENDAM PESTEM A LOCO ISTO.* = The Cross of Christ can banish the plague from this place.

BIZ:

B = *BONUM EST PRAESTOLARI AUXILIUM DEI CUM SILENTIO, UT EXPELLAT PESTEM A ME.* = It is good that one should wait quietly for the salvation of the Lord to help me banish this plague from me. (Lam. Jer. 3:26)

I = *INCLINABILE COR MEUM AD FACIENDAS JUSTIFICATIONES TUAS, UT NON CONFUNDAR, QUONIAM INVOCAVI TE.* = I incline mine heart to perform Your statutes forever, not to be ashamed, I called upon You. (Ps. 119:112)

Z = *ZELAVI SUPER INIQUOS PACEM PECCATORUM VIDENS ET SPERAVI IN TE.* = For I was envious of the arrogant, when I saw the prosperity of the wicked, and in You I trusted. (Ps. 73:3)

+ = *(CRUX) CHRISTI FUGET DAEMONES, AEREM CORRUPTUM ET PESTEM EXPELLAT.* = The Cross of Christ shall drive away the demons and the foul air and the plague shall be banished.

28

The English translation is based on the English Standard Version translation of the Bible.

29

See cat. no. 23.

30

Kuncze 1885, 68–71.

NES; LIBERA ME AB HAC PESTE. = Vrtinec kliče vrtincu in s svojim glasom si izgnal demone; osvobodi me te kuge. (Ps 41,8)

B = BEATUS VIR, QUI SPERAT IN DOMINO ET NON RESPEXIT IN VANITATES ET INSANIAS FALSAS. = Blagor možu, ki svoje zaupanje stavi v Gospoda, ne hodi za domišljavci in onimi, ki se obračajo k prevaram. (Ps 39, 5)

+ = (CRUX) CHRISTI, QUAE ANTEA FUIT IN OPPROBRIUM ET CONTUMELIAM ET NUNC IN GLORIAM ET NOBILITATEM SIT MIHI IN CONTUMELIAM SALUTEM, ET EXPELLAT A LOCO ISTO DIABOLUM ET AEREM CORRUPTUM ET PESTEM A CORPORE. = Kristusov križ, ki je bil poprej v zasramovanje in sramoto, sedaj pa je v slavo in odličnost, naj mi bo odrešitev in naj prežene iz tega kraja hudiča, slab zrak in kugo iz telesa.

Z = ZELUS HONORIS DEI CONVERTAT ME, ANTEQUAM MORIAR ET IN NOMINE TUO SALVA ME AB HAC PESTE. = Gorečnost za Božjo čast naj me spreobrne, preden umrem, in v svojem imenu me reši te kuge.

+ = CRUCIS SIGNUM LIBERET POPULUM DEI ET A PESTE EOS, QUI CONFIDUNT IN EO. = Znamenje križa naj osvobodi Božje ljudstvo in reši kuge tiste, ki zaupajo vanj.

HGF:

H = HAEC CINE REDDIS DOMINO, POPULE STULTE? REDDE VOTA TUA OFFERENS SACRIFICIUM LAUDIS ET FIDE ILLI QUI POTENS EST, ISTUM LOCUM ET ME AB HAC PESTE LIBERARE, QUONIAM QUI CONFIDUNT IN EO NON CONFUNDENTUR. = Ali tako povračate Gospodu, bedasto in nespametno ljudstvo? Daj svoje prisege ob opravljanju daritve slave in vere njemu, ki more ta kraj in mene osvoboditi te kuge, ker tisti, ki zaupajo vanj, ne bodo osramočeni. (5 Mz 6)

G = GUTTURI MEO ET FAUCIBUS MEIS ADHAEREAT LINGUA MEA, SI NON BENEDIXERO TIBI; LIBERA SPERANTES IN TE: IN TE CONFIDO, LIBERA ME DEUS AB HAC PESTE ET LOCUM ISTUM IN QUO NOMEN TUUM INVOCATUR. = Moj jezik naj se mi lepi na nebu in v grlu, če te ne bom poveličeval; osvobodi tiste, ki upajo vate; vate zaupam, reši, Gospod, te kuge mene in ta kraj, na katerem se kliče tvoje ime. (Ps 136, 6)

F = FACTAE SUNT TENEBRAE SUPER UNIVERSAM TERRAM IN MORTE TUA. DOMINE DEUS MEUS, FIAT LUBRICA ET TENEBROSA

SAB:

S = *SALUS TUA EGO SUM, DICIT DOMINUS CLAMA AD ME ET EGO EXAUDIAM TE ET LIBERABO TE AB HAC PESTE.* = 'I am your salvation!' speaks the Lord, 'call upon me and I shall hear you and deliver you from this plague.' (Ps. 35:3)

A = *ABYSSUS ABYSSUM INVOCAT, ET VOCE TUA EXPULISTI DAEMONES; LIBERA ME AB HAC PESTE.* = Deep calls to deep and with Your voice You have expelled the devil, deliver me from this plague. (Ps. 42:7)

B = *BEATUS VIR, QUI SPERAT IN DOMINO ET NON RESPEXIT IN VANITATES ET INSANIAS FALSAS.* = Blessed is the man that makes the Lord his trust, who does not turn to the proud, to those who go astray after a lie. (Ps. 40:4)

+ = *(CRUX) CHRISTI, QUAE ANTEA FUIT IN OPPROBRIUM ET CONTUMELIAM ET NUNC IN GLORIAM ET NOBILITATEM SIT MIHI IN CONTUMELIAM SALUTEM, ET EXPELLAT A LOCO ISTO DIABOLUM ET AEREM CORRUPTUM ET PESTEM A CORPORE.* = The Cross of Christ, which was before in disgrace, but now is the glory and excellence, deliver me and banish the devil, the foul air and the plague from this place.

Z = *ZELUS HONORIS DEI CONVERTAT ME, ANTEQUAM MORIAR ET IN NOMINE TUO SALVA ME AB HAC PESTE.* = Zeal for the house of the Lord, convert me before I die and in Your name save me from this plague.

+ = *CRUCIS SIGNUM LIBERET POPULUM DEI ET A PESTE EOS, QUI CONFIDUNT IN EO.* = The sign of the cross deliver the people of the Lord and save from this plague those who believe in Him.

HGF:

H = *HAECGINE REDDIS DOMINO, POPULE STULTE? REDDE VOTA TUA OFFERENS SACRIFICIUM LAUDIS ET FIDE ILLI QUI POTENS EST, ISTUM LOCUM ET ME AB HAC PESTE LIBERARE, QUONIAM QUI CONFIDUNT IN EO NON CONFUNDENTUR.* = Do you thus repay the Lord, you foolish and senseless people? Give thy vows upon the sacrifice of glory and faith to Him, who can deliver this place and me from the plague, for those who have trusted Him will not be shamed. (Dt. 32:6)

G = *GUTTURI MEO ET FAUCIBUS MEIS ADHAEREAT LINGUA MEA,*

DIABOLI POTESTAS. ET QUIA AD HOC VENISTI, FILI DEI VIVI, UT DISSOLVAS OPERA DIABOLI, EXPELLE POTENTIA TUA A LOCO ISTO ET A ME SERVO TUO PESTEM ISTAM. DISCEDAT AER CORRUPTUS A ME IN TENEBRAS EXTERIORES. = Ob tvoji smrti je vso zemljo zagrnila tema. Gospod, moj Bog, oblast hudiča naj postane negotova in zagrnjena v temo. In ker si prišel zato, sin živega Boga, da izničiš dela hudiča, izženi s svojo oblastjo iz tega kraja in od mene, Tvojega sužnja, to kugo. Naj se slab zrak loči od mene v najbolj oddaljeno temo. (Lk 23, 45; Jn 3, 8)

+ = CRUX CHRISTI! DEFENDE NOS ET EXPELLE A LOCO ISTO PESTEM ET SERVUM TUUM LIBERA; QUIA BENIGNUS ES ET MISERICORS ET MULTAE MISERICORDIAE ET VERAX. = Kristusov križ! Brani nas in preženi iz tega kraja kugo in reši svojega sužnja; ker si blag in usmiljen in zelo milosrčen in resničen.

BFRS:

B = BEATUS QUI NON RESPEXIT IN VANITATES ET INSANIAS FALSAS; IN DIE MALA LIBERAVIT EUM DEUS; DOMINE IN TE SPERAVI, LIBERA ME AB IPSA. = Blagor možu, ki ne hodi za domišljavci in onimi, ki se obračajo k prevaram; ob dnevu nesreče ga je Bog osvobodil; vate, Gospod, sem zaupal, reši me te kuge. (Ps 39, 5)

F = FACTUS EST DEUS IN REFUGIUM MIHI; QUIA IN TE SPERAVI, LIBERA ME AB HAC PESTE. = Gospod mi je postal zatočišče; ker sem zaupal vate, me osvobodi te kuge. (Ps 93, 22)

R = RESPICE IN ME DOMINE DEUS MEUS ADONAI, DE SEDE SANCTA MAJESTATIS TUAE ET MISERERE MEI, ET PROPTER MISERICORDIAM TUAM AB HAC PESTE LIBERA ME. = Ozri se name, Gospod moj Bog Vsemogočni, s svetega sedeža svojega veličanstva in se me usmili in zaradi svoje milosrčnosti me reši te kuge. (Ps 21, 2 in 24, 16)

S = SALUS MEA TU ES. SANA ME ET SANABOR, SALVUM ME FAC ET SALVUS ERO. = Ti si moja rešitev. Ozdravi me in bom ozdravljen, reši me in bom rešen. (Jer 17, 14)

IHS = IESUS HOMINUM SALVATOR = Jezus Odrešenik ljudi

MRA = MARIA = Marija Mati Božja

Zaharijev žegen (blagoslov) je sestavljen iz osemnajstih črk, med katere je vstavljenih sedem križcev. Legendarno izročilo pripisuje njegov izvor različnim osebam z imenom Zaharija, med katerimi je

SI NON BENEDIXERO TIBI; LIBERA SPERANTES IN TE: IN TE CONFIDO, LIBERA ME DEUS AB HAC PESTE ET LOCUM ISTUM IN QUO NOMEN TUUM INVOCATUR. = Let my tongue stick to the roof of my mouth; If I do not remember You, deliver those who believe in You; I believe in You, Lord, deliver me and this place where Your name is called upon from this plague. (Ps. 137:6)

F = FACTAE SUNT TENEBRAE SUPER UNIVERSAM TERRAM IN MORTE TUA. DOMINE DEUS MEUS, FIAT LUBRICA ET TENEBROSA DIABOLI POTESTAS. ET QUIA AD HOC VENISTI, FILI DEI VIVI, UT DISSOLVAS OPERA DIABOLI, EXPELLE POTENTIA TUA A LOCO ISTO ET A ME SERVO TUO PESTEM ISTAM. DISCEDAT AER CORRUPTUS A ME IN TENEBRAS EXTERIORES. = There was darkness over the whole land. O Lord, my God, may the devil's power be uncertain and shrouded in darkness. Because You, the son of the living God, have come to abolish the work of the devil, Your reign shall banish this plague from me, Your slave, and from this place. The foul air shall blow away from me into the darkest place. (Lk 23:44; Jn 3:8)

+ = CRUX CHRISTI! DEFENDE NOS ET EXPELLE A LOCO ISTO PESTEM ET SERVUM TUUM LIBERA; QUIA BENIGNUS ES ET MISERICORS ET MULTAE MISERICORDIAE ET VERAX. = The Cross of Christ! Protect us and banish the plague from this place and save Your slave; because You are kind and merciful and generous and true.

BFRS:

B = BEATUS QUI NON RESPEXIT IN VANITATES ET INSANIAS FALSAS; IN DIE MALA LIBERAVIT EUM DEUS; DOMINE IN TE SPERAVI, LIBERA ME AB IPSA. = Blessed is the man that makes the Lord his trust, who does not turn to the proud; You deliver them on the day of misfortune; in You, Lord, I have trusted, deliver me from this plague. (Ps. 40:5)

F = FACTUS EST DEUS IN REFUGIUM MIHI; QUIA IN TE SPERAVI, LIBERA ME AB HAC PESTE. = The Lord has become my stronghold; because I have trusted You, deliver me from this plague. (Ps. 94:22)

R = RESPICE IN ME DOMINE DEUS MEUS ADONAI, DE SEDE SANCTA MAJESTATIS TUAE ET MISERERE MEI, ET PROPTER MISERICORDIAM TUAM AB HAC PESTE LIBERA ME. = Turn to me my Lord almighty, look down on me from Your holy throne and have pity on me, for You are merciful, deliver me from this plague. (Ps. 25:16)

S = SALUS MEA TU ES. SANA ME ET SANABOR, SALVUM ME FAC ET

najpomembnejši papež Zaharija (714–752). Dokazano je, da se je ta napis na križih in svetinjicah začel pojavljati sredi 17. stoletja.

Napis se pojavlja večinoma v obliki kartuše. Vsak križec in črka predstavljata celoten stavek, včasih tudi odlomke iz psalmov in evangelijev.

Besedilo jasno kaže, da je bilo namenjeno obrambi pred kugo.³¹

Z identifikacijo črk skrajšanih zagovorov in prošenj pridemo tudi še do drugih priljubljenih svetnikov zavetnikov, na primer Antona

ECDFPAVLDTIRD(A) = Ecce Crucem Domini Fugite partes Adversae.

*Vincit Leo De Tribu Juda Radix David (Alleluja)*³² = Bežite, nasprotniki.

Lev iz Judovega rodu, Davidov potomec, je zmagal. (Aleluja.); *Agate M.S.S.H.D.E.P.L.I.A.L.P.N.A.P. = Memtem Sanctum Spontaneam*

Honorem Deo Et Patriae Liberationem. Ignis A Leasura Protege Nos Agatha

*Pia.*³³ = Svete in čiste misli, čast Bogu in osvoboditev domovine. Sv.

Agata, zaščitni nas pred poškodbo od ognja; Frančiška *BTDECTEOF-*

STEMTCVSATEDTP = Benedicat Tibi Dominus Et Custodiat Te Et Ostendat

Faciem Suam Tibi Es Miseratur Tibi. Convertat Vultum suum Ad Te Et Det

*Tibi Pacem.*³⁴ = Gospod naj te blagoslovi in te varuje. Pokaže naj ti svoj

obraz in se te usmili. Obrne naj k tebi svoj obraz in ti da mir.; in drugih svetnikov zavetnikov. Poznamo tudi križe, pri katerih se takšni zagovori

in molitve prepletajo in so namenjeni za zaščito hiše in prinašajo srečo lastnikom. Med prvimi takšnimi prikazi priljubljenih svetnikov sta

zavetnika pred kugo – sv. Sebastijan in sv. Rok iz 14. stoletja.³⁵

Na karavaka križih se ob Benediktovih in Zaharijevih žegnih pogosto

pojavlja upodobljena legenda škofa Ginesiusa ter napisi *DOMINE*

MEMENTO MEI = Gospod, spomni se name (ko prideš v svoje kraljestvo)

oziroma *HOMINE MEMENTO MORTIS* = Zavedaj se, da si umrljiv.

Za Jezusa Kristusa so praviloma uveljavljene kratice na titulusu *INRI* =

Jesus Nazarenus Rex Iudaeorum = Jezus Nazarečan, kralj judovski.

KRIŽI OBESKI

Križci in svetinjice s svetniškimi upodobitvami so bili najobičajnejši obeski, ženske so jih uporabljale kot okras ali nakit, nosile so jih na kovinskih verižicah, včasih tudi na vrvicah, nad obleko. Te svetinjice in križci so bili okras, s katerim so se ženske hotele polepsati. Bili pa so tudi izraz religioznosti ali spomin na božjo pot, kasneje pa tudi na zakrament. Med kmečkim prebivalstvom so bili v rabi še obeski, ki so imeli simbolično ali celo čarodejno varovalen pomen. Praviloma so jih nosili na vrvici okoli vratu, vendar pod obleko. Ohranilo se je le

31
Knez 2001, 13.

32
Münsterer 1983, 187.

33
Münsterer 1983,
186–187.

34
Münsterer 1983,
188–189.

35
Azinović Bebek 2009,
273.

SALVUS ERO. = You are my salvation. Heal me and I shall be healed, save me and I shall be saved. (Jer 17:14)

IHS = IESUS HOMINUM SALVATOR = Jesus saviour of men

MRA = MARY = Mary Mother of God

Zachary's blessing (invocation) consists of eighteen letters and seven small crosses. The legend attributes its origins to different persons named Zachary, the most eminent being Pope Zachary (714–752). It has been proven, however, that this inscription began appearing on crosses in the middle of the seventeenth century. The inscription mostly comes in the form of a cartouche. Each cross and each letter represents a full sentence, sometimes also passages from psalms and gospels. The text is clearly intended to protect against the plague.³¹ The identification of letters in abbreviated invocations and prayers leads us to other popular patron saints, for example St. Anthony *ECDFPAVLDTIRD(A) = Ecce Crucem Domini Fugite partes Adversae. Vincit Leo De Tribu Juda Radix David (Alleluia)*³² = Flee, enemies. The lion from the tribe of Judah, descendant of David, has won. (Alleluia); St. Agatha *M.S.S.H.D.E.P.L.I.A.L.P.N.A.P. = Memtem Sanctum Spontaneam Honorem Deo Et Patria Liberationem. Ignis A Leasura Protege Nos Agatha Pia*³³ = Holy and pure thoughts, honour to the Lord, and freedom for the homeland. St. Agatha, protect us from fire and harm; St. Frances *BTDECTEOF-STEMTCVSATEDTP = Benedicat Tibi Dominus Et Custodiat Te Et Ostendat Faciem Suam Tibi Es Miseratur Tibi. Convertat Vultum suum Ad Te Et Det Tibi Pacem.*³⁴ = God bless you and protect you. May He show His face to you and have pity on you. May He turn His face to you and give you peace; and others for other patron saints. There are also crosses where such invocations and prayers intertwine and are meant to protect the house and bring their owners happiness. Among the earliest such presentations of popular saints, there were two patrons protectors against the plague – St. Sebastian and St. Roch from the fourteenth century.³⁵ Caravaca crosses often show, besides St. Benedict's and Zachary's blessings, the legend of the bishop Ginesius and include the inscriptions *DOMINE MEMENTO MEI* = Lord, remember me (when You come to your kingdom), or *HOMINE MEMENTO MORTIS* = Remember you are a mortal.

The acronym pertaining to Jesus which appears on his titulus, is *INRI Iesus Nazarenus, Rex Iudaeorum* = Jesus the Nazarene, King of the Jews.

31
Knez 2001, 13.

32
Münsterer 1983, 187.

33
Münsterer 1983,
186–187.

34
Münsterer 1983,
188–189.

35
Azinović Bebek 2009,
273.

3 – Rožni venec, NMS, inv. št. N 2316 / Rosary

nekaj redkih primerkov, ki pa so danes večinoma v muzejskih zbirkah in pričajo, da so bili ti vraževerni obeski v rabi tudi pri nas. To so ogrlice za zdravljenje očesnih bolezni, ogrlice iz steklenih in poldragih kamnov zoper božjast, Karavaka križci z dvema prečkama in mističnimi napisi, Sebastijanovi križci in podobno. Take ogrlice so posojali bolnikom, da so jih imeli okoli vratu v postelji, izvirale pa so iz romarskih centrov. Na obeh bolni otroci so si obesili takšno ogrlico okoli vratu in jo nosili po dve do tri noči, zvečer pa so molili k sv. Luciji. Na ogrlicah zoper božjast so bili na ovratnem traku obešeni razni drobni amuleti, kot so zob, kost, korala, ključek, sekirica, kovanci, svetinjice, križci, relikvije, kamenčki in podobno.³⁶

Prodajali so jih v romarskih krajih, na stojnicah ob cerkvenih žegnanjih in ob podobnih priložnostih. Skoraj nemogoče je bilo, da bi se romar

36
Makarovič 1981,
304–307.

CROSS PENDANTS

Crosses and pilgrimage badges depicting saints were the most common pendants. Women used them as decoration or jewellery; they wore them on metal chains, sometimes even on cords, over their clothes. These pilgrimage badges and crosses were decorations women used to beautify themselves. However, they were also expressions of religious devotion or a souvenir from a pilgrimage, later also a sacrament. In rural areas pendants were also used which had symbolic or magical protective powers. Usually they were worn on a string around the neck, but under the clothes. Only rare specimens have been preserved, which today can be mostly found in museum collections, and they prove that these superstitious pendants were also used in Slovenian territory. These are necklaces which healed eye problems, necklaces made of glass or semiprecious stones for epilepsy, Caravaca crosses with two bars and mystic inscriptions, St. Sebastian crosses, and similar objects. These necklaces originated from pilgrimage centres and were lent to sick people for them to wear around their neck while lying in bed. Children with eye diseases wore these necklaces around their necks for two to three nights and every evening they prayed to St. Lucy. The necklaces which protected against epilepsy had various small amulets hanging from the string, for example a tooth, a bone, a piece of coral, a small key or hatchet, coins, pilgrimage badges, crosses, reliquaries, stones, and other similar objects.³⁶ These objects were sold in pilgrimage towns, from stands during church blessings, and on similar occasions. It was almost unthinkable for a pilgrim to return from a faraway or even local pilgrimage without (such) material proof of the vows made on the pilgrimage. Almost every pilgrimage centre in Europe, and also in the Holy Land, developed the craft of making crosses and other devotional objects, which were sold near the pilgrimage church. At home the pilgrims hung these objects at the main door to their house or stable in order to cast out evil spirits. They were placed in feeding troughs, buried in the fields to protect from weeds, insects, and mice. They were hung above beds for their strong effect on fertility, placed in the so called *bogkov kot* (a house altar in the form of a small ledge in a corner). The cross protected the homebound pilgrim from being robbed, at the same time it showed that this was a person on a pilgrimage and as such enjoyed immunity and deserved to receive help from every Christian.

vrnil z daljnih, pa tudi bližnjih božjih poti brez (takšnega) materialnega dokaza o opravljeni zaobljubi. Skoraj vsako romarsko središče v Evropi, pa seveda tudi v Sveti deželi, je razvilo obrt izdelovanja križcev in drugih devocionalij, ki so se prodajale ob romarski cerkvi. Doma so jih obešali pred vhod v hišo oziroma v hlev, da bi pregnali zle duhove, dajali so jih v korita za krmljenje živine, zakopavali v polja proti plevelu, mrčesu in mišim. Obešali so jih nad postelje zaradi njihovega močnega vpliva na plodnost. Postavljali so jih v »bogkove kote«. Križec je romarja med vračanjem domov ščitil pred razbojniki, hkrati ga je označeval kot človeka, ki je na religioznem potovanju in uživa imuniteto ter ima pravico do pomoči vsakega kristjana. Če se je hotel priključiti mestni bratovščini svetišča, ki ga je obiskal, je bil s svojim križem vedno dobrodošel.³⁷

V tej publikaciji predstavljeni medeninasti križci z mističnimi napisi sodijo v 18. stoletje in so zelo redki. Nosili so jih okoli vratu zoper kugo, čare in razne druge resnične in namišljene tegobe. Tudi pri nas so kot sredstvo zoper kugo in nekatere druge nadleže in nesreče uporabljali Sebastijanov³⁸ in Benediktov križec,^{39,40} prav tako tudi Ulrikov križ,⁴¹ ki je dobil ime po svetem Ulriku, škofu iz Augsburga med letoma 923 in 973. Leta 954 je Ulrik od papeža dobil v dar posebno obliko križa. Po legendi naj bi križ prejel med bitko na Lechfeldu leta 955 od angela, danes pa ga hranijo v zakristiji cerkve sv. Ulrika v Augsburgu. Križi te oblike so imeli sprva pomen romarskega znaka oziroma spominka, šele kasneje pa so v povezavi z Benediktovim križem ali Zaharijevim blagoslovom dobili značaj amuleta.⁴² V zbirki NMS hranimo dva Ulrikova križa, datirana v 17. in 18. stoletje. V to skupino sodi tudi Valentinov križ, ki se je uporabljal za zaščito pred epilepsijo, poželenjem in za zaščito živine.

Križ je postal tudi zaščitni amulet, med katerimi je najzgodnejši *tau* križ,⁴³ ki so ga uporabljali za zaščito zoper kugo v 6. stoletju. Tak križ se je nosil kot obesek okoli vratu, pozneje pa kot obesek na rožnem vencu. Zelo zgodaj je dobil magično in zaščitno funkcijo tako za ljudi kakor za živali in hiše oziroma kot zaščita ob vremenskih neizodah. Na križ so se začele pisati različne zaščitne prošnje in risati figure svetnikov zavetnikov določenih predmetov, pojavov ali stanj. S tem pa je takšen križ dobil funkcijo amuleta.

Pogosti so tudi križi različnih svetnikov, bratovščin in redov, ki imajo lahko v nekaterih oblikah prvine amuleta, na primer bratovščina sv. Mihaela, sv. Jurija, sv. Terezije, sv. Tomaža Akvinskega, sv. Hedvige,

37
Knez 1992, 9–10.

38
Sv. Sebastijan je bil rimski vojak, ki je umrl mučeniške smrti, privezan na steber in ustreljen s puščicami. Od srednjega veka je ob sv. Roku in sv. Benediktu zaščitnik pred kugo.

39
Makarovič 1981, 306–307.

40
Glej kat. št. 23.

41
Glej kat. št. 21 in 22.

42
Domanig 1907, kat. št. in sl. 752, tabela 85.

43
Antónov križ (tudi križ *táu* oziroma križ *táv* in Frančiškov križ) je križ v obliki grške oz. hebrejske črke *tav*, T. Antonov križ se imenuje po krščanskem svetniku Antonu Puščavniku. Križ *tav* se je v krščanstvu pojavil že na samem začetku. Najstarejši spisi, ki govorijo o križu, na katerem je umrl Jezus, ga opisujejo v obliki črke T oziroma kot sestavljene iz pokončnega in prečnega tramu z majhnim količcem na vrhu. Danes se T-križ najpogosteje pojavlja v zvezi s svetim Frančiškom, ki ga je svojim bratom predpisal kot redovno oblačilo (*habit*). Pri iztegu rok se tako oblačilo oblikuje v križ. Človek, ki ga nosi, s tem postane živo razpelo. Sveti Frančišek naj bi svoje brate s to podobo pogosto spominjal na njihovo nalogo. Frančišek je ta znak tudi sicer pogosto

If the pilgrim wanted to join the brotherhood of a church in a town he stopped at, the cross made sure he was always welcome.³⁷

This publication includes very rare brass crosses with mystic inscriptions deriving from the eighteenth century. They were worn around the neck as protection against the plague, spells, and other real or imagined afflictions. In Slovenia too, St. Sebastian³⁸ and St. Benedict,³⁹ crosses⁴⁰ were used as protection against the plague and other misfortunes, as well as the St. Ulrich cross,⁴¹ named after St. Ulrich, the Bishop of Augsburg between 923 and 954. In 954 Ulrich was given a special kind of cross as a present from the Pope. Legend has it that he received the cross from an angel during the Battle of Lechfeld. Today the cross is kept in the vestry of the church of St. Ulrich in Augsburg. At first these forms of crosses were a pilgrimage symbol or souvenir, only later, in connection with the St. Benedict cross or with Zachary's blessing, were they characterised as amulets.⁴² The NMS collection includes two St. Ulrich crosses, dating from the seventeenth and eighteenth centuries. This group also includes a St. Valentine cross, which was used as protection against epilepsy, lust and for the protection of cattle.

The cross as such also became a protective amulet, the earliest being the *tau* cross,⁴³ used for protection against the plague in the sixth century. This cross was used as a pendant worn around the neck and was later attached to the rosary. Very early on it was attributed magical and protective powers for people, animals, and houses, including protection against inclement weather. Gradually various prayers or figures of patron saints of different things, phenomena, or situations started to appear on the cross. Thus the cross was ascribed the function of an amulet.

Crosses of various saints, brotherhoods, and orders, which in certain forms comprise the elements of an amulet, were also common, for example the brotherhoods of St. Michael, St. George, St. Theresa, St. Thomas Aquinas, St. Hedwig, St. Wendelin, St. Bridget, St. Bernard, and others.⁴⁴ These crosses have different forms, from the usual Latin ones, to those with two or three horizontal bars, they bear different inscriptions, sometimes only the name of a saint, sometimes his or her image. They are named after the saint shown on the cross. Often these crosses can only be found painted in churches, in prayer books, and sometimes on pilgrimage badges, pilgrimage devotional prints, or placed in a *brevier*.

37
Knez 1992, 9–10.

38
St. Sebastian was a Roman soldier who died a martyr's death, tied to a pillar and shot by arrows. From the Middle Ages on St. Sebastian as well as St. Benedict and St. Roch were protectors against the plague.

39
Makarovič 1981, 306–307.

40
See cat. no. 23.

41
See cat. nos. 21 and 22.

42
Domanig 1907, cat. no. and fig. 752, table 85.

43
St. Anthony's cross (also the *Tau* cross or St. Francis cross) is a cross in the form of the Greek or Hebrew letter *tau*, T. St. Anthony's cross is named after the Christian Saint Anthony of the Desert. The *Tau* cross appeared at the very beginning of Christianity. The oldest writings which mention the cross Jesus died on describe it with the letter T, or made of a vertical and a horizontal beam with a small pole at the top. Nowadays, the T-cross mainly appears in connection with St. Francis, who prescribed it as the garment (the *habit*) of his order. When the arms are extended the habit forms a cross. A person wearing it thus becomes a living crucifix. In this way St. Francis supposedly often reminded his brothers of their task.

4 – Svetinjsca sv. Valentina in sv. Benedikta, NMS, inv. št. N 1912⁴⁴ / Pilgrimage badge of St. Valentine and St. Benedict⁴⁵

36

sv. Vendelina, sv. Brigite, sv. Bernarda in podobno.⁴⁵ Takšni križi so različnih oblik, od navadnih latinskih do takšnih z dvema ali tremi prečnimi gredmi, z raznimi napisi, včasih samo z imenom svetnika, včasih z njegovo ali njeno podobo in podobno. Imenujemo jih po svetniku, ki je upodobljen ali napisan na križu. Pogosto so takšni križi zabeleženi samo v slikovni podobi v cerkvah, molitvenikih, včasih so prikazani na svetinjscah, božjepotnih podobicaah ali so vstavljeni v breverle.

Breverl (iz latinske besede *breve* = kratko latinsko besedilo) je zgiban list, na katerem so zloženi (nalepljeni) zagovori, magični izreki in svete podobe. Iz predkrščanske dobe se pri nas ni ohranil noben zagovor. Vendar sta vsebina in oblika čarovnih formul, ki so bile zapisane od 17. stoletja, podobni predkrščanskim zagovorom.⁴⁶ Krščanski amuleti so sestavljeni iz podobic, prizorov iz življenja svetnikov, kratkih molitev in besedil iz evangelijev. Ti največ štirikrat prepognjeni mali listi, na katerih so bili devetdelni bakrorezi (glej sl. 6), so pogosto skupaj s posvečenimi predmeti (svetinjsca, vrbove mačice, romarski spominki, devocionalije) spravljani v majhne ovoje (etuije). Material, iz katerega so izdelani etuiji, je pogosto zelo dragocen. Gre za svilo z vezeno iz kovinske nitke, svileno blago s srebrnimi nitkami, občasno pozlačeni oziroma pogosto iz izvezanih tekstilnih ostankov, kot

uporabljal. Risal ga je na hiše, zidove in drevesa. Z njim je blagoslavljal domove in podpisoval pisma.

44
Knez 2001, 42.

45
Azinović Bebek 2009, 276.

46
Štrukelj 1963–1964, 9.

Breverl (deriving from the Latin word *breve*, meaning a short Latin text) is a folded sheet of paper with various invocations, magic spells, and devotional prints stuck on each folded section. No invocations have been preserved in Slovenia that would date to the pre-Christian period. However, the content and the form of the magic formulae that were being written from the seventeenth century on are similar to pre-Christian invocations.⁴⁶ Christian amulets consist of devotional prints, scenes from the lives of saints, short prayers, and evangelical texts. Usually they are small sheets of paper, folded four times, with nine engravings (Fig. 6), which were placed in small cases, together with other sacred objects (pilgrimage badges, pussy willows, souvenirs from pilgrimages, devotional objects). The materials the cases were made of are usually precious. They can be silk, embroidered with metal thread, silk with silver thread, sometimes they are gilded or made of embroidered remnants of textile like a brocade. Some breverl cases had metal frames with leather, or other materials, worked into the sides.⁴⁷

In the middle of the breverl, NMS inv. no. N 17733, there is a printed breve by Pope Urban VIII from the year 1635 (*BREVE SUPER SE PORTANDUM AD GLORIAM DEI suorumque Sanctorum contra Daemones, facturas, Ligaturas signaturas, Fascinationes, & incantationes, nec non ad praeservationem, & contra quascunque alias artes diabolicas*).^{48,49}

CARAVACA CROSSES

The origin of the Caravaca cross,⁵⁰ also called the cross of Lorraine,⁵¹ lies in Spain (thus it was often called the Spanish cross). The cross was brought to Slovenian territory by pilgrims returning from the church of St. James in Santiago de Compostela. It was named after the town of Caravaca dela Cruz, in the province of Murcia. The explanation for this cross with two bars and a tulip-like extension at the end of all the arms can be found in a legend. Helena,⁵² the empress of Byzantium, allegedly found parts of the cross Jesus was crucified on in Jerusalem. However, it is more probable that the upper bar originates from the titulus with the inscription *INRI*. The second legend about this cross refers to the miracle of the Spanish Count Ginesius, who forgot to bring a cross to a service. After he had cried to the Lord, angels came to Earth and gave him the cross of the patriarch of Jerusalem,⁵³ which supposedly contains a sliver from the cross of Jesus (*lignum Crucis*).⁵⁴

He often used this sign more generally. He would paint it on houses, walls, and trees. He would use it to bless homes and sign letters.

44
Azinović Bebek 2009, 276.

45
Knez 2001, 42.

46
Štrukelj 1963–1964, 9.

47
Manfred 1978, 300–301.

48
A letter that is supposed to be carried on one's person for the glory of God and the saints as well as against evil spirits and the work of the devil, the signs, spells and magic of the devil and also against divination and all other labours of the devil.

49
Knez 2008, 46–53.

50
See cat. no. 25–33.

51
The cross of Lorraine is a cross with two horizontal bars. It is similar to the Patriarchal cross, however, the bars of the latter are closer to the top of the cross, while the lower bar of the Lorraine cross is closer to the bottom. At first the length of both bars was the same, later the upper bar was shortened to symbolise the titulus with the *INRI* inscription. The Lorraine cross is also called the True Cross (Latin *crux vera*). The cross with two bars was supposedly first

je brokat. Nekateri etuiji za breverle so imeli kovinsko ogrodje, v stranice pa je bilo vdeleno usnje oziroma drugi materiali.⁴⁷

Breverl z inv. št. N 17733, ki je v lasti NMS, ima na sredini lista nalepljen tiskani breve papeža Urbana VIII. iz leta 1635 (*BREVE SUPER SE PORTANDUM AD GLORIAM DEI suorumque Sanctorum contra Daemones, facturas, Ligaturas signaturas, Fascinationes, & incantationes, nec non ad praeservationem, & contra quascunque alias artes diabolicas.*)^{48, 49}

5 a, b – Breverl, NMS, inv. št. N 17733 (detajl z zunanje in cela notranja stran / detail of the outside and the whole of the inside)

KARAVAKA KRIŽI

Karavaka križec,⁵⁰ imenovan tudi lorenski⁵¹ križ, prihaja iz Španije (zato so mu pogosto rekli tudi španski križ). K nam so ga zanesli romarji, ki so romali v Santiago de Compostelo k sv. Jakobu.

Ime je dobil po mestu Caravaca dela Cruz iz province Murcia. Razlago za obliko tega križa z dvema prečkama in s tulipanskimi razširitvami na

vseh zaključkih najdemo v legendi, po kateri je bizantinska cesarica Helena⁵² domnevno našla dele križa, na katerem je bil križan Jezus v Jeruzalemu. Vendar pa je verjetneje, da je zgornja prečka nastala iz plošče z napisom INRI. Druga legenda o tem križu je povezana s čudežem španskega škofa Ginesiusa, ki je k maševanju pozabil s seboj prinesiti križ. Potem ko je zaspil Bogu, so se spustili angeli in mu prinesli križ jeruzalemskega patriarha,⁵³ ki domnevno vsebuje trsko iz Jezusovega križa (*Lignum Crucis*).⁵⁴

Kult karavaka križa je bil na vrhuncu v 16. in 17. stoletju, in to predvsem v misijonskih deželah. Menihi, večinoma jezuiti, so ga razširjali predvsem zaradi spreobrnitve mohamedanskega kralja.⁵⁵ Uporabljali so ga za vse mogoče, proti boleznim, obsedenostim, kugi, za plodnost v zakonu, dobre letine in podobno. Nemci so ga uvajali v začetku 17. stoletja. V tem času je papež Urban VIII. (1623–1644) potrdil nekaj čudežev v zvezi s tem križevim kultom. S tem so bili povezani nekateri odpustki. Leta 1678 je dala kongregacija za odpustke zaradi njegove priljubljenosti med praznovernim ljudstvom prve prepovedi tega kulta. V 18. stoletju karavaka križ ni imel več nobene vloge. Na teh križcih se

47
Manfred 1978,
300–301.

48
Pismo, ki naj se v
božjo slavo in slavo
njegovih svetnikov na
sebi nosi proti hudim
duhovom in hudičevim
delom, vezem,
znamenjem, urokom
in čaranju pa tudi
vedeževanju in proti
vsem drugim njegovim
stvaritvam.

49
Knez 2008, 46–53.

50
Glej kat. št. 25–33.

51
Lorénski križ je križ
z dvema prečkama.
V tem je podoben
patriarhalnemu križu,

pogosto pojavljajo črke ali skrajšani napisi v oblikah žegnov (Benedik-tovi, Zaharijevi, Antonovi, Agatini ter podobe sv. Mihaela, sv. Štefana in upodobitev angelov, ki izročijo križ Ginesiusu),⁵⁶ pojavljajo se še zavetnika za vreme Mihael in zoper bolezní Štefan ter napisi proti ob-sedenosti (zli duhovi) in škodljivcem na polju.⁵⁷ V zbirki NMS hranimo šest karavaka križev, datiranih med 16. in 18. stoletjem.

Posebno skupino križev, ki je v katalogu množično zastopana, sestav-ljajo preprosti latinski križi z luknjico na vrhu patibuluma za obroček, s trolistnimi zaključki gred, brez okrasov ter s stilizirano reliefno upodobitvijo Križanega. Takšni križi so najverjetneje del množične proizvodnje, predvsem lokalnih delavnic, glede na to, da jih najdemo po celotnem srednjeevropskem ozemlju po grobovih 17. in 18. stoletja oziroma so deli rožnih vencev.

Kraljevi zaobljubni križi (dragoceni priveski zaobljubnih kron) so se izdelovali iz zlata, okraševali pa z biseri in dragim kamenjem.⁵⁸

MISIJONSKI KRIŽI

Misijonski križi so bili spominki za udeležence misijonov; 42 primer-kov v zbirki NMS sestavlja samostojno skupino. Večinoma izvirajo iz Grebenčeve zbirke.

Ljudske misijone so v različnih krajih ponavadi organizirali gostujoči (tuji) duhovniki ali redovniki, ki so jih inspirirale jezuitske ideje. V misijonih so udeležencem v kratkem času, na primer v enem tednu, misijonarji poskušali z mašami, zborovanji, pridigami in podobnimi dejavnostmi vzbuditi novo krščanstvo in cerkveno vzdušje (življenje) v skupnosti.

Hermann Rolfus je leta 1888 opisal ljudske misijone z besedami:

»Dvomljivci bodo poučeni, šibki ojačani, obotavljalci opogumljeni, grešniki pretreseni.«⁵⁹ Ta badenski katoliški avtor je novačil za pon-ovno oživljanje navade po kulturnem boju z argumentom, da bi se z misijoni lahko borili proti socializmu in anarhizmu. Državne oblasti so se bale teh srečanj in nekontroliranega delovanja pridigarjev, ki so za-govarjali neškodljivost tovrstnih prireditev z besedami *katoliški misijon je religiozna veselica*. Čeprav so se po ukinitvi Jezusove družbe leta 1773⁶⁰ misijoni širili iz Francije in do leta 1815 doživeli ponoven začetek, so bili pogosto prepovedani. V zgornjem Porenju so srečanja organizirali v sosednji Alzaciji, kjer so jih prirejali za Badenčane v letih 1841–1850. V petdesetih in šestdesetih letih so jezuitom, redemptoristom in

le da sta pri slednjem obe prečki pri vrhu križa, pri lorenskem križu pa je spodnja prečka bližje dnu križa. Prvotno sta bili obe prečki enako dolgi, kasneje pa je bila zgornja skrajšana in simbolizira deščico z napisom *INRI*. Lorenski križ imenujejo tudi *pravi križ* (latinsko *crux vera*). Križ z dvema prečkama so domnev-no prve uporabljale okoli leta 800 krščan-ske sekte na vzhodu. Godefroy de Boullion, vojvoda lorenski, je prevzel to obliko križa ob zavzetju Jeruza-leva leta 1099 v prvi križarski vojni, zato so jo pozneje pripisovali njemu in njegovim naslednikom, ki so ga obdržali kot heraldični simbol. Lorenski križ označuje tudi eno od stopenj v prostozidar-ski hierarhiji.

52
Helena je bila mati Konstantina Velikega. V baziliki Santa Croce (Sveti križ), eni od sed-mih romarskih cerkva v Rimu, je bil shranjen Kristusov križ, ki so ga na njeno pobudo poiskali in prinesli v Rim. Danes so tam samo še trije večji koščki domnevnega svetega križa. Tam so tudi najdeni deli trnove krone in žebelj, ki naj bi izvirali iz Kristusove-ga križa.

53
Münsterer 1983, 80.

54
Belaj 2006, 227.

55
Po legendi se je v 13. stoletju v času *rekonkviste* pred očmi mavrskega kralja Zeit-Abu-Zeita (ka-sneje Alfonz X. Modri)

The cult of the Caravaca cross peaked in the sixteenth and the seventeenth centuries, mainly in the missions. The monks, who were mostly Jesuits, spread the cross because of the conversion of an Islamic king.⁵⁵ It was used for a variety of reasons: against diseases, obsessions, against the plague, for fertility in marriage, for good crops, and other similar reasons. In Germany it was introduced at the beginning of the seventeenth century. In this period Pope Urban VIII (1623–1644) confirmed several miracles which were connected to the cult of the Caravaca cross. Several indulgences were connected to this. In 1678 the Sacred Congregation of Rites issued the first bans on this cult, mainly due to the popularity of indulgences among the superstitious people. In the eighteenth century the Caravaca cross lost its role. The crosses from this period often feature letters or short inscriptions in the form of blessings (those of St. Benedict, St. Zachary, St. Anthony, St. Agatha, and images of St. Michael, St. Steven, and angels handing the cross to Ginesius),⁵⁶ the patron of the weather St. Michael, or the patron against diseases St. Steven, inscriptions against being possessed (by evil spirits) and against pestilence in the fields,⁵⁷ could also be seen on such cross. In the NMS collection there are six Caravaca crosses, dating between the sixteenth and the eighteenth centuries. A special group of crosses, which is well presented in the catalogue, consists of simple Latin crosses with a small hole in the patibulum for the ring, three-leaf endings on the bars, without decorations, and with a stylised relief image of the crucified Christ. As we can find these crosses on seventeenth and eighteenth century graves and on rosaries across the entire Central European territory, it is quite possible that these crosses were mass produced, mostly in local workshops. The royal votive crosses (precious pendants on votive crowns) were made of gold and adorned with pearls and precious stones.⁵⁸

MISSION CROSSES

Mission crosses were souvenirs for the members of the missions; 42 specimens in the NMS collection thus form an individual group. They mostly derive from the Grebenc collection.

Usually folk missions were organised in different places by visiting (foreign) priests or monks, who were inspired by the Jesuit idea. The missions sought to awaken a new Christianity and Christian spirit (life) in the community by offering masses, meetings, sermons, and

used around the year 800 by Christian sects in the East. Godfrey of Bouillon, the Duke of Lorraine, adopted this form of the cross when Jerusalem was conquered in 1099 during the first Crusade. Therefore it was later identified with him and his successors, who retained it as a heraldic symbol. The Lorraine cross also denotes one of the degrees in the hierarchy of freemasons.

52

Helena was the mother of Constantine the Great. The True Cross was kept in the Basilica of the Holy Cross in Jerusalem, one of the seven pilgrimage churches in Rome, as it was found and brought to Rome on Helena's request. Today only three larger pieces of the alleged True Cross can be seen there, apart from the parts of the crown of thorns and a nail, which may originate from the True Cross.

41

53

Münsterer 1983, 80.

54

Belaj 2006, 227.

55

According to the legend, a miracle happened right in front of the Moorish King Zeit-Abu-Zeit in the thirteenth century during the *Reconquista*. He witnessed angels bringing a cross to Ginesius.

56

See reverse of cat. no. 25.

57

Brauneck 1978, 296–298.

6 – Red sv. Save III. stopnje, Kraljevina (SHS) Jugoslavija, NMS, inv. št. N 201 / Order of St. Sava III. Class, the Kingdom of Yugoslavia (Kingdom of Slovenes, Croats and Serbs)

drugim redovom dovolili imeti zborovanja tudi v Nemčiji, v pokrajini Baden so bili, s prekinitvijo v letih kulturnega boja, 1872–1894, od leta 1849 spet dovoljeni.⁶¹

Misijske križe prepoznamo po napisu na zadnji strani (*DE*) *MISSION*,⁶² *SOUVENIR DE (LA) MISSION*,⁶³ *HEILMISSION*,⁶⁴ *ERINNERUNG AN DIE H(EI)L. MISSION*,⁶⁵ *ANDENKEN A(N) D(IE) MISSION*.⁶⁶

Na sprednji strani je skoraj vedno Križani, poleg njega zasledimo tudi cvetlične motive, jagnje božje ali motiv Sv. duha – goloba. Na zadnji strani je večinoma eden od zgoraj omenjenih napisov, redko tudi Marija,⁶⁷ božje oko ali *Arma Christi*.⁶⁸

zgodil čudež, saj je prisostvoval dogodku, ko so angeli Ginesiusu prinesli križ.

56
Glej reverz kat. št. 25.

57
Brauneck 1978,
296–298.

58
ELU 1959, 248. Glej
kat. št. 155.

similar activities in a short space of time, for example in a week. In 1888 Hermann Rolfus described the folk missionaries with these words: *Those who doubt will be educated, the weak will be strengthened, the hesitant encouraged, the sinners dismayed.*⁵⁹ This Catholic author from Baden recruited people to revive the habit of debating by argument, in order for the missions to fight against socialism and anarchism. The state authorities were anxious about these meetings and uncontrolled activities of the missionaries, who claimed these events were harmless, saying that *the Catholic mission is a religious festival*. The missions started to spread from France, after the Society of Jesus was abolished in 1773,⁶⁰ and were again revived by the year 1815, but were often banned. In the years 1841–1859 in the Upper Rhine, the meetings for the people of Baden were organised in the neighbouring Alsace. In the 1850's and 1860's the Jesuits, Redemptorists and other orders were allowed to hold meetings also in Germany. In the Baden region the meetings were again allowed in 1894, after being banned in the years of cultural fights following 1872.⁶¹

Mission crosses can be recognised by an inscription on the back (*DE MISSION*,⁶² *SOUVENIR DE (LA) MISSION*,⁶³ *HEILMISSION*,⁶⁴ *ERINNERUNG AN DIE H(EI)L. MISSION*,⁶⁵ *ANDENKEN A(N) D(IE) MISSION*.⁶⁶

On the front we can generally find the Crucified, apart from floral motifs, the Lamb of God or a motif of the Holy Spirit – a dove. Usually one of the inscriptions mentioned above can be found on the back; Holy Mary,⁶⁷ the Eye of Providence, or *Arma Christi*⁶⁸ appear less often. The ends of the cross arms are mostly square or three-leaved, sometimes they include little angel faces, shells, or four medallions with either Petri state symbols or with holy heads – skulls (skull and crossbones).

These crosses were mass produced in great quantities. After the folk missions had been banned in Germany, a great number of mission crosses came from France. According to Fassbinder, ten percent of the known specimens have German inscriptions, over seventy percent have French inscriptions, while twenty percent are believed to be without inscription. Among the mission crosses in the NMS collection there are six crosses with German and thirteen with French inscriptions respectively, others have no inscriptions.

58
ELU 1959, 248. See
cat. no. 155.

59
Fassbinder 2003, 403.

60
In July 1773 Pope
Clement XIV signed a
document abolishing
the Society of Jesus.

61
Fassbinder 2003,
403–404.

62
See cat. nos. 76, 84,
85, and 89.

43

63
See cat. nos. 88, 107,
110, 112–113.

64
See cat. no. 77.

65
See cat. no. 115.

66
See cat. nos. 91–92
and 106.

67
See cat. nos. 77–85.

68
See cat. nos. 76–77.

Zaključki krakov križa so večinoma pravokotni ali trolistni, v njih so včasih angelske glavice, školjke ali štirje medaljoni z državnimi simboli Petri ali svetih glav – lobanj (mrtvaška lobanja).

Te križe obeske so tovarniško izdelovali v velikih količinah.

Po prepovedi ljudskih misijonov v Nemčiji je ogromno misijonskih križev prišlo iz Francije. Po Fassbinderjevem vedenju imajo znani primerki v desetih odstotkih nemške in v več kot sedemdesetih odstotkih francoske napise, dvajset odstotkov pa naj bi jih bilo brez napisov. V zbirki NMS imamo šest misijonskih križev z nemškimi in trinajst s francoskimi napisi, preostali pa so brez napisov.

59
Fassbinder 2003, 403.

60
Julija 1773 je papež Klemen XIV. podpisal dokument o ukinitvi Družbe Jezusove.

61
Fassbinder 2003, 403–404.

62
Glej kat. št. 76, 84, 85 in 89.

63
Glej kat. št. 88, 107, 110, 112–113.

64
Glej kat. št. 77.

65
Glej kat. št. 115.

66
Glej kat. št. 91–92 in 106.

67
Glej kat. št. 77–85.

68
Glej kat. št. 76–77.

69
Glej kat. št. 19 in 155.

RUSKI KRIŽ

Oblika ruskega križa⁶⁹ se predvsem uporablja v ruski oziroma drugih pravoslavnih cerkvah. V bistvu gre za latinski križ z dvema dodatnima prečkama, tako da ima skupaj tri prečke, dve pravokotni in eno poševno. Od zgoraj navzdol si sledijo krajša pravokotna prečka, daljša pravokotna prečka in krajša poševna prečka, katere levi krak je višji od desnega. Ta je bila del zgodnjih krščanskih upodobitev križa. Kasnejše ljudsko izročilo je spodnji prečki pripisalo tudi simboliko usode obeh razbojnikov, ki sta bila križana skupaj z Jezusom: levi, spokorjeni Dizma (*Dysmas*), je šel v nebesa, desni, nespokorjeni Gestas, pa v pekel. Dobri razbojnik se od Zlobnega razlikuje po tem, ker se ga prikazuje lepega, mladega in brez brade ter z glavo, obrnjeno proti Jezusu. Zlobni razbojnik pa je navadno upodobljen kot star, grd, bradat in z glavo, obrnjeno stran od Jezusa. Zgornja prečka na križu je *titulus*. Pomen poševne prečke pa je izgubljen v legendi – po eni različici so bile Jezusove noge različno dolge, v tem primeru bi ta prečka bila opora za noge – *suppedaneum*, po drugi različici je potres ob Jezusovi smrti ukrivil križ, po tretji različici (ki je najverjetnejša) pa je nagnjena prečka oblika križa sv. Andreja, saj je po ruskem izročilu apostol Andrej prinesel krščanstvo v Rusijo.

KRIŽI RELIKVIARIJI

Relikviarij⁷⁰ je posodica (v našem primeru križ), v kateri se hranijo ali razstavljajo ostanki kosti, oblek ali predmetov, ki se nanašajo na določenega svetnika oziroma na kakšen drug sveti preostanek. Relikvije so posmrtni ostanki teles, delov telesa ali samo delček nekega

70
Glej kat. št. 3–11, 65, 147, 157, 190–193.

THE RUSSIAN CROSS

The form of the Russian cross⁶⁹ is primarily used in the Russian and other Orthodox churches. This is essentially a Latin cross with two added bars, which makes three horizontal bars altogether, two are perpendicular to the vertical and one slanted. The sequence of the bars from the top down is a short perpendicular bar, a long perpendicular bar, and finally a slanted bar with the left arm higher than the right. This last bar was part of the early Christian representations of the cross. Later the folk tradition assigned the bottom bar the symbolism of the faith of the two thieves who were crucified next to Jesus: the left was the penitent Dismas (*Dysmas*), who went to heaven, on the right was the impenitent Gestas, who went to hell. The good thief differs from the bad one, as he is usually presented as a handsome young man without a beard, his head turned towards Jesus. The bad thief is usually an old, ugly, bearded man, his head turned away from Jesus. The upper bar on the cross represents the *titulus*. However, the meaning of the slanted bar is lost in the legend – according to one version, Jesus' legs were of different length, in that case the bottom bar could be a footrest – *suppedaneum*. The other version has it that an earthquake, which shook the earth at the time Jesus died, bent the cross. However, according to the third version (which is the most plausible), the slanted bar is a form of the St. Andrew cross, as, according to the Russian folk tradition, the apostle Andrew brought Christianity to Russia.

69
See cat. nos. 19 and
155.

45

RELIQUARY CROSSES

A reliquary⁷⁰ is a small receptacle (in our case, a cross), used to store or exhibit remnants of bones, clothes, or objects which refer to a specific saint or any other holy remnant. Reliquaries can be posthumous remnants of physical bodies, body parts, or just a fragment of a saint or a beatified person whose cult was approved by the church. Broadly speaking, these are objects which in one way or the other refer to an individual saint: clothing, personal belongings, objects of torture, etc. These remnants are said to possess magical powers. The storing and keeping of the *remains* of martyrs can be traced back to the very beginnings of Christianity, when the bodies of martyrs were placed into sarcophagi. This habit quickly spread outside of Rome. After the persecution of Christians had ended, the bodily remains of the saints

70
See cat. nos. 3–11, 65,
147, 157, and 190–193.

svetnika ali blaženega, čigar kult je odobrila Cerkev. V širšem pomenu so to predmeti, ki se tako ali drugače navezujejo na določenega svetnika: obleka, osebni predmeti, mučilna orodja ipd. Tem ostankom pripisujejo čudodelne lastnosti. Hranjenje »ostankov« mučencev zasledujemo že od samih začetkov krščanstva, ko so mučeniška telesa polagali v sarkofage. Ta običaj se je hitro razširil zunaj Rima. Po končanem preganjanju kristjanov so telesne ostanke svetnikov in mučencev spravljali v posodice (relikviarije) in jih častili kakor vse telo. Relikviarije so izdelovali iz različnih materialov, najpogosteje iz žlahtnih: zlata, srebra, kristalov, slonove kosti, pa tudi iz lesa. Navadno so te posodice bogato umetniško okrašene, večkrat izdelane v obliki dela telesa, katerega ostanki so shranjeni v njih (oblika doprsja za kosti glave, oblika roke, stopala, prsta), v obliki križa, kadar gre za ostanke Kristusovega križa, v arhitektonski obliki hiše ali cerkve in podobno.⁷¹

Ljudje so verovali, da bodo že z obiskom svetega kraja ali s pogledom na relikvijo deležni pomoči svetnika. Sprva so takšne relikvije in druge devocionalije romarji kupovali v Sveti deželi ter jih pobožno nosili v domače kraje, kasneje pa so jih prodajali tudi na stojnicah ob večjih romarskih svetiščih.

Krščanstvo razlikuje relikvije po pomembnosti.⁷² Relikvije prvega reda so telesni ostanki samega Jezusa (sveti prepucij,⁷³ Jezusov noht,⁷⁴ sveta kri⁷⁵ ipd.), predmeti, ki so bili tesno povezani z dogodki iz Jezusovega življenja (jasli, sveti križ, torinski prt⁷⁶ ipd.), ter fizični ostanki svetnikov, zlasti mučencev (kosti, lasje, udi idr.).

Med prvimi in pomembnejšimi relikvijami so kosi Jezusovega križa, ki jih je Konstantin Veliki (307–337) podaril Krščanski cerkvi. Ne samo telesne relikvije, tudi spominski predmeti, predvsem mučeniško orodje, so priklicali v življenje marsikatero božjo pot. To velja zlasti za Jezusov križ, ki so ga od leta 350 kazali v Jeruzalemu in so njegove drobce potem romarji kot dragocen spomin raznesli po vsem krščanskem svetu.⁷⁷ Čaščenje relikvij je bilo v starih časih del kulture, saj so jih romarji hodili gledat, kot mi danes hodimo na razstave in prireditve. Z romanj so ob različnih spominkih in devocionalijah prinašali tudi relikvije. Hkrati pa so romarji za molitve pred relikvijami dobili odpustke, kot na primer na Šmarni gori, kjer so v 19. stoletju ob godu najdenja sv. Križa (3. maj) zaradi množičnega obiska najeli tudi duhovnika iz kake druge župnije (kar ni bil redek pojav), da je maševal že ob šesti uri in je dobil za to pet grošev. Na ta dan je bila izpostav-

71
Knez 2008, 23.

72
Brauneck 1978, 69–71.

73
Koža, ki obdaja zunanji del moškega spolnega uda in je ostanek Jezusovega obrezovanja v mladosti.

74
Hengstler & Stocker 1994, 144.

75
Shalem 2004, 405.

76
Intrigillo 1999; na malo več kot štiri metre dolgem in en meter širokem kosu lanenega platna, ki velja za najstarejšo relikvijo iz krščanskih časov in je shranjen v katedrali sv. Janeza Krstnika v Torinu, je lepo viden prsni in hrbtni odtis bradatega moža z dolgimi lasmi. Silhueta je vidna le, če jo opazujemo z oddaljenosti dobrih dveh metrov. Na platnu so vidni številni rjavkasti madeži, ki nakazujejo rane križanega. Na levi strani odtisa je vidna rana v predelu prsnega koša. Po prepričanju številnih vernikov je to prt, v katerega so zavili umrlega Jezusa. S tem prepričanjem se ne strinja večina znanstvenikov, ki so prt analizirali, obstajajo pa tudi nekateri razlogi za nasprotno prepričanje.

77
Dolenc 1987, 11.

and martyrs were placed into receptacles (reliquaries) and worshipped as a whole body. Reliquaries were made of various materials, generally these were precious: gold, silver, crystal, ivory, and also wood. These receptacles were usually richly decorated with art, often they had the form of the body part which was kept in it (a bust for the bones of the head, the forms of an arm, foot, or a finger), or a cross, when the relic was the remains of the cross of Christ, or that of a house or a church.⁷¹ People believed they would receive help from a saint by visiting a holy place or by viewing a relic. At first pilgrims bought such relics and other devotional objects in the Holy Land and they piously brought them home, however, later they were sold on stands near larger pilgrimage sanctuaries.

Christianity distinguishes relics according to their importance.⁷² Relics of the first order are body parts of Jesus (the holy foreskin,⁷³ Jesus' fingernail,⁷⁴ holy blood,⁷⁵ etc.), objects associated with events from the life of Jesus (the manger, the True Cross, the Shroud of Turin⁷⁶ and others) and the physical remnants of saints, especially martyrs (bones, hair, limbs, etc.).

Among the first and more important relics are parts of Jesus' cross, which Constantine the Great (307–337) donated to the Christian church. Apart from body relics, other memorabilia, especially torture devices, brought to life many a pilgrim. This holds true especially for the cross of Jesus (the True Cross), which had been shown in Jerusalem from 350 on, and its fragments, precious souvenirs for the pilgrim, were later scattered all across the Christian world.⁷⁷ Worshiping relics used to be a part of the culture, as pilgrims would go to see them as we today attend exhibitions and cultural events. Therefore, people would bring back from their pilgrimages different souvenirs and devotional objects, as well as relics. At the same time, pilgrims received indulgences for praying in front of relics. For example, on Šmarna gora, Slovenia, where in the nineteenth century, on the name day of the discovery of the Holy Cross (3 May), a priest was hired from another parish (not a rare occurrence), because of the numerous visitors, to start the prayers at six o'clock, for which he was paid five Groschen. The relic of the Holy Cross was shown on that day and anyone who kissed it and said three Our Fathers and three Hail Marys received forty days of indulgences.⁷⁸

The worship of reliquaries largely flourished in the twelfth and thirteenth centuries, which boosted the demand and at the same time the

71
Knez 2008, 23.

72
Brauneck 1978, 69–71.

73
The skin surrounding the outer part of the male sexual organ, the remnant of the circumcision performed when Jesus was young.

74
Hengstler and Stocker 1994, 144.

75
Shalem 2004, 405.

76
Intrigillo 1999; a clear imprint of the chest and the back of a bearded man with long hair can be seen on a piece of cloth which is slightly over four metres long and one metre wide and which is considered to be one of the oldest Christian relics. It is kept in the Cathedral of John the Baptist in Turin. On the cloth we can see four reddish-brown stains which indicate the wounds of the crucified. On the left-hand side the chest wound can be seen. Many Christians believe this is the shroud Jesus was wrapped in after his death. The majority of scientists who have analysed the cloth do not agree with this belief, furthermore, there are certain other reasons which would support the scientists.

77
Dolenc 1987, 11.

78
Novak 1928, 96–97.

ljena relikvija sv. Križa. Kdor jo je poljubil in zmolil tri očenaše in tri zdravamarije, je dobil štirideset dni odpustka.⁷⁸

78
Novak 1928, 96–97.

Čaščenje relikvij je cvetelo predvsem v 12. in 13. stoletju, kar je spodbudilo veliko povpraševanje, ob tem pa tudi produkcijo relikvij. V pomanjkanju avtentičnih relikvij so proizvajali ponarejene, pogosto tudi bizarne relikvije, kot na primer pero angela Gabriela ali lestev, ki jo je v sanjah videl patriarh Jakob. Relikvije so postale predmet trgovanja, kraj, sporov pa tudi vojn. Po Tridentinskem koncilu mora imeti vsaka relikvija t. i. avtentičnost oziroma potrdilo višjih cerkvenih oblasti, da je verodostojna.⁷⁹ V zbirki NMS hranimo osem križev relikviarijev, datiranih med 11. in 19. stoletjem, in dvajset potrdil o avtentičnosti relikvij.

79
Badurina 1990,
507–508.

Če je relikviar v obliki križa, potem so to po navadi stoječi križi oziroma viseči pektoral ali enkulpion.

Križi enkulpioni⁸⁰ so prav tako relikviariji v obliki križev, v katerih so praviloma shranjevali domnevne ostanke križa, na katerem je bil križan Jezus. V zbirki NMS imamo štiri enkulpione. Izdelani so bili v Siriji ali Palestini v času med 11. in 13. stoletjem.⁸¹ Na averzu enkulpiona je navadno upodobljena reliefna podoba živega Kristusa v dolgi tuniki, na reverzu pa podoba Matere Božje Orans z vzdignjenimi rokami. Sprednja in zadnja stran križa enkulpiona se lahko razpreta, vanj pa je moč vstaviti relikvijo. Na prsih so jih nosili cerkveni dostojanstveniki Vzhodne cerkve.⁸²

80
Glej kat. št. 3–6.

81
Knez 1998, 114–115.

Pektoral – mali križ z relikvijami, ki se nosi okrog vratu na prsih, izdelujejo iz zlata ali drugih kovin, pogosto je okrašen z dragulji ali emajlom. Okoli vratu ga nosijo cerkveni dostojanstveniki od kanonika navzgor. Na zahodu ga je sprva nosil samo papež. Od 12. stoletja ga nosijo tudi škofje, po 16. stoletju tudi drugi prelati. Dostojanstvo tistega, ki ga nosi, se vidi po barvi vrvice, na kateri je križ obešen. Papež ga nosi na zlati vrvi, kardinali na rdeče-zlati, škofje na zeleni, apostolski protonotariji na vijoličasti, vrhovni opati na zeleno-zlati, opati na črno-zlati, kanoniki pa na rdeči.⁸³

82
Pavičić 1994, 28.

83
Badurina 1990, 455.

ROŽNI VENCI

Rožni venci – prvotni izraz se glasi paternošter – so zavozlane molilne vrvice, ki olajšajo štetje posameznih molitev. Konec molitvene vrvice

8 – Križi enkulpioni, NMS, inv. št. N 3630, N 4395, N 5521, N 5522 / Encolpion crosses

praviloma krasi križ ali obesek.⁸⁴ Na začetku 17. stoletja so poleg starih oblik molitev iz 16. stoletja začeli uporabljati nove, razširjene forme; zaradi tega so ljudje uporabljali tudi sestavljanke starih in novih form molitev sočasno z ustreznimi molilnimi verižicami. V drugi polovici 17. stoletja je bil poleg nove oblike v modi še desetak, odprta oblika molilne vrvice, *zehner*. Zaključni simbol molitve je postal kredo križ (*Creed Cross*),⁸⁵ v treh členih premičen enakokraki križ, konec verižice pa je v 17. stoletju tvorila svetinjica, redkeje križ. Križ je postal šele v 18. stoletju tipičen zaključek rožnega venca. V 19. stoletju so izginile podvojitve križev v zaključni konstrukciji, ki so bile običajne v 18. stoletju, in odpadel je kredo križ. Rožni venec je postal kmalu najbolj poenostavljen (odpad razkošja obeskov), umetniško skromen, množičen artikel industrije devocionalij.⁸⁶

Ta na Orientu že prej poznani pripomoček je postal znan v Evropi po križarski vojni v letih 1095 in 1096. Najprej je to števno vrstico uporabljal predvsem višji sloj, kmalu kot nakit. Temu primerno so jih za izdelavo kroglic pritegnili poldragi kamni, slonovina, korale in posebno jantar.⁸⁷ V zbirki NMS hranimo 50 rožnih vencev s križci na njih, datirani pa so med 16. in 20. stoletjem.

84
Wattek 1975.

85
Kredo križ je manjši križ nad večjim križem ali obeskom na koncu rožnega venca. Je označevalec posebne molitve za povečanje vere, upanja in milosti.

86
Brauneck 1978, 245.

87
Brauneck 1978, 238.

production of *relics*. Due to the lack of authentic relics, fake, often bizarre relics were made, such as a feather from the angel Gabriel or the ladder patriarch Jacob saw in his dreams. Relics became objects of trade, but also the cause of disputes or even wars. According to the Council of Trent, every relic must have a so-called authenticity or certificate from the higher church authorities.⁷⁹ The collection of the NMS features eight reliquary crosses, dating between the eleventh and nineteenth centuries, as well as twenty certificates of authenticity of relics.

79
Badurina 1990,
507–508.

If reliquaries are in the form of a cross, then these are usually either free-standing crucifixes or suspended pectoral crosses – encolpions. Encolpion crosses⁸⁰ are also reliquaries in the form of a cross wherein the alleged remnants of the cross Jesus had been crucified on were kept. The NMS collection includes four encolpion crosses. They were made in Syria or Palestine between the eleventh and thirteenth centuries.⁸¹ On the obverse of the encolpion there is usually a relief image of a living Christ in a long tunic, the reverse shows the image of the Holy Virgin Oranta with lifted hands. The front and the back sides of an encolpion cross can be opened and a relic can be placed in it. They were worn suspended on the chest by church dignitaries of the Eastern Orthodox Church.⁸²

80
See cat. nos. 3–6.

81
Knez 1998, 114–115.

82
Pavičić 1994, 28.

Pectoral is a small cross with relics, worn around the neck, made of gold or other metals, often adorned with jewels or enamel. They are worn around the neck by church dignitaries, from the canon up. In the West it was only worn by the Pope at first. Since the twelfth century they have been worn by bishops, and since the sixteenth century by all other prelates. The dignity of the person wearing a pectoral can be recognised by the colour of the cord from which the cross is suspended. The Pope wears one on a golden cord, cardinals on a red-golden cord, bishops on a green cord, apostolic pronotaries on a purple cord, arch-abbots on a green-golden cord, abbots on a black-golden cord, and canons on a red cord.⁸³

83
Badurina 1990, 455.

ROSARIES

Rosaries – first known as paternosters – are knotted prayer strings, which make the counting of individual prayers easier. The end of the prayer string is usually adorned with a cross or a pendant.⁸⁴ At the beginning of the seventeenth century people began using new,

84
Wattek 1975.

9 – Rožni venec, NMS, inv. št. N 257 / Rosary

PROCESIJSKI KRIŽI

Procesional ali procesijski križ⁸⁸ je lesen ali kovinski križ na dolgi tanki palici (*hasti*), ki se nosi na čelu procesije. Procesija je obhod oziroma verski sprevod, ki se premika z ene točke na drugo oziroma se v obhodu vrne na izhodišče. Ob tem se vedno nosi sveti predmet čaščanja ali znak. Procesijski križi so večinoma narejeni iz bronaste ali bakrene pločevine. Pogosta je tudi uporaba srebrne pločevine in pozlate. Praviloma je na sredini sprednje strani procesijskega križa podoba Križanega – Kristusa vladarja. Okoli njega pa so na zaključkih križa upodobljeni štirje evangelisti⁸⁹ oziroma njihovi simboli: Matej ali krilati človek (angel), Marko ali krilati lev, Luka ali krilati bik in Janez ali orel.

V sredini zadnje strani je podoba Matere Božje oziroma Janeza Evangelista.

88
Glej kat št. 215 in 216.

89
Štirje evangelisti – *tetramorfí* (*tetra* = 4, *morfí* = obraz), štiriobrazni, nastalo po videnju preroka Ezekielja in preroka Izaije – vizija apokalipse. Izraz evangelist izvira iz grške besede *εὐαγγέλιον* [*evangelion*] = oznani-lo, ki se je v krščanstvu začela uporabljati zlasti za štiri kanonične evangelije. Naziv evangelist se uporablja za označevanje piscev štirih kanoničnih evangelijev.

extended forms of prayer strings in addition to the old forms from the sixteenth century. Consequently, people used composites of old and new forms of prayers together with the appropriate prayer string. In the second half of the seventeenth century another string was also popular besides the new form. This was the so called *zehner*, an open form of prayer string. The final symbol of the prayer became the Creed Cross,⁸⁵ with three bending joints and all arms of equal length, while the end of the string consisted of a small pilgrimage badge, sometimes but rarely, a cross. Only in the eighteenth century did the cross become the typical ending of a rosary. In the nineteenth century the doubled cross at the end of the string, typical of the eighteenth century, no longer appeared, thus the Creed Cross ceased to be used in this function. Soon afterwards the rosary became the most simplified (without the splendour of the pendants), artistically plain, mass-produced article in the devotional objects industry.⁸⁶

This tool, which had already been known in the Orient, was introduced in Europe after the Crusades in the year 1095 or 1096. At first this counting string was mainly used by the higher classes. They were soon used as jewellery and the little balls were made of materials such as semiprecious stones, ivory, coral, and especially amber.⁸⁷ The NMS collection holds fifty rosaries with attached crosses, dating between the sixteenth and twentieth centuries.

PROCESSIONAL CROSSES

A processional cross⁸⁸ is a wooden or metal cross on a long thin pole (*hasta*), carried at the front of the procession. A procession is a walk, a religious march, going from one point to another, finally returning to the starting point. During the walk a sacred object or symbol of worship is carried in the procession. Processional crosses are generally made of copper or bronze, while silver and gilded metal are also common.

Generally there is an image of the Crucified – Christ the Lord on the front of the cross. The four Evangelists,⁸⁹ or their symbols, surround him on the tips of the four arms of the cross: Matthew or a winged man (an angel), Mark or a winged lion, Luke or a winged bull, and John or an eagle. In the back, an image of either the Mother of God or John the Evangelist is in the centre.

Processions are known in practically all religions. Christianity introduced them in the fourth century. Processions with relics of martyrs

85

A creed cross is a small cross placed above a larger one or above a pendant at the end of the rosary. It signifies a special prayer for the strengthening of faith, hope, and mercy.

86

Brauneck 1978, 245.

87

Brauneck 1978, 238.

88

See cat. nos. 215 and 216.

89

The four Evangelists – *tetramorphs* (*tetra* = four, *morph* = shape), four shapes; after the vision of the prophets Ezekiel and Isaiah – the vision of the Apocalypse. The expression evangelist derives from Greek ευαγγέλιον [*evangelion*], meaning good tidings. In Christianity it is used to denote the four canonical gospels. The word Evangelist denotes the writers of the four canonical gospels.

10 – Fotografija: procesija pred ljubljanskim magistratom, o. 1900
NMS, inv. št. N 32749 /
Photograph: Procession in front of the Ljubljana Town Hall, around 1900

Procesije poznajo tako rekoč vse religije.

V krščanstvu so se začele pojavljati v 4. stoletju. V srednjem veku so se razvile procesije z relikvijami mučenikov. V procesiji je na čelu križ, nato gredo otroci, za njimi možje, nato kler po časti, nižji spredaj, višji zadaj in na koncu najpomembnejši, ki nosi predmet čaščenja, na koncu procesije pa so ženske.

STOJEČI KRIŽI

V zbirki NMS hranimo 43 stoječih križev, datiranih med 17. in 19. stoletjem.

Razpelo (lat. *crucifix*) je liturgijski ali devocionalni predmet, kjer je na križu pribito Kristusovo telo. Križanje je ikonografski prikaz Kristusove smrti na križu. Od 6. do 10. stoletja je bil na Zahodu predvsem v uporabi helenistični tip Križanega, ki je nag, mlad in brez brade, na

started in the Middle Ages. The cross is at the top of the procession, followed by the children, then the men, after that the clergy in ranking order starting with the lowest rank, with the most important rank at the back finally carrying the object of worship. The women finally complete the procession.

FREE-STANDING CRUCIFIXES

The NMS collection has 43 free-standing crucifixes, dating between the seventeenth and eighteenth centuries.

The crucifix (from Latin *crucifix*) is a liturgical or devotional object, a cross with the body of Christ nailed on it. The crucifix is an iconographic demonstration of the death of Christ on the cross. From the sixth to the tenth centuries a Hellenistic type of crucified Christ was known in the West: a naked, young, and beardless Christ, while in the East the so called oriental type of bearded Christ, dressed in a tunic with out-stretched arms was the norm. In the eleventh century Byzantine iconography introduced a dying Christ in agony, an image neglected by the West until the thirteenth century, as they used a type of living Christ with eyes open, cloth around his loins, and a royal crown on his head, an image typical of the Romanesque period. In the thirteenth century Christ was represented as dead; instead of the royal crown, he had a crown of thorns on his head, his legs were nailed with a single nail. The Counter Reformation and Baroque introduced pathetic representations of this theme, which have become well established since then.⁹⁰

In the nineteenth century the crucifix became an indispensable part of the interior of a rural house.⁹¹ Many houses have the crucifix still today. While nowadays there are porcelain, plaster cast, or metal crucifixes, the oral tradition remembers the older wooden specimens. The iconographic versions of rural household crucifixes are numerous. The most common was a simple statue of Christ on the cross. Often the crucifixes included other iconographic elements. Below the Christ there could be Mary, St. John and Mary, a skull and crossbones, one or two vases with flowers, an angel or two, an ox, or a sheep. Next to the cross we can sometimes see an angel holding a cup to catch the blood of Christ. On the arms of the cross are often the objects that caused Christ's suffering. Crosses are either without a base or with a geometrical base. The most common base came in the form of

90
Pavičić 1994, 34.

91
Makarovič 1981, 244.

Vzhodu pa je razširjen t. i. orientalski tip bradatega, v tuniko odetega Kristusa z razširjenimi rokami. V 11. stoletju je bizantinska ikonografija uvajala umirajočega Kristusa v agoniji, kar je Zahod do 13. stoletja zanemarjal in uvajal za romansko obdobje značilen tip živega Kristusa z odprtimi očmi, z ogrinjalom okrog bokov in kraljevsko krono na glavi. V 13. stoletju je bil Kristus upodobljen mrtev, namesto kraljeve je imel na glavi trnovo krono, noge pa je imel pribite z enim žebeljem. Protireformacija in barok sta uvedla patetičnost v prikaz te teme, ki se je od takrat močno uveljavila.⁹⁰

90
Pavičić 1994, 34.

Razpela so v 19. stoletju postala nepogrešljiv del notranje opreme kmečkih hiš.⁹¹ V marsikateri kmečki hiši ga imajo še danes. Kjer imajo porcelanasta, mavčna ali kovinska razpela iz obdobja med obema vojnoma, pomni hišno izročilo starejše lesene primerke. Ikonografske različice kmečkih hišnih razpel so razmeroma številčne. Najobičajnejši je bil samo kipec razpetega Kristusa na križu. Dostikrat so se pojavile na razpelih še druge ikonografske prvine. Pod Kristusom so lahko Marija, sv. Janez in Marija, mrtvaška lobanja, ena ali dve vazi s cvetličnima šopkoma, angelček ali dva, vol ali ovca. Ob križu je včasih angelček, ki s kupo prestreza Kristusovo kri. Na krakih križa so večkrat orodja Kristusovega trpljenja. Križi so brez podstavkov ali pa imajo podstavke geometrijskih oblik. Najpogostejši je podstavek v obliki knjige. Razpela s podstavkom so praviloma ikonografsko bogatejša od razpel brez podstavkov. Skoraj na vseh kmečkih hišnih razpelih je napisni trak z začetnicami *INRI*. Oblika križa je vedno latinska. Zaključki krakov so navadno enostavni, včasih pa so oblikovani v trolistne ali lisaste zaključke in podobno. Ikonografske prvine na kmečkih hišnih razpelih so prevzete iz različnih vzorov in večkrat kombinirano uporabljene na enem primerku. Kmečka razpela so praviloma lesena in poslikana z oljno barvo. Razmeroma redka so razpela z mavčno, porcelansko ali kovinsko plastiko. Pojavila so se šele ob koncu 19. stoletja.⁹² Razpela so bila silno številna. Nedvomno pomenijo najmnogičnejšo kiparsko zvrst iz druge polovice 19. stoletja na Slovenskem. Če iz previdnosti prisodimo vsaki drugi slovenski kmetiji le po eno razpelo, v začetku 20. stoletja dobimo okoli 100.000 razpel.⁹³ Tolikšno število razpel je lahko izdelalo le ustrezno veliko število rezbarjev. Preprosta izdelava večine znanih razpel priča, da so jih v največji meri izdelovali vaški, bolj ali manj samouki rezbarji. Nekaj razpel iz kmečkih hiš so izdelali bolj kvalificirani domači rezbarji. Nekaj pa je bilo uvoženih iz znanega rezbarskega industrijskega centra

91
Makarovič 1981, 244.

92
Makarovič 1981, 245.

93
Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1970, 117.

a book. In general, crucifixes with a base are iconographically richer than those without a base. An inscription band with the acronym *INRI* can be found on practically all household crucifixes in rural areas. The form of the cross is always Latin. The tips of the arms are usually simple; occasionally they have trefoil or similar tips. The iconographic elements of rural household crucifixes come from various sources and they can often be combined in one specimen. Rural crucifixes are generally wooden and painted in oil. Crucifixes with enamel, porcelain, or metal figures are fairly rare. They emerged only at the end of the nineteenth century.⁹² These crucifixes were great in number. They undoubtedly represent the most productive genre of sculpture in the second half of the nineteenth century in Slovenia. If we make a modest estimation and allocate one crucifix to every second household, we would arrive at a figure of approximately 100,000 crucifixes at the beginning of the twentieth century.⁹³ Only an adequately large number of sculptors could create such a vast number of crucifixes. The simple execution of the majority of the crucifixes from that period shows that they were mostly made by village masters, who were more or less self-taught. Some crucifixes from rural households were made by more qualified local sculptors; several crucifixes were imported from the well-known industrial centre of St. Ulrich in Gröden, Tirol. These crucifixes can easily be distinguished for their Nazarene stylistic expression, great carving mastery, and for the clear painting. In rural households crucifixes were a part of the decoration in the main living space. In houses where more crucifixes could be found, these were placed in the small side rooms or in the bedrooms. The usual place for the crucifix was in the corner above the table. It was hung in such a way so as to lean forward. The tips of the arms of the horizontal bar touched both walls, the bottom tip of the vertical bar was in the corner. Crucifixes standing on a base were placed on triangular corner ledges. Crucifixes were rarely hung on walls, this could mainly be found in the Slovenian littoral. Sometimes crucifixes were placed on dressers. The corner above the table would be decorated with a crucifix, religious pictures, stained glass, a cloth border on the triangular ledge, and with other ornaments, reminiscent of a small private altar. Such placement can still be found today in some farm houses, in general it is remembered in the oral tradition, and can be traced in floor plan documentation, in descriptions from the end of the nineteenth century and beginning of the twentieth century and in photographs from the period

92
Makarovič 1981, 245.

93
*Gospodarska in
družbena zgodovina
Slovencev 1970*, 117.

v St. Ulrichu v Grödnju na Tirolskem. Ta razpela so zlahka določljiva po nazarenskem stilnem izrazu, veliki rezbarski rutini in poslikavi v čistih barvah. V kmečkih hišah so bila razpela del opreme glavnega bivalnega prostora. V hišah, kjer so imeli več razpel, so jih nameščali še v kamre oziroma v spalnice. Običajno mesto razpela je bilo v kotu nad mizo. Obešeno je bilo v naprej nagnjenem položaju. Zaključka vodoravne prečke križa sta se dotikala sten, spodnji konec križa je bil v kotu. Razpela s podstavki so stala na trikotnih kotnih poličkah. Na stene so obešali razpela bolj poredko, v večji meri menda le na Primorskem. Včasih so razpela postavljali tudi na predalnice. Ureditev kota nad mizo z razpelom, nabožnimi slikami, slikami na steklo, prtičkom pred kotno polico in raznim dodatnim okrasjem je predstavljala neke vrste hišni oltarček. Takšno namestitev zasledimo še danes na nekaterih kmetijah, splošno jo pomni ustno izročilo, izpričuje jo tlorisna dokumentacija, opisi s konca 19. stoletja in z začetka prejšnjega stoletja ter fotografije iz obdobja med obema vojnoma. Razpelo je bilo sveti predmet in izrazito hišna last. Tudi če je zaradi črvojedine ali iz drugih vzrokov postalo neprimerno, ga niso zavrgli. Ustno izročilo v splošnem pomni, da so neuporabna stara razpela sežgali.⁹⁴ Po opisu, ki velja vsaj še za začetek 20. stoletja, se na Koroškem razpelo ni smelo seliti iz hiše.⁹⁵

Na kmetijah je bil odnos do razpela bolj spoštljiv kot do drugih delov hišne opreme. Razpelo je bilo vsak dan vidno in prejkone so ga tudi gledali pri hišnih molitvah. Zato smemo domnevati, da je bil kipec razpetega Kristusa izredno pomemben za oblikovanje kmečkih predstav o kiparstvu. Ikonografski motiv Križanega vsebuje sam po sebi čustven izraz, kar je v kiparstvu kmetovega likovnega obzorja redko. Hkrati je razpelo kiparska upodobitev golega človeškega telesa, ki ga sicer umetnost na kmetijah ne pozna. Le nabožna predstava je opravičevala upodobitev človeškega akta. Razpelo je bila ena izmed redkih plastik, ki je kmečkemu prebivalstvu omogočila predstavo o globljih izraznih možnostih kiparstva. Likovni izraz kmečkih razpel potrjuje to domnevo. Za kmečko razpelo je značilno poudarjanje čustvenih prvin s poslikavo ran in kapelj krvi ter z anatomijo človeškega telesa z udrto trebušno votlino, napetim prsnim košem in izstopajočimi rebri, z izbočenimi koleno ter napetimi mišicami rok in nog. Vzor za kmečka razpela je bila seveda ustrezna cerkvena umetnost. Vendar so preprosti rezbarji v okviru skromnega kiparskega znanja posneli samo tiste prvine, ki so ustrezale njihovi predstavi in predstavi kmečkih naročnikov o teh plastikah.⁹⁶

cause of woodworms or for some other reason, it was not thrown away. According to the oral tradition, unused old crucifixes were burned.⁹⁴ In Carinthia, according to description from the beginning of the twentieth century, it was not allowed to move a crucifix out of a house.⁹⁵ In rural areas people treated the crucifix more respectfully than they did other pieces of interior decoration. The crucifix was on display every day and it was most likely looked upon during the daily prayers. Therefore, we can assume that the statuette of the crucified Christ played an important role in the formation of the rural inhabitants' idea of sculpture. The iconographic motif of the Crucified itself incorporates an emotional expression, which is rare in the sculpture of the visual arts known to the typical peasant. At the same time, the crucifix is a sculpted image of a naked human body, which is generally not present in the art of rural homesteads. It is only the liturgical nature of the crucifix which allowed the representation of such an artistic nude. The crucifix was one of the rare sculptures permitting rural dwellers insight into the possibilities of a deeper artistic expression in sculpture. The artistic expression of rural crucifixes supports this assumption. What characterises rural crucifixes are an accent on the emotional elements by colouring the wounds and drops of blood, as well as the anatomy of the body with indented abdomen, tense chest and protruding ribs, knees bent and the taut muscles of the arms and legs. The inspiration for this kind of crucifix was of course liturgical art. However, the simple sculptors could imitate only those elements which were within their limited abilities and which fit their idea, and the idea of their peasant buyers, of these sculptures.⁹⁶

CROSSES IN FOLK CULTURE

Niko Kuret⁹⁷ reports that in Lower Styria, and elsewhere, willow crosses were also made. People believed that these crosses brought a blessing to the place where they were fixed. In the Drava Valley they were made on Good Friday and fixed onto the house to protect it from lightning. In Kozjak⁹⁸ such crosses were made even before the Epiphany and they were put under every window, in front of every door or near a creek *so that the devil may lose his power over these places*. In Ložnica⁹⁹ every Holy Saturday crosses made of hazel twigs were nailed onto doors and placed at the edges of fields, pastures, and woods. In the Celje region¹⁰⁰ children scattered these crosses around the fields

94
Makarovič 1981,
246–247.

95
Prežihov 1945, 421.

96
Makarovič 1981, 247.

97
Kuret 1989, 119.

98
Navratil 1887, 164.

99
Navratil 1887, 167.

100
Kuret 1989, 119.

KRIŽI V LJUDSKI KULTURI

Kuret⁹⁷ poroča, da so kakor marsikje drugod delali tudi na Štajerskem križce iz šib. Menili so, da so s temi križci prinašali blagoslov na tisti kraj, kamor so jih zasadili ali pritrdili. V Dravski dolini so jih delali na veliki petek in jih pritrdili na hišo, da ne bi vanjo udarila strela. Na Kozjaku⁹⁸ so jih delali šele pred praznikom Sv. treh kraljev in jih vtaknili pod vsako okno, pred vsa vrata ali k studentu, *da bi hudi duh izgubil oblast na teh krajih*. V Ložnici⁹⁹ so pribijali križce iz leskovk na veliko soboto na hišna vrata in jih zatikali tudi na rob njiv, travnikov in gozdov. V celjski okolici¹⁰⁰ so jih otroci že na cvetno nedeljo raznosili po njivah in travnikih.¹⁰¹ V Halozah¹⁰² so križci branili, da se mast ne pokvari. Preden je gospodinja dala raztopljeno mast v posodo, je položila na dno križec iz butare, ko pa je bila posoda polna, je na vrh položila tri križce in zraven oglje iz blagoslovljenega ognja. V Podjuni so razrezali šibe in jih zložene v križce spravili do velike sobote. Na ta dan se je odpravil gospodar, navadno s sinom, s križci in blagoslovljeno vodo na polje in travnike. Na vsako njivo in vsak travnik sta zasadila po en križec, hkrati pa sta njivo tudi pokropila z blagoslovljeno vodo. V Zilji so zakopavali lesen križec v tla pod hišna vrata, pred hlev in pred kozolec. Mrliču na mrtvaškem odru¹⁰³ so dajali v roke križ. Na Gorenjskem je sodil križ k nevestini bali.¹⁰⁴

V Rožu¹⁰⁵ in na Jezerskem¹⁰⁶ so položili tak križec celo k mrliču v krsto, v Zilji¹⁰⁷ pa mladoporočencema pod zakonsko posteljo. Okrog Šmarne gore¹⁰⁸ so na cvetno nedeljo po blagoslovu butaro razvezali in iz nje naredili več »papeževih križcev«, pri katerem je ena palica navpična, dve pa sta prečni. Te križe so nato položili po vseh gospodarskih prostorih za strešni tram. En križ so dali tudi v kozolec. Po ljudski veri ti križi varujejo pred ognjem. V Mengšu¹⁰⁹ so dajali križe v kozolce, ko so bili ti polni žita, ker so menili, da s tem obvarujejo kozolce pred viharjem in strelo. Na Dolenjskem so križce izdelovali iz oljčnih listov in jih zatikali, kjer so želeli posebnega blagoslova. Tak križ so izdelali tako, da so oljčni list preluknjali in skozi režo vtaknili drug oljčni list.¹¹⁰ V Beli krajini so izdelovali križce iz drenovih šib in jih pri prvem spomladanskem oranju polagali v prvo brazdo.¹¹¹ Na Robu pri Velikih Laščah so na binkoštno soboto¹¹² njive pokropili in nanje položili križce iz blagoslovljenih leskovih šib.¹¹³

Iz vseh krajev po slovenskem etničnem ozemlju imamo ogromno poročil o takšni uporabi in zatikanju križcev v okna za šipe, vrata, v zi-

97
Kuret 1989, 119.

98
Navratil 1887, 164.

99
Navratil 1887, 167.

100
Kuret 1989, 119.

101
Cvetna nedelja (tudi cvetnica) je zadnja nedelja pred veliko nočjo, ko krščanski verniki blagoslavljajo v šope ali butare povezano pomladansko zelenje, kar je razširjeno po vsej Evropi že od 9. stoletja dalje.

102
Kotnik 1943, 61.

103
Glej kat. št. 121.

104
Ložar 1944, 284 in 307.

105
Šašel & Ramovš 1936–1937, 63.

106
Kuret 1989, 126.

107
Graber 1941, 209.

108
Koman 1928, 19–20.

109
Kuret 1989, 128.

110
Kuret 1989, 134.

111
Kuret 1989, 136.

112
Na 50. dan po Veliki noči rimskokatoličani praznujejo prihod Svetega duha, ki je v bogoslužju simboliziran tudi z rdečo barvo (v nasprotju s siceršnjo belo barvo). Sveti duh

and pastures on Palm Sunday.¹⁰¹ In Haloze¹⁰² the crosses prevented the cooking fat from turning rancid. Before the lady of the house put the melted fat in a pan, she placed in it a cross from a traditional bundle of shavings and when the pan was full, she put on top of it three small crosses and coal from a fire which had been blessed. In Podjuna people cut twigs and would keep them in the form of a cross until Holy Saturday. On that day the master of the house, usually with his son, set off for the fields and pastures with a bunch of crosses and holy water. In every field and every pasture they stuck a cross in the earth and blessed it with the holy water. In the Zilja valley people buried wooden crosses under the threshold, barn door, and in front of the hayrack. A cross was also placed in the hands of the deceased¹⁰³ lying on a bier, while in Upper Carniola a cross was part of the bridal trousseau.¹⁰⁴

In Rož¹⁰⁵ and in Jezersko,¹⁰⁶ such a cross was put into the coffin with the deceased; in Zilja valley¹⁰⁷ crosses were placed under the beds of newlyweds. On Palm Sunday people around Šmarna gora¹⁰⁸ would undo the traditional bundle of shavings and make several 'papal crosses' out of it. Such crosses had one vertical bar and two horizontal bars. They were put behind roof beams on all premises on the farm. One cross was also placed in the hayrack. According to folk beliefs, these crosses protect against fire. In Mengeš¹⁰⁹ crosses were placed in hayracks full of grain, as people believed that would protect the hayracks from storm and lightning. In Lower Carniola crosses were made of olive leaves and were placed wherever people wanted to have a special blessing. These crosses were made by piercing a hole through one leaf and sticking the second olive leaf through the pierced hole.¹¹⁰ In White Carniola crosses were made out of dogwood twigs; they were placed in the first furrow during the first ploughing in spring.¹¹¹ In Rob near Velike Lašče, people would bless their fields on Whit Saturday¹¹² and at the same time place therein crosses made of hazel twigs.¹¹³ There are numerous reports from all areas across the Slovenian ethnic territory of using crosses in such a manner, stuck behind the glass in windows, in walls, amongst beams, in attics, on roofs, in barns and hayracks, on fields and pastures, and in vineyards and woods. The placement of crosses was usually accompanied by blessings with holy water. During such blessings, people sometimes said their Hail Marys. However, all this was always performed with only one purpose in mind – to protect against adversity.

101
Palm Sunday is the last Sunday before Easter, when Christians bless spring flowers arranged in bunches or bundles, a habit which spread in Europe as early as the ninth century.

102
Kotnik 1943, 61.

103
See cat. no. 121.

104
Ložar 1944, 284 and 307.

105
Šašel and Ramovš 1936–1937, 63.

106
Kuret 1989, 126.

107
Graber 1941, 209.

108
Koman 1928, 19–20. 61

109
Kuret 1989, 128.

110
Kuret 1989, 134.

111
Kuret 1989, 136.

112
On the fiftieth day after Easter Roman Catholics celebrate the descent of the Holy Spirit, Pentecost, which is symbolised in red during religious services (as opposed to the usual white). According to Luke (Acts of the Apostles 2.2–13), the Holy Spirit descended with fire and wind on the gathered apostles and gave them the gift of speaking in tongues; thus they spoke in such a way that people who spoke various languages and

11 – Fotografija - mrtvec na parah, prvo desetletje 20. stoletja, NMS, inv. št. N 10430 / Photograph – the deceased lying on a bier, first decade of the twentieth century

dove, med tramove, na podstrešja, za streho, v hleve, skednje, kozolce, na njive, travnike, vinograde in v gozdove. Ta zatikanja križcev so bila v mnogih primerih pospremljena s kropljenjem z blagoslovljeno vodo. Med kropljenjem so včasih molili rožni venec. Vedno pa so to počeli z enakim namenom – varovanja pred tegobami.

Taki križi niso bili samo iz blagoslovljenega lesa; ljudje so v te namene uporabljali tudi manjše križce pa tudi druge devocionalije iz različnih materialov, še posebej križce, svetinjice in podobice iz različnih romarskih centrov. O tem nam pričajo podatki, ki jih pridobimo z arheološkimi izkopavanji ali detektorskimi in naključnimi najdbami.

V ljudski kulturi je križ prisoten tudi pri hišnem žegnu, kot na primer, ko so verni ljudje podobice z molitvijo lepili na stene ali vrata po hišah, kaščah in hramih kot znak blagoslova;¹¹⁴ tako je bil pogost tudi žegen Sv. treh kraljev.¹¹⁵ Še danes je ponekod v slovenskih krajih ohranjena stara navada blagoslova hiš za obrambo, ko se zvečer 5. januarja pred praznikom Sv. treh kraljev Gašperja, Miha in Boltežarja na hišna vrata s kredo napišejo začetnice njihovih imen ter letnica s križi vmes, na primer 19 + G + M + B + 66. Ta napis navadno ostane na vratih vse do drugega leta.

naj bi se, po Lukovem poročilu (Apostolska dela 2,2–13), z ognjem in viharjem spustil na zbrane apostole. Sveti duh je zbranim apostolom dal dar govorjenja v različnih jezikih: potem so govorili tako, da so jih lahko hkrati razumeli govorniki različnih jezikov in narečij.

Binkošti, binkoštna nedelja, binkoštni (popačenka iz nemško *fünzig* in grško *pentecoste*, petdeset-i) praznik so Judje praznovali petdeseti dan po prazniku *pashe* ali Velike noči. Prvotno je bil to poljedelski praznik na začetku ječmenove žetve, ko so darovali dva kvašena kruha, torej je to drugi judovski romarski praznik z vsebino zahvale za zadnje pridelke. Sveto pismo ga imenuje tudi praznik žetve ali praznik tednov ali praznik prvin pšenične žetve.

These crosses were not only made of wood which had been blessed; for these purposes people also used smaller crosses as well as other devotional objects from various materials. They especially preferred crosses, pilgrimage badges, and devotional prints from different pilgrimage centres. This is supported by the evidence obtained by means of archaeological excavations, metal detectors, and accidental finds. In folk culture, a cross is also present at the blessing of a house, when, for example, religious people would stick devotional prints with prayers on the walls or doors of their houses, granaries, and pantries as a sign of blessing.¹¹⁴ Also very common was the blessing of the Three Magi.¹¹⁵ In some Slovenian towns and villages the old custom of this blessing, which protects the house, is still preserved; on the fifth of January in the evening, the initials of the Three Magi, Gaspar, Melchior, and Bathasar, are written in chalk on the door of the house, together with the current year and crosses between the letters, for example 19 + G + M + B + 66. This inscription usually remains there until the next year.

SCIENTIFIC ANALYSIS OF THE MUSEUM ARTEFACTS

Cooperation between art and science has recently become significantly stronger. Researchers from the fields of chemistry, physics, and other related sciences have thus enabled analysis of the valuable objects in our museums. This research utilises so-called non-destructive methods. X-ray radiography has become indispensable in the research of metallic archaeological findings. This is closely followed by X-ray fluorescence (XRF) spectroscopic methods. Without these two methods there cannot be quality conservation and restoration of the metallic archaeological specimens of the NMS. The findings of both types of research are advantageous not only for conservation and restoration experts, they also represent the foundation of the technological research which benefits curators of museum artefacts.¹¹⁶ Museum curators have the responsibility to preserve the objects of the movable cultural heritage in as good a condition as possible, often they are not willing to sacrifice even a fragment. The NMS has wide experience with scientific analyses of its museum artefacts. They have been used to determine the origin, authenticity, producers, materials, and even the date of origin of the objects. Zoran Milić, chemist and long-time head of the Conservation and Restoration Department of the NMS, has performed an XRF¹¹⁷ analysis of all metal crosses in the

dialects were able to understand them. Pentecost, Whitsunday (In Slovenian language *binkošti*, which derives from the Greek *pentecoste* and German *fünfzig*, meaning fifty or the fiftieth) is a feast day when Jews celebrated the fiftieth day after Passover or Easter. At first this used to be a farming festival celebrated at the beginning of the harvest of barley, when people would sacrifice two loaves of leavened bread, therefore this is the second Jewish pilgrimage festival whose purpose is to give thanks for the latest harvest. The Bible also calls it the harvest festival, the Feast of Weeks, or the feast of the wheat harvest.

113
Kuret 1989, 325.

114
Makarovič 1981, 338.

115
Kuret 1989, 541–542.

116
Milić 2010, 14.

117
X-ray Fluorescence Spectroscopy (XRF) is a technique where a sample is treated with a primary X-ray beam from an X-ray tube in order to measure the wavelength and intensity of the secondary radiation typical of the element in the sample. The XRF method can be used to determine all elements from F (9) to U (92) in particle, firm, and liquid samples. X-ray Fluorescence Analysis has successfully replaced the classic analytical procedures.

V zadnjem obdobju se je močno okrepilo sodelovanje med humanističnimi in naravoslovnimi vedami. Tako so raziskovalci s področja kemije, fizike in drugih sorodnih ved razvili vrsto metod in s tem omogočili tudi preiskave dragocenih predmetov, ki jih hranimo v muzejih. Gre za tako imenovane nedestruktivne metode. Pri arheoloških predmetih iz kovine je rentgenska (RTG) radiografija neizbežna. Sledi ji uporaba XRF-spektroskopije. Brez teh dveh metod si v NMS ne predstavljamo več kvalitetnega konserviranja in restavriranja kovinskih arheoloških predmetov. Izsledki obeh preiskav pa niso koristni samo za konservatorje-restavratorje, temveč so osnova tehnološkim raziskavam, zanimivim tudi za kustose, ki smo skrbniki teh predmetov.¹¹⁶ Kustosi v muzejih smo namreč dolžni ohraniti predmete premične dediščine v čim bolj celovitem stanju, zato pogosto nismo pripravljeni žrtvovati niti najmanjšega delca. V NMS imamo precej izkušenj z naravoslovnimi analizami muzejskih predmetov. Z njimi smo ugotavljali izvor, originalnost, izdelovalce, material in celo datacijo predmetov. Tako je kemik in nestor Restavratorsko-konservatorskega oddelka NMS Zoran Milić za vse kovinske križe iz zbirke NMS opravil analizo XRF,¹¹⁷ s katero smo, kot je razvidno iz kataloških enot, prišli do dragocenih podatkov pri določanju sestave križev. Analize je kolega Milić opravil v laboratoriju NMS z metodo EDS XRF. Pri tem je uporabil napravo X-Ray Analyzer Model PEDUZO 01/Am/Sip-250, ki so jo izdelali v Inštitutu Jožef Stefan v Ljubljani. Metoda XRF EDS spada med nedestruktivne in neinvazivne metode. To pomeni, da s predmeta ni treba jemati vzorca, torej ostane nepoškodovan, pa tudi vzorec, ki bi ga morebiti lahko odvzeli, ostane po analizi nespremenjen in se lahko uporabi tudi za druge analize. To je bistvena prednost te metode. Ker pa ima vsaka medalja dve plati, ima metoda tudi pomanjkljivost, in sicer to, da analizira površino predmeta in ne globine, kot bi nas zanimalo. Dobimo torej sestavo na primer kovine na površini predmeta in ne sestave kovine v njegovi notranjosti. Pri tovrstnih muzejskih predmetih imamo, iz razumljivih razlogov, praviloma spremenjeno površino, zato je treba dobljeni rezultat obravnavati kritično. Površina predmeta je naš vzorec, ki ga analiziramo. Če je predmet patiniran, dobimo sestavo patine. Če je predmet posrebrjen, dobimo sestavo srebrne plasti, in le če je posrebritev tenka, kar najpogosteje tudi je, vidimo prisotnost kovin pod njo.

113
Kuret 1989, 325.

114
Makarovič 1981, 338.

115
Kuret 1989, 541–542.

116
Milić 2010, 14.

117
Rentgenska fluorescenčna spektroskopija (XRF) je tehnika, pri kateri obsevamo preiskovani vzorec s primarnim rentgenskim žarkom iz rentgenske cevi ter merimo valovno dolžino in intenziteto sekundarnega sevanja, ki je značilno za element v vzorcu. Z metodo XRF lahko določamo vse elemente od F (9) do U (92) v prašnatih, trdnih in tekočih vzorcih. Rentgenska fluorescenčna analiza uspešno nadomešča klasične analize postopke.

NMS collection. This analysis provided data valuable for determining the composition of the crosses, which can be seen in catalogue entries.

Zoran Milić carried out the analyses in the NMS laboratory using the EDS XRF method. He used an X-Ray Analyzer, Model PEDUZO 01/Am/Sip-250, which was produced at the Jožef Stefan Institute in Ljubljana. The XRF EDS method is non-destructive and non-invasive. That means there is no need to harvest a sample from the object, therefore it remains intact. Even if a sample needs to be harvested, the analysis does not affect it and it can be used for further analytical research. This is a significant advantage of this method. However, this method does have one weakness, as it can analyse only the surface of an object and not its depths, which we would be interested in. For example, we can obtain data on the composition of the metal on the surface of the object, but not on the composition of the inner metal. We must recognise that the surface of the types of museum artefacts we are discussing is generally, and understandably, altered. Therefore we need to deal with the resulting data critically. The surface of the given object is our sample for the analysis. If the object has a coating of patina, what we obtain is the composition of the patina. If the object is silvered, we obtain the composition of the silver layer. Only when the layer of silver is thin, which it usually is, can we see the presence of the metals beneath it. Thus, it can be said that the analysed sample of a given archaeological artefact is generally not representative of the whole object. In order to avoid this problem, we can clean up a tiny part of the object surface, for example a square millimetre, for the analysis, and in this way we can obtain a representative sample. In this case, the result of the surface analysis is equal to the analysis of a sample picked from the depth of the object, on the condition that the metal is homogenous throughout. We can consider this type of preparation of the object for analysis partly non-invasive, as the cleaned surface is rather small in comparison to the entire surface of the object, furthermore it can be patinated and thus hide the damage, although minimal. The XRF EDS method enabled the experts of the NMS to analyse several thousand metal objects so far and thus determine their elementary composition. It helped to differentiate bronze from brass and copper, to determine different types of bronze, to differentiate between gold and brass, silver and alpacca, lead and lead alloy, and other materials.¹¹⁸

Inv. št./Inv. no.	stran/side	% Cu baker/copper	% Zn cink/zinc	% Pb svinec/ lead	% Sn kositer/tin	% Ag srebro/silver
N 3314	1 (aver/obverse)	80.7	10.7	5.5	3.2	
	2 (rever/reverse)	80.5	9.6	6.7	3.2	
	povprečje/average	80.6	10.15	6.1	3.2	
N 4397	1 (aver/obverse)	86.3	12.5		1.2	
	2 (rever/reverse)	86.3	12.6		1.2	
	povprečje/average	86.3	12,6		1.2	
N 4399	1 (aver/obverse)	75.9	22.0	2.1		
	2 (rever/reverse)	76.0	21.6	1.9		
	povprečje/average	76.2	21.8	2.0		
N 4400	1 (aver/obverse)	86.9	12.6			
	2 (rever/reverse)	86.9	13.0			
	povprečje/average	86.9	12.8			
N 5523	1 (aver/obverse)	16.6	12.6		83.4	
	2 (rever/reverse)	17.8	13.0		82.2	
	povprečje/average	17,2			82,8	
N 7319	1 (aver/obverse)	77.5	22.2			
	2 (rever/reverse)	75.3	23.2			
	povprečje/average	17.2				
N 7337	1 (aver/obverse)		74.7	25.0		
	2 (rever/reverse)	74.8	24.7			
	povprečje/average	74.8	24.9			
N 7365	1 (aver/obverse)	69.5	29.7			
	2 (rever/reverse)	72.0	27.8			
	povprečje/average	70.8	28,8			
N 5523	1 (aver/obverse)	32.9		0.7		66.4

Tabela: XRF-analize križev iz zbirke NMS

Table: XRF analyses of the crosses in the collection of the NMS

Tako lahko rečemo, da pri arheoloških predmetih analizirani vzorec večinoma ni reprezentančen za celoten predmet. Da bi se tem težavam izognili, lahko očistimo zelo majhno površino predmeta, na primer 1 mm^2 , jo analiziramo in na ta način pridobimo reprezentančni vzorec. V tem primeru je rezultat, dobljen z analizo površine, enakovreden rezultatu, pridobljenemu z analizo izvrtanega vzorca iz globine predmeta, če seveda predpostavimo, da je kovina homogena po vsem svojem volumnu. Ta način priprave predmeta za analizo lahko štejemo za delno neinvazivnega, ker je očiščena površina majhna v primerjavi s celotno površino predmeta in jo je mogoče patinirati ter zakriti nastalo, sicer minimalno poškodbo. Z analizatorjem XRF EDS so strokovnjaki v NMS do zdaj opravili nekaj tisoč analiz na nekaj tisoč predmetih. Aparat je glede svojih sposobnosti relativno skromen, a nam je pomagal pregledati nekaj tisoč kovinskih predmetov in jim določiti elementarno sestavo. Pomagal nam je pri razlikovanju bronca od medenine in bakra, pri ugotavljanju različnih vrst bronov, pri razlikovanju zlata od medenine, srebra od alpake, svinca od svinčevega lota in tako naprej.¹¹⁸

Križe je kolega Milić analiziral na eni in drugi strani in v tabeli podal oba rezultata. Ko gre za enako kovino na obeh straneh predmeta, navaja tudi njuno povprečje (izpisano z modro barvo).

Analiza podaja elementno sestavo površine predmeta, zato je treba biti pozoren pri njeni interpretaciji. Ko gre za spremenjeno površino, elementna sestava površine ne pomeni tudi sestave kovine, ki tvori predmet. Običajno je površina spremenjena, vendar njena sestava ni nujno zelo drugačna od sestave kovine znotraj predmeta. Za zelo spremenjeno površino štejemo, če je površina vzorca prekrita s patino ali s kako drugo kovino. Elementna sestava patine je drugačna od elementne sestave predmeta iz več razlogov. V patini so vključeni tudi elementi iz okolice, ki jih XRF-naprava detektira, slabo detektira ali pa sploh ne opazi. Zato je interpretacija rezultatov, ki jih dobimo z analizo patinirane površine, odvisna tudi od znanja in izkušenj, ki jih imamo z analizo tako spremenjenih vzorcev. Pri površini, ki je prekrita z drugo kovino (pozlate, posrebritve, pokositrenja in podobno), je mogoče pričakovati, da je ta delno odstranjena s površine predmeta in je analiza površine v tem primeru samo kvalitativna. To pomeni, da lahko govorimo o prisotnosti posameznih elementov, ne pa tudi o njihovem količinskem odnosu. V tem primeru lahko pri normalizaciji vsebnosti prisotnih elementov odštejemo vrhnjo kovino (zlato, srebro,

Zoran Milić analysed both sides of the crosses and both results are presented in the table below. When the results showed the same metal on both sides of the object, he also states their average (in blue).

The analysis determines the elemental composition of the object surface, therefore special attention should be given to its interpretation. When we are dealing with an altered surface, the elemental composition of the surface does not represent the composition of the metal the object is made of. Usually the surface is altered, although its composition does not necessarily differ considerably from the composition of the metal inside the object. A surface deemed significantly altered is covered in patina or some other metal. The elemental composition of the patina can differ from the elemental composition of the object for various reasons. The patina also includes elements from the environment, which the XRF device can detect poorly, or cannot detect at all. Therefore, the interpretation of the results obtained by analysis of the patinated surface depends on our knowledge of and experience in analysing samples thus altered. We can expect that other metals (gold, silver, tin, and others) covering the surface have been partially removed from the object surface, consequently the analysis in this case is only qualitative. Thus, we can speak about the presence of individual elements, but not about their quantitative relationship. In this case, with the normalisation of the content of the elements present, we can deduce the surface layer of metal (gold, silver, tin, etc.) and calculate the approximate composition of the underlying metal. Milić has pointed out these analyses in the annotation. In the objects covered in a thicker layer of another metal, the analysis shows only the composition of the surface metal, not the metal composition of the object as a whole. Often an object is made, for example, of poor quality silver, which is then variously covered with silver of better quality. The same holds true for the gilded objects. In this case the analysis can be completely misleading and the composition of the metal the object is made of needs to be determined by a different, more destructive method, which generally requires harvesting a sample from the depths of the object.

The majority of the crosses are made of copper and zinc alloy. The alloy of some crosses also includes a small degree of other metallic elements, which is shown in the table.

Currently we are cooperating with our scientists on research which, based on a more detailed analysis of the elemental composition, will enable us to determine the origin and date of origin of the metal crosses.

kositer itd.) ter izračunamo približno sestavo spodaj ležeče kovine. Pri takšnih analizah je Milič v opombah tako tudi označil. Pri predmetih, ki so prekriti z debelejšo plastjo druge kovine, kaže podana analiza sestavo te kovine in ne sestave kovine predmeta v celoti. Dostikrat je predmet namreč izdelan iz na primer slabega srebra, ki je na različne načine prekrit s srebrom boljše kvalitete. Enako velja za pozlate. V tem primeru je lahko analiza popolnoma zavajajoča in je sestavo kovine, iz katere je predmet izdelan, treba določiti s katero od destruktivnih metod, ki zahtevajo odvzem vzorca iz globine predmeta. Večina križcev je izdelanih iz zlitine bakra in cinka. V zlitinah nekaterih križev so v manjši meri prisotni tudi drugi kovinski elementi, kar je razvidno iz tabele.

Trenutno v sodelovanju s kolegi naravoslovci potekajo raziskave, s pomočjo katerih bo mogoče na podlagi podrobnejše elementarne sestave določiti izvor in datacijo kovinskih križev.

ZAKLJUČEK

70 Križi so ljudje nekoč uporabljali in jih še vedno uporabljajo v različne namene, na primer kot izraz pripadnosti veri, zaobljubo, čaščenje ali priporočilo svetniku, pripadnost bratovščini oziroma sestrstvu, okras (lahko tudi v funkciji nakita), dokaz o uspešnosti. Križi so se uporabljali tudi pri različnih običajih.

Križi niso samo najbolj znan simbol krščanstva, ampak nam tudi govorijo o običajih in življenju doslej slabo raziskanega področja ljudske kulture, od zgodnejših obdobj do sodobnosti. Križi in tudi mnoge druge devocionalije so predmeti z osebnimi intimnimi lastnostmi. Križ je imel v vsem življenju zaščitno vlogo, začeni s krstnim botrom, ki je novorojenemu otroku podaril verižico s križem, pa do navade pokojnika pokopati s križem, rožnim vencem ali svetinjico v rokah, skupaj z njegovim osebnim nakitom. Tako simbolično s križem začenjamo in zaključujemo življenje – od zore do mraka.

CONCLUSION

Crosses have always been used for various purposes, for example as an expression of religious belief, for vows, worship, or as a recommendation to a saint, a sign of membership in a brotherhood or sisterhood, as decoration (in the function of jewellery), and as proof of success. They were also used with various customs.

Crosses are not only the most recognised symbol of Christianity, they also tell us about customs and life in a part of folk culture which has hitherto been poorly researched, from its early beginnings to modern times. Crosses, as with many other devotional artefacts, are objects with personal and intimate characteristics. The cross plays a protective role throughout our entire lives, for a newborn whose godfather gives him a necklace and a cross pendant, to the habit of burying the deceased with a cross, a rosary, or a pilgrimage badge, together with their personal jewellery, in their hands. Thus we symbolically begin and end our lives with a cross – from dawn till dusk.

KATALOG

72

V katalogu je predstavljen izbor zbirke križev, ki so razvrščeni kronološko, od 10. stoletja, ko zasledimo najstarejši križ v sistematski zbirki devocionalij NMS, do najnovejše dobe. Kataloška enota vsebuje osnovne standardne podatke, ki si vertikalno sledijo po naslednjem vrstnem redu: tekoča številka, ime predmeta, datiranje, kraj izdelave, najdišče, vir, material, mere, teža, aver, rever, motiv, inventarna številka, literatura in opomba. Vsi križi so fotografirani, tudi z zadnje strani, če je bila ta zanimiva; taka praksa ni pogosta v večini dosedanjih objav križev. Vsi preostali podatki bodo dodatno razvidni iz kataloških enot, priloženih fotografij, risb in grafičnih prikazov.

Kataloški del je razdeljen na dve skupini, v prvi so predstavljeni križi obeski, v drugi pa stoječi križi. Na koncu kataloga so še dodani križi, ki ne sodijo v nobeno od teh dveh skupin. Znotraj te osnovne razdelitve so še nekatere druge podskupine glede na ikonografske, stilne in tipološke ter materialne podobnosti. Glede na to sem, kolikor je to bilo mogoče, upošteval njihovo kronološko razvrstitev. Tako so torej križi opredeljeni po vrsti, obliki in njihovem namenu, podana je osnovna stilna in ikonografska analiza, razloženi so napisi na njih ter tehnične značilnosti.

Večina v knjigi predstavljenih križev je širši javnosti na ogled v sklopu stalne razstave Študijske zbirke uporabne umetnosti v stavbi Narodnega muzeja Slovenije na Metelkovi.¹¹⁹

119
http://www.nms.si/slovensko/10_razstave/stalne/StudijskeZbirke.html

CATALOGUE

The catalogue presents a selection from the NMS collection of crosses, which is presented chronologically from the tenth century, when we can find the oldest cross in the catalogued holdings of devotional objects in the NMS, to the modern era. A catalogue entry includes standard data sequenced vertically in the following order: index number, the name of the object, date, origin of production, site of discovery, source, material, measurements, weight, obverse, reverse, motif, inventory number, literature, and annotation. All crosses have been photographed, including the reverse if it is of interest; such practice is not common in most of the publications of crosses published so far. All other data can additionally be seen from the catalogue entries, featured photographs, illustrations, and graphic presentations. The catalogue section is divided into two groups of entries. The first shows pendant crosses, while the second deals with free-standing crucifixes. Crosses which do not fall into either of these two groups have been added at the end of the catalogue. Within this basic division there are other subgroups classified according to the iconographic, stylistic, typological, and material details. In this, I have taken into account their chronological classification as much as possible. Thus, the crosses are classified according to the type, form, and purpose; I have included their basic style and iconographic analysis and explained the inscriptions on the crosses as well as their technical characteristics. Most of the crosses presented in the book are included into the permanent exhibition of the applied arts collection, which is open to the public at the venue of the National Museum of Slovenia, Metelkova street.¹¹⁹

1. Križ, enostranski
Datacija: 11. stoletje

Mere: v. 7 cm, š. 5,1 cm

Teža: 40,1 g

Av.: Na sredini križa je Mati Božja Orans z dvignjenimi rokami, na spodnjem kraku pa Kristusov monogram PX.¹

Material: srebro (Ag) 82,8 %, baker (Cu) 17,2 %

Inv. št. NMS: N 5523

- 1 Kristusov monogram *PX* je sestavljen iz začetnih črk njegovega imena v grščini – Χριστός [*Christos*].

2. Križ
Datacija: 11. do 13. stoletje

Vir: grad Pukštajn (Puchenstein) pri Dravogradu

Mere: v. 22,3 cm, š. 20,3 cm

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 8359

3. Križ, dvodelni enkulpion – tip »Sveta dežela«

Datacija: 11. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 8,3 cm, š. 3,4 cm, g. 1 cm

Teža: 50,6 g

Av.: živi Kristus v dolgi tuniki. Nad glavo, ki rahlo pada na levo stran, je križ.

Rv.: Mati Božja Orans z dvignjenimi rokami

Material: bronasta litina

Inv. št. NMS: N 4395

Lit.: Knez 2005, 19; Pavičić 1994, 57,

kat. št. 1

4. Križ, dvodelni enkulpion

Datacija: 11. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 8,3 cm, š. 4,9 cm

Teža: 33,8 g

Av.: Mati Božja Orans z dvignjenimi rokami

Material: bronasta litina

Inv. št. NMS: N 5521

5. Križ, dvodelni enkulpion
Datacija: 11. stoletje

Mere: v. 7,2 cm, š. 5,4 cm

Teža: 41,8 g

Rv.: Na odlomljeni zadnji strani enkulpiona je Mati Božja Orans z dvignjenimi rokami.

Material: bronasta litina

Inv. št. NMS: N 5522

6. Križ, dvodelni enkulpion
Datacija: 11. do 13. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 6,5 cm, š. 2,8 cm, g. 0,8 cm

Teža: 19,2 g

Av.: Križani

Rv.: Mati Božja Orans z dvignjenimi rokami

Material: bronasta litina

Inv. št. NMS: N 3630

Lit.: Pavičić 1994, 58, kat. št. 5

7. Križ, enodelni enkulpion

Datacija: 11. do 13. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 4,2 cm, š. 2 cm

Teža: 4,5 g

Av.: živi Kristus v dolgi tuniki

Material: baker (Cu) 60,1 %, svinec (Pb)

29,1 %, kositer (Sn) 10,2 %, srebro (Ag)

0,5 %, antimon (Sb) 0,3 %

Inv. št. NMS: N 3309

Lit.: Pavičić 1994, 69, kat. št. 33

77

8. Križ, enodelni enkulpion

Datacija: 11. do 13. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 3,5 cm, š. 2,1 cm

Teža: 3,9 g

Av.: živi Kristus v dolgi tuniki

Material: baker (Cu) 68,8 %, svinec (Pb)

24,1 %, kositer (Sn) 6,4 %, srebro (Ag)

0,5 %, antimon (Sb) 0,3 %

Inv. št. NMS: N 3310

9. Križ, enodelni enkulpion

Datacija: 11. do 13. stoletje

Kraj izdelave: Sirija ali Palestina

Mere: v. 4,7 cm, š. 2,5 cm

Teža: 6,1 g

Av.: Križani

Material: baker (Cu) 64,7 %, svinec (Pb)

32,8 %, kositer (Sn) 1,9 %, srebro (Ag) 0,7 %

Inv. št. NMS: N 3308

10. Romanski križ (enkulpion)

Datacija: 12. do zgodnje 13. stoletje

Mere: v. 9,2 cm, š. 6,7 cm

Teža: 40,1 g

Av.: V sredini je upodobljen Križani, na levem kraku je podoba Žalostne Matere Božje, na desnem kraku pa je podoba sv. Janeza. Nad Križanim je nespoznaven svetnik. Na vrhu je Bog Oče.

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 31220

Lit.: Gnutova & Zotova 2000, 23, kat. št. 5

11. Ruski križ, dvodelni enkulpion²

Datacija: 16. stoletje

▷ Mere: v. 8,5 cm, š. 5,2 cm

Teža: 35,4 g

Av.: V sredini je upodobljen Križani, ob katerem sta Žalostna Mati Božja in sv. Janez, na levem kraku je podoba sv. Bazilija, na desnem pa sv. Gregorja. Na spodnjem kraku je upodobitev sv. Nikite, ki tolče demona.

Rv.: V sredini križa je podoba sv. Štefana, na levem kraku je upodobljen sv. Nikolaj, na desnem pa sv. Mina. Na spodnjem kraku sta podobi sv. Sergeja in sv. Nikona.

Material: baker (Cu) 88,1 %, kositer (Sn) 9,1 %, svinec (Pb) 2,9 %

Inv. št. NMS: N 8362

Lit.: Gnutova & Zotova 2000, 27, kat. št. 18

2 Manjka sprednji del križa, opis narejen po literaturi.

12. Romansko-gotski križ
Datacija: 13. do 15. stoletje

Mere: v. 4,8 cm, š. 3,3 cm

Teža: 15 g

Av.: oprsji štirih evangelistov (Matej,

Marko, Luka in Janez)

Material: baker (Cu) 84,8 %, cink (Zn) 10,6 %, svinec (Pb) 3 %, kositer (Sn) 1,7 %

Inv. št. NMS: N 8256

Lit.: Pavičić 1994, 71, kat. št. 39–41

79

13. Križ

Datacija: 15. do 16. stoletje

Mere: v. 3,6 cm, š. 2,6 cm

Teža: 2,9 g

Av.: Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Mati Božja

Material: baker (Cu) 83,9 %, cink (Zn) 8,5 %, svinec (Pb) 4 %, kositer (Sn) 3,2 %, antimon (Sb) 0,3 %

Inv. št. NMS: N 3311

80

14. Križ

Datacija: 15. do 16. stoletje

Mere: v. 2,5 cm, š. 2 cm

Teža: 1,8 g

Av.: Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: angeli, mrtvaška lobanja

Material: baker (Cu) 88,5 %, cink (Zn) 5,2 %, svinec (Pb) 2,8 %, kositer (Sn) 3,1 %, antimon (Sb) 0,5 %

Inv. št. NMS: N 5481

Lit.: Bežek & Kunac 1998, 207, kat. št. 294

15. Svetinjica Marie Zell

Datacija: 17. stoletje

Mere: v. 3 cm, š. 3 cm

Teža: 1,1 g

Av.: S.(ANCTA) MARIA CELL(ENSIS) =
sv. Maria Zell

Rv.: sv. Maria Zell

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 17006

16. Križ

Datacija: 17. do 18. stoletje

Najdišče: Komenda

Mere: v. 3,5 cm, š. 1,6 cm

Teža: 2,6 g

Av.: INRI,³ Križani, mrtvaška lobanja

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 15188

Lit.: Azinovič Bebek 2009, 282, 288, kat.
št. 11; Belaj 2006, 278, sl. 22; Fassbinder
2003, 453, kat. št. 61; Fundort Kloster
2000, 300–301, kat. št. 28.27; Pavičić 1994,
79, kat. št. 63

3 *INRI* = *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum* =
Jezus Nazarečan, kralj judovski.

17. Križec

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 4,8 cm, š. 3,8 cm

Teža: 19,3 g

Av.: Križani

Material: svinec (Pb) 95,8 %, kositer (Sn) 4,3 %

Inv. št. NMS: N 8625

Lit.: Fassbinder 2003, 536, kat. št. 535

18. Križ

Datacija: 16. stoletje

Mere: v. 8,6 cm, š. 6,3 cm

Teža: 46,2 g

Av.: Križani

Material: bron, kositer

Inv. št. NMS: N 31447

19. Ruski križ

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 5,9 cm, š. 3,9 cm

Teža: 11,3 g

Av.: ruski križ

Rv.: liturgično besedilo

Material: kositer (Sn) 67,1 %, svinec (Pb) 32,9 %

Inv. št. NMS: N 210

20. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 20,1 cm, š. 12,3 cm

Av.: križ, IHS, sv. Evharistija, Bog Oče, angeli, sv. Duh, podobe svetnikov

Material: svinec

Inv. št. NMS: N 8360

21. Ulrikov križ⁴

Datacija: 1698 do prva polovica 18. stoletja

Kraj izdelave: Avstrija

Mere: v. 4,9 cm, š. 4,2 cm

Teža: 18,9 g

Rv.: Skeleti štirih svetih škofov na oblakih, levo S. *NIGARIUS* (sv. Nidgar), zgoraj S. *WITERPVS* (sv. Wikterp), desno S. *ADALBERO* (sv. Adalbero), spodaj S. *THOSSO* (sv. Thosso), v sredini med njimi leži z vencem, obdan kot okronan in oblečen skelet S. *DIGNA* (sv. Digna).

84

Material: baker (Cu) 68,8 %, svinec (Pb) 17,8 %, cink (Zn) 13,5 %

Inv. št. NMS: N 205

Lit.: Brauneck 1978, 328; Fassbinder 2003, 487, kat. št. 226; Münsterer 1983, sl. 66 in 67; Pavičić 1994, 73, kat. št. 46

4

Sv. Ulrik, škof iz Augsburga (923–973), je leta 954 (?) od papeža dobil v dar posebno obliko križa. Po legendi naj bi križ prejel med bitko na Lechfeldu (955) od angela, danes pa ga hranijo v zakristiji cerkve sv. Ulricha v Augsburgu. Križi te oblike so imeli sprva pomen romarskega znaka oziroma spominka, šele kasneje pa so v povezavi z Benediktovim križem ali Zaharijevim blagoslovom dobili značaj amuleta.

Križ sv. Ulrika enakih krakov, ki se širijo navzven z okroglim uhljem na koncu.

Na averzu je prikaz vojaške konjeniške grupacije v nizu, pod njo pa je napis *CRUX* S*VDALRICI* (Križ sv. Ulrika), ki je zdaj komaj zaznaven. Pri vrhu zgornjega kraka je leteči angel. Reverz je nezaznaven.

Komparacije:

1. HPM, inv. št. 1538.

2. Muzej grada Koprivnice, inv. št. 1626. Ta je še bolje ohranjen od zagrebškega, ki pa je boljše ohranjen od našega.

22. Ulrikov križ

Datacija: 18. stoletje

Kraj izdelave: Avstrija

Mere: v. 4,3 cm, š. 3,8 cm

Teža: 6,6 g

Av.: CRUX S. VICTORIALIS = križ sv.

Viktoralisa

Material: baker (Cu) 74,2 %, cink (Zn)

23,9 %, svinec (Pb) 1,9 %

Inv. št. NMS: N 189

Lit.: Fassbinder 2003, 458, kat. št. 83;

Hutter 1995, 290, kat. št. 101; Knez 2005,

18; Steck 1995, 74, kat. št. 132

23. Benediktov križ

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 2,9 cm, š. 2,3 cm

Teža: 3 g

Av.: S. BENEDICTI = sv. Benedikt

Rv.: I.H.S. V.H.S.N.S.M. ... O.L.I.V.B. /

C.S.P.B. / C.S.S.M.L. / N.D.S.M.D.

Material: bron

Inv. št. NMS: N 204

Lit.: Fassbinder 2003, 563, kat. št. 666;

Knez 2005, 20

85

24. Križ z verižico
Datacija: okoli 1700

Mere: v. 9 cm, š. 5 cm

Rv.: Zaharijev žegen:

+Z+DIA+BIZ+SAB+Z+IGF+BFRS

Material: drag, poldrag kamen, srebro

Inv. št. NMS: N 434

25. Karavaka križ

Datacija: konec 17. stoletja

Mere: v. 10 cm, š. 4,1 cm

Teža: 39,8 g

Av.: S. CAIETANO ORA PRO ME = sv.

Kajetan, prosi zame

Rv.: IHS, Marijin monogram, tri puščice,
zvezde, angela nosita križ Ginesiusu, sv.

Evharistija, orantka

Material: bron

Inv. št. NMS: N 245

Lit.: Fundort Kloster 2000, 296–297, kat.
št. 28.13; Knez 2005, 22; Münsterer 1983,
112–113, sl. 33

26. Karavaka križ
Datacija: začetek 18. stoletja

Mere: v. 5 cm, š. 3,7 cm

Teža: 8 g

Av.: *INRI*, Križani

Material: baker (Cu) 93,5 %, cink (Zn) 6,5 %

Inv. št. NMS: N 5524

27. Karavaka križ
Datacija: začetek 18. stoletja

Kraj izdelave: Italija

Mere: v. 7,3 cm, š. 3,5 cm

Teža: 13,7 g

Av.: INRI, DOMINE MEMENTO MEI⁵ =

Gospod, spomni se name (ko prideš v svoje kraljestvo)

Rv.: S: CP, CCAB OPICINA⁶

Material: baker (Cu) 80,6 %, cink (Zn) 10,2 %, svinec (Pb) 6,1 %, kositer (Sn) 3,2 %

Inv. št. NMS: N 3314

Lit.: Hutter 1995, 287, kat. št. 95

5 HOMINE MEMENTO MORTIS.

6 V Opčinah pri Trstu sta dve cerkvi – ena je Marijina, druga pa sv. Jerneja apostola – mogoče se S CP CCAB OPICINA lahko bere SAC B AP Opicina – sv. Bartolomej Apostol Opicina.

28. Karavaka križec
Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 9,1 cm, š. 5,1 cm

Teža: 40,7 g

Av.: *INRI*, *IHS*, trnova krona, prebodeni roki in nogi, žebli, srce Jezusovo, petelin

Rv.: orodja Kristusovega trpljenja (Veronikin prt, kladivo, kleščice, bič, lestev, sulica)

Material: baker (Cu) 76,2 %, cink (Zn)

21,8 %, svinec (Pb) 2 %

Inv. št. NMS: N 4399

29. Karavaka križec
Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 7,8 cm, š. 3,9 cm

Teža: 21,9 g

Av.: orodja Kristusovega trpljenja (trnova krona, bič, sulica, petelin, prebodene roke)

Rv.: *IHS*, Marijin monogram, tri puščice, zvezde, angela nosita križ Ginesiusu, sv. Evharistija, orantka

Material: baker (Cu) 86,3 %, cink (Zn) 12,6 %, kositer (Sn) 1,2 %

Inv. št. NMS: N 4397

30. Karavaka križ
Datacija: začetek 18. stoletja

Mere: v. 6,5 cm, š. 3,5 cm

Teža: 9,2 g

Av.: Benediktov žegen: C.S.P.B. /

C.S.S.M.L.N.D.S.M.D. / V.R.S.N.S.M.V. /

S.M.Q.L.I.V.B.

Rv.: Zaharijev žegen: Z + DIA + BIZ + SAB

+ Z + HGF + BFRS

Material: baker (Cu) 87,4 %, cink (Zn)

12,6 %

Inv. št. NMS: N 5525

Lit.: Fassbinder 2003, 541, kat. št. 558

31. Karavaka križec

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 5,6 cm, š. 2,7 cm

Teža: 6,7 g

Av.: Križani, INRI, DOMINE MEMENTO

MEI = Gospod, spomni se name (ko prideš v svoje kraljestvo).

Rv.: Benediktov žegen: C.S.P.B. /

C.S.S.M.L.N.D. / S.M.D. / V.R.S.N.S.M.V. /

S.M.O.L.I.V.B.

Material: baker (Cu) 81,5 %, cink (Zn)

18,5 %, svinec (Pb) 1,7 %

Inv. št. NMS: N 220

Lit.: Azinović Bebek 2009, 280, 285, kat.

št. 2; Belaj 2006, 277–278, 288–289, sl.

16–18; Münsterer 1983, 112–113, sl. 31

32. Karavaka križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,4 cm, š. 2,9 cm

Teža: 6,5 g

Av.: * MARIA * IOSEPH * A * (ali V) =

Marija, Jožef

Rv.: IHS, puščice, križ

Material: srebro (Ag) 88,1 %, baker (Cu)

11 %, zlato (Au) 0,9 %

Inv. št. NMS: N 6899

Lit.: Hutter 1995, 287, kat. št. 98

33. Karavaka križ

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 4,9 cm, š. 2,6 cm

Teža: 5,8 g

Av.: INRI, Križani

Material: srebro (Ag) 68,1 %, baker (Cu)

31,5 %, zlato (Au) 0,5 %

Inv. št. NMS: N 217

34. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 7,5 cm, š. 4,5 cm

Teža: 19,9 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram

Material: baker (Cu) 76,4 %, cink (Zn)

22,7 %

Inv. št. NMS: N 7319

96

35. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 7,4 cm, š. 4,7 cm

Teža: 21,2 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram

Material: baker (Cu) 72,3 %, cink (Zn)

24,8 %, svinec (Pb) 2 %, kositer (Sn) 0,9 %

Inv. št. NMS: N 7318

36. Križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 7,5 cm, š. 4,5 cm
Teža: 24,9 g
Av.: INRI, Križani
Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram
Material: baker (Cu) 74,8 %, cink (Zn) 24,9 %
Inv. št. NMS: N 7337

37. Križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 7,2 cm, š. 4,7 cm
Teža: 24,9 g
Av.: INRI, Križani
Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram
Material: bron
Inv. št. NMS: N 7564

38. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 7 cm, š. 3,9 cm

Teža: 12,8 g

Av.: Križani

Rv.: božjepotna Marija

Material: baker (Cu) 66,1%, cink (Zn) 33,2%,
kositer (Sn) 0,5 %

Inv. št. NMS: N 7320

98

39. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 6,7 cm, š. 3,8 cm

Teža: 13,2 g

Av.: INRI, Križani, zvezde

Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram

Material: baker (Cu) 62,4 %, cink (Zn) 37,7 %

Inv. št. NMS: N 7322

40. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 2,8 cm, š. 2 cm

Teža: 2 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: božjepotna Marija

Material: baker (Cu) 78,6 %, cink (Zn)

20,8 %, kositer (Sn) 0,7 %

Inv. št. NMS: N 33727

99

41. Križ

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 5,2 cm, š. 3,1 cm

Teža: 5,1 g

Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 86,2 %, cink (Zn)

11,5 %, svinec (Pb) 1,5 %, kositer (Sn) 0,8 %, antimon (Sb) 0,4 %

Inv. št. NMS: N 4381

Lit.: Azinović Bebek 2009, 282, 287, kat.

št. 8; Pavičić 1994, 79, kat. št. 62

42. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,4 cm, š. 3 cm

Teža: 16,4 g

Av.: *INRI*, Križani

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 6887

43. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 6,4 cm, š. 3,9 cm

Teža: 9,9 g

Av.: *INRI*, Križani

Material: baker (Cu) 78,3 %, cink (Zn)

18,6 %, svinec (Pb) 2,4 %, kositer (Sn) 0,5 %

Inv. št. NMS: N 7325

44. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 5,7 cm, š. 3,5 cm

Teža: 6,5 g

Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 76,1 %, cink (Zn)

20,1 %, svinec (Pb) 3,2 %, kositer (Sn) 0,7 %

Inv. št. NMS: N 8040

45. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,8 cm, š. 3,5 cm

Teža: 7,2 g

Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 78,1 %, cink (Zn) 19 %,

svinec (Pb) 2,2 %, kositer (Sn) 1,1 %

Inv. št. NMS: N 7029

46. Križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 5,3 cm, š. 2,9 cm
Teža: 7,5 g
Av.: INRI, Križani
Material: baker (Cu) 78,7 %, cink (Zn) 15 %, kositer (Sn) 3,6 %, svinec (Pb) 2,8 %
Inv. št. NMS: N 7022

47. Križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,1 cm, š. 2,4 cm
Teža: 4,7 g
Av.: Križani
Material: baker (Cu) 73,4 %, cink (Zn) 16,1 %, svinec (Pb) 6,6 %, kositer (Sn) 3,7 %, antimon (Sb) 0,3 %
Inv. št. NMS: N 7085
Lit.: Pavičić 1994, 79, kat. št. 62

48. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 9,3 cm, š. 4 cm

Teža: 15,6 g

Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 77,1 %, cink (Zn)

18,2 %, kositer (Sn) 3 %, svinec (Pb) 1,8 %

Inv. št. NMS: N 7555

49. Križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 9,3 cm, š. 4 cm

Teža: 16,3 g

Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 83,7 %, cink (Zn)

10,1 %, kositer (Sn) 3,8 %, svinec (Pb) 2,5 %

Inv. št. NMS: N 7561

50. Križ
Datacija: okoli 1800

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 5,5 cm, š. 2,7 cm
Teža: 5,8 g
Av.: *INRI*, Križani
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 7027
Lit.: Hutter 1995, 286, sl. 48, kat. št. 94;
Pavičić 1994, 78, kat. št. 59

104

51. Križ
Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,1 cm, š. 2,4 cm
Teža: 2,1 g
Av.: *INRI*
Rv.: Križani
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 6299

52. Križ
Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,8 cm, š. 3,9 cm
Teža: 3,8 g
Av.: INRI, Križani
Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 6780

53. Križ
Datacija: prva polovica 18. stoletja

Mere: v. 7 cm, š. 4,1 cm
Teža: 12,2 g
Av.: Križani
Rv.: božjepotna Marija
Material: baker (Cu) 81,3 %, cink (Zn) 16 %, svinec (Pb) 2 %, kositer (Sn) 0,7 %
Inv. št. NMS: N 6778

105

54. Križ
Datacija: prva polovica 18. stoletja

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 5,4 cm, š. 3,3 cm
Teža: 11,2 g
Av.: Križani
Rv.: božjepotna Marija
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 7021

106

55. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 11,4 cm, š. 5,9 cm
Teža: 39 g
Av.: *INRI*, Križani
Rv.: božjepotna Marija, Marijin monogram, angeli
Material: baker (Cu) 67 %, cink (Zn) 33 %
Inv. št. NMS: N 7563

56. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 7,2 cm, š. 4,6 cm
Teža: 17,2 g
Av.: Križani
Rv.: božjepotna Marija
Material: baker (Cu) 82 %, cink (Zn) 18 %
Inv. št. NMS: N 7323

57. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 7 cm, š. 3,8 cm
Teža: 10,5 g
Av.: INRI, Križani, zvezde
Material: baker (Cu) 80,1 %, cink (Zn) 18,2 %, kositer (Sn) 1,7 %
Inv. št. NMS: N 7326

107

58. Križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 4,4 cm, š. 2,6 cm
 Teža: 4,1 g
 Av.: INRI, Križani
 Material: baker (Cu) 74,4 %, cink (Zn) 18,1 %, svinec (Pb) 5,1 %, kositer (Sn) 2,5 %
 Inv. št. NMS: N 6861

59. Križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 11,2 cm, š. 6,3 cm
 Teža: 30,8 g
 Av.: INRI, Križani
 Material: baker (Cu) 82 %, cink (Zn) 16,9 %, kositer (Sn) 1 %
 Inv. št. NMS: N 7746

60. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 8,6 cm, š. 4,4 cm

Teža: 19,3 g

Av.: INRI, Križani

Material: les, baker (Cu) 78,6 %, cink (Zn) 9,8 %, svinec (Pb) 9 %, kositer (Sn) 2,6 %

Inv. št. NMS: N 7741

61. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 18,3 cm, š. 8,9 cm

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija, zvezde

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 8053

62. Križ

Datacija: sredina 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 10,7 cm, š. 5,1 cm

Teža: 40,1 g

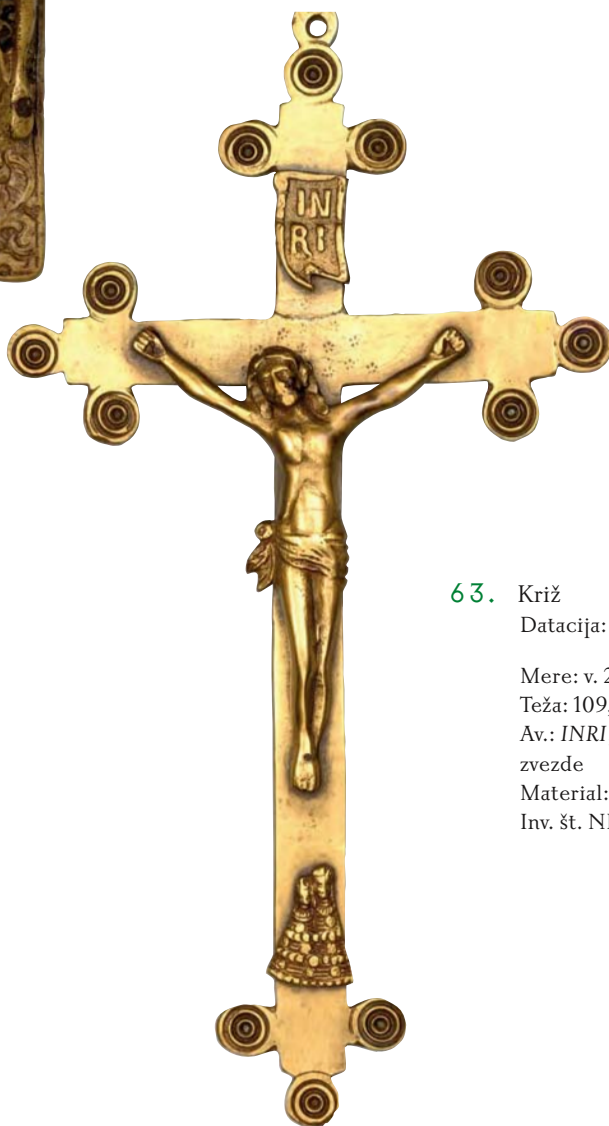
Av.: INRI, Križani

Material: baker (Cu) 72,6 %, cink (Zn)

26,7 %, kositer (Sn) 0,7 %

Inv. št. NMS: N 7747

110

63. Križ

Datacija: prva polovica 19. stoletja

Mere: v. 22 cm, š. 11,7 cm

Teža: 109,1 g

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija,
zvezde

Material: bron

Inv. št. NMS: N 31217

64. Križ
Datacija: 17. stoletje

Mere: v. 3,2 cm, š. 2,3 cm
Av.: *INRI*, Križani
Rv.: križ
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 34195

65. Križ s podobo relikviarija
Datacija: 18. do 19. stoletje

Mere: v. 3,5 cm, š. 2 cm
Teža: 6,1 g
Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja,
relikviarij, obdan z dragimi kamni
Rv.: relikviarij s Kristusovo krvjo, obdan z
dragimi kamni
Material: baker (Cu) 75,9 %, cink (Zn) 24,2 %
Inv. št. NMS: N 211
Lit.: Fassbinder 2003, 452, kat. št. 90

111

66. Svetinjšica Sv. trojice

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,8 cm, š. 3,1 cm

Teža: 4,1 g

Av.: Sv. trojica, cvetlični motiv

Rv.: božjepotna Marija, cvetlični motiv

Material: baker (Cu) 71,2 %, cink (Zn) 28,8 %

Inv. št. NMS: N 7086

Lit.: Knez 2001, 133, kat. št. 199

67. Križ

Datacija: konec 17. stoletja

Mere: v. 3,4 cm, š. 1,9 cm

Teža: 2,3 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: M. (ATER) D. (OLOROSA) O. (RA)

P. (RO NOBIS) = Žalostna Mati Božja, prosi za nas. Marija na luninem kraju s sedmimi stiliziranimi meči na prsih.

Material: baker (Cu) 78,8 %, svinec (Pb) 11,1 %, cink (Zn) 5,8 %, kositer (Sn) 4 %, antimon (Sb) 0,4 %

Inv. št. NMS: N 3312

Lit.: Fassbinder 2003, 469, kat. št. 134;

Pavičić 1994, 75, kat. št. 49

68. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 4,2 cm, š. 2,8 cm

Teža: 4,5 g

Av.: tri puščice

Rv.: *INRI, MI ME ET NO*, trnova krona, tri puščice

Material: baker, cink

Inv. št. NMS: N 31500

69. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 3,9 cm, š. 1,9 cm

Teža: 4 g

Av.: Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Brezmadežna, V. *(ITAM) P. (RAEST PURAM)* = Spoštljivo življenje nam daj.

Material: baker (Cu) 86,2 %, cink (Zn) 13,8 %

Inv. št. NMS: N 3641

113

70. Križ

Daticija: začetek 18. stoletja

Mere: v. 5,5 cm, š. 3 cm

Teža: 6,4 g

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: *VIR(GO) IMM(ACCULATA) VITAM PRAEST PV RAM* = Brezmadežna Devica, častitljivo življenje nam daj. Brezmadežna s sedmimi peterokrakimi zvezdami okrog glave stoji na luninem kraju.

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 3313

114

Lit.: Fassbinder 2003, 461, kat. št. 98;
Fundort Kloster 2000, 298–299, kat. št. 28.19; Pavičić 1994, 75, kat. št. 51

71. Križ

Daticija: 18. stoletje

▽ Mere: v. 3 cm, š. 1,9 cm

Teža: 2,7 g

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Brezmadežna s sedmimi peterokrakimi zvezdami okrog glave stoji na luninem kraju, *VIR-IM-VITA-PRAES-PV (VIRGO IMMACCULATA VITAM PRAES PURAM) =*

Častljivo življenje nam daj.
 Material: baker, kositer
 Inv. št. NMS: N 168
 Lit.: Fundort Kloster 2000, 299, kat. št. 28.21; Pavičić 1994, 76, kat. št. 53

72. Križ

Datacija: 18. stoletje

- △ Mere: v. 4,2 cm, š. 2,1 cm
- Teža: 4,2 g
- Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja
- Rv.: VIRGO IMM(ACCULATA) VITAM PRAEST PURAM = Brezmadežna Devica,

častljivo življenje nam daj.
 Material: ulit bron
 Inv. št. NMS: N 33709

73. Križ

Datacija: 18. stoletje

- Mere: v. 3,7 cm, š. 1,9 cm
- Teža: 3 g
- Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja
- Rv.: Brezmadežna
- Material: baker (Cu) 75 %, cink (Zn) 22,5 %, kositer (Sn) 2,5 %
- Inv. št. NMS: N 33722

115

74. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 4,4 cm, š. 2,4 cm

Teža: 5 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Brezmadežna

116

Material: baker (Cu) 89,3 %, cink (Zn)

9,8 %, kositer (Sn) 0,9 %

Inv. št. NMS: N 33719

75. Križ

Datacija: konec 18. stoletja

▽ Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,1 cm, š. 1,8 cm

Teža: 2,3 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: W, Brezmadežna, zvezde

Material: baker (Cu) 83,3 %, cink (Zn)

10 %, kositer (Sn) 5,7 %, svinec (Pb) 0,9 %, antimon (Sb) 0,1 %

Inv. št. NMS: N 6399

76. Misijonski križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

- △ Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 4,4 cm, š. 2,5 cm
 Teža: 4,8 g
 Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja
 Rv.: MISSION = misijon, orodja Kristusovega trpljenja⁷ (trnova krona, kladivo, kleščice, lestev, petelin, sulica, bič, gobasta krpa), tri puščice
 Material: ulit bron
 Inv. št. NMS: N 6396
 Lit.: Fassbinder 2003, 505, kat. št. 333

7 Križi, okrašeni z orodji Kristusovega trpljenja, so v uporabi od baroka naprej v procesijah.

77. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje
 Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 4 cm, š. 2,2 cm
 Teža: 2,6 g
 Av.: INRI, Križani, orodja Kristusovega trpljenja (trnova krona, petelin, žebli, kladivo, kleščice, sulica, bič, lestev)
 Rv.: HELMISSION = sv. misijon, Brezmadežna, sv. Evharistija (sv. Rešnje telo)
 Material: ulit bron
 Inv. št. NMS: N 6395

117

78. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,3 cm, š. 2,5 cm

Teža: 2,8 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: CONCEPTION = spočetje, Marija,
zvezdi

Material: bron

Inv. št. NMS: N 6398

118

79. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,5 cm, š. 2 cm

Teža: 1,2 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Marija z Detetom na podestu s križem,
srce Jezusovo, srce Marijino

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6394

80. Misijonski križ
 Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,4 cm, š. 1,9 cm

Teža: 0,7 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: kronana Marija z Detetom na podestu
 s križem, oljčne vejice, srce Jezusovo in
 Marijino, zvezda

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6407

81. Misijonski križ
 Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,1 cm, š. 2 cm

Teža: 1,7 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Marija, Marijin monogram, kača,
 zvezde

Material: bron

Inv. št. NMS: N 6401

119

82. Misijonski križ
Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 2,8 cm, š. 1,9 cm

Teža: 1,1 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: Marija, Marijin monogram, cvetovi

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6403

120

83. Misijonski križ
Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,2 cm, š. 1,8 cm

Teža: 1,3 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Marija, Marijin monogram, zvezde

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6402

84. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Material: v. 3,7 cm, š. 2,1 cm
Teža: 1,6 g
Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja
Rv.: MISSION = misijon, krona, Marijin monogram, kronana Marija z Detetom na podestu
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 6406
Lit.: Fassbinder 2003, 500, kat. št. 288

85. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 3,6 cm, š. 2 cm
Teža: 1,5 g
Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja
Rv.: MISSION = misijon, krona, Marijin monogram, kronana Marija z Detetom na podestu
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 6404

121

86. Misijonski križ
Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 5,3 cm, š. 3,1 cm
Teža: 4 g
Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 6388
Lit.: Fassbinder 2003, 562, kat. št. 657

87. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,8 cm, š. 3,1 cm
Teža: 2,9 g
Av.: Križani
Rv.: *MISSION* = misijon
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 6863

88. Misijonski križ
 Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,3 cm, š. 2,2 cm

Teža: 1,3 g

Av.: Križani

Rv.: *SOUVENIR DE MISSION* = spomin na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6390

Lit.: Fassbinder 2003, 501, kat. št. 298

89. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4 cm, š. 2,4 cm

Teža: 3 g

Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija

Rv.: *MISSION* = misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6393

123

90. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,2 cm, š. 2,4 cm

Teža: 1,3 g

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija

Rv.: D. H. MISSION = sv. misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6392

124

91. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,8 cm, š. 2,6 cm

Teža: 1,7 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: ANDENKEN A. D. MISSION = spomin
 na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6391

93. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 6,8 cm, š. 4,1 cm

Teža: 9,9 g

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija

Material: baker (Cu) 62,1 %, cink (Zn)

37,2 %, kositer (Sn) 0,9 %

Inv. št. NMS: N 7324

125

92. Misijonski križ
 Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 4 cm, š. 2,6 cm

Teža: 2,3 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: ANDENKEN A. D. MISSION = spomin
 na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 214

94. Misijonski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,9 cm, š. 2,4 cm
Teža: 2,6 g
Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 6865

126

95. Misijonski križ
Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 4,1 cm, š. 2,7 cm
Teža: 3,4 g
Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija
Material: bron
Inv. št. NMS: N 6340

96. Misijonski križ
Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,5 cm

Teža: 1,6 g

Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 6387

127

97. Misijonski križ
Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,8 cm

Teža: 2,8 g

Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6339

98. Misijonski križ
 Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 3,6 cm, š. 2,2 cm
 Teža: 1,7 g
 Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija
 Material: tolčen bron
 Inv. št. NMS: N 6386

99. Misijonski križ
 Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 4 cm, š. 2,2 cm
 Teža: 2,1 g
 Av.: INRI, Križani, krožni zaključki s
 cvetno dekoracijo
 Rv.: Marijin monogram, božjepotna
 Marija, osem šesterokrakih zvezd, krožni
 zaključki s cvetno dekoracijo
 Material: tolčen bron
 Inv. št. NMS: N 6284

I00. Misijnski križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,9 cm, š. 2,3 mm

Teža: 2,1 g

Av.: *INRI*, Križani, krožni zaključki s cvetno dekoracijo

Rv.: Marijin monogram, božjepotna Marija, osem šesterokrakih zvezd, krožni zaključki s cvetno dekoracijo

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6289

I01. Misijnski križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,2 cm, š. 2,2 cm

Teža: 2,1 g

Av.: *INRI*, Križani

Rv.: M, božjepotna Marija, devet peterokrakih zvezd

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6280

129

102. Misijonski križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,3 cm, š. 2,2 cm

Teža: 2,2 g

Av.: INRI, Križani z avreolo okrog glave,

krožni zaključki s cvetno dekoracijo, zvezda

Rv.: Božjepotna Marija, krožni zaključki s

cvetno dekoracijo, nekateri deli površine

so ornamentirani z zvezdicami in krožci,

Marijin monogram

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6286

Lit.: Pavičić 1994, 79, kat. št. 61

130

103. Misijonski križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,8 cm, š. 2,1 cm

Teža: 1,4 g

Av.: INRI, Križani, krožni zaključki s

cvetno dekoracijo

Rv.: Marijin monogram, božjepotna

Marija, osem zvezd, krožni zaključki s

cvetno dekoracijo

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6292

104. Misijonski križ

Datacija: 18. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,9 cm, š. 2,1 cm

Teža: 1,6 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja, krožni zaključki z golobom

Rv.: Marijin monogram, božjepotna Marija, zvezde

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6293

Lit.: Belaj 2008, 14, sl. 22

105. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,3 cm, š. 2,1 cm

Teža: 1,9 g

Av.: Križani, zvezdi, krožni zaključki s cvetno dekoracijo

Rv.: Marijin monogram, božjepotna Marija, sedem zvezd, krožni zaključki s cvetno dekoracijo

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6295

106. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,2 cm, š. 3 cm

Teža: 2,4 g

Av.: Križani, *INRI*, desno sv. Peter, levo sv. Pavel, zgoraj papeški grb Vatikana, spodaj papež

Rv.: *ANDENKEN AN DIE HEIL. MISSION*

= spomin na sv. misijon
Material: tolčen bron
Inv. št. NMS: N 7040

107. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

▽ Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,1 cm, š. 3,1 cm

Teža: 3 g

Av.: *INRI*, grb Vatikana, desno sv. Peter, levo sv. Pavel, spodaj papež

Rv.: *SOUVENIR DE MISSION* = spomin na misijon, peterokraka zvezda

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6886

Lit.: Fassbinder 2003, 453, kat. št. 58

108. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,1 cm, š. 3,4 cm

- △ Teža: 3 g
 Av.: *INRI*, Križani, na vrhu golob (sv. Duh),
 levo sv. Pavel, desno sv. Peter, spodaj
 Žalostna Mati Božja
 Rv.: *SOUVENIR DE MISSION* = spomin na
 misijon, peterokraka zvezda
 Material: tolčen bron
 Inv. št. NMS: N 7079

- ▽ Vir: zbirka Grebenc
 Mere: v. 11,1 cm, š. 6,3 cm
 Teža: 29,2 g
 Av.: *INRI*, Križani, levo sv. Pavel, desno sv.
 Peter, spodaj papež
 Rv.: *SOUVENIR DE MISSION* = spomin na
 misijon
 Material: baker (Cu) 85,5 %, cink (Zn) 13 %, 133
 svinec (Pb) 1,5 %
 Inv. št. NMS: N 7546

I 09. Misijonski križ
 Datacija: druga polovica 19. stoletja

110. Misijnski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,2 cm, š. 2,7 cm

Teža: 1,6 g

Av.: INRI, Križani, trikrat trije angeli

Rv.: SOUVENIR DE MISSION = spomin na misijon, peterokraka zvezda

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6885

134

111. Misijnski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,6 cm

Teža: 2,2 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: SOUVENIR DE MISSION = spomin na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 7080

112. Misijnski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,5 cm, š. 2,9 cm

Teža: 2,3 g

Av.: Križani

Rv.: SOUVENIR DE MISSION = spomin na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 7081

113. Misijnski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 8,2 cm, š. 5,5 cm

Teža: 15,9 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: SOUVENIR DE MISSION = spomin na misijon

Material: baker (Cu) 87,2 %, cink (Zn) 12,7 %

Inv. št. NMS: N 7534

135

114. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 6,8 cm, š. 4,1 cm

Teža: 9,2 g

Av.: INRI, Križani, dva angela, spodaj

Rv.: SOUVENIR DE LA MISSION = spomin na misijon

Material: baker (Cu) 87,5 %, cink (Zn)

12,1 %, kositer (Sn) 0,9 %

Inv. št. NMS: N 7327

136

115. Misijonski križ

Datacija: druga polovica 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,8 cm, š. 3,5 cm

Teža: 2,8 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: ERINNERUNG AN DIE HEIL. MISSION = spomin na sv. misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6884

116. Misijonski križ
Datacija: 19. do 20. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 18,2 cm, š. 8,2 cm

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja, trnova
krona, avreola

Rv.: *ANDENKEN A D MISSION* = spomin
na misijon

Material: les, aluminij

Inv. št. NMS: N 8081

138

117. Misijonski križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 16,5 cm, š. 7,5 cm, g. 1,8 cm

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja, avreola

Material: bron, les

Inv. št. NMS: N 8070

118. Misijonski križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

▷ Mere: v. 8 cm, š. 4,5 cm

Teža: 7,5 g

Av.: *INRI*

Rv.: *SOUVENIR DE MISSION* = spomin na misijon

Material: baker (Cu) 85,9 %, cink (Zn) 14,1 %

Inv. št. NMS: N 7543

119. Misijonski križ

Datacija: 19. stoletje

▷ Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,3 cm

Teža: 1,5 g

Av.: *INRI*, Križani

Rv.: *SOUVENIR DE LA MISSION* = spomin na misijon

Material: tolčen bron

Inv. št. NMS: N 6893

120. Misijonski križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 8,3 cm, š. 4,6 cm

Teža: 15,3 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: *SOUVENIR DE LA MISSION* = spomin
na misijon

Material: baker (Cu) 86,8 %, cink (Zn)
13,2 %

Inv. št. NMS: N 7537

121. Misijonski križ

Datacija: konec 19. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,7 cm, š. 2,8 cm

Teža: 5,1 g

Av.: Križani, božjepotna Marija

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 6900

141

122. Križ

Datacija: 19. do 20. stoletje

Mere: v. 3,3 cm, š. 1,8 cm

Teža: 1,8 g

Av.: Križani

Material: baker (Cu) 84,5 %, cink (Zn)

14,3 %, kositer (Sn): 1 %

Inv. št. NMS: N 33717

123. Križ

Datacija: 19. do 20. stoletje

Mere: v. 4,7 cm, š. 2,7 cm

Teža: 3,3 g

Av.: INRI, Križani

Material: ulito srebro

Inv. št. NMS: N 1983

124. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,2 cm

Teža: 4,7 g

Av.: INRI, Križani, avreola

Rv.: trnova krona, srce

Material: les, srebro

Inv. št. NMS: N 218

Lit.: Fassbinder 2003, 525, kat. št. 474

142

125. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 15 cm, š. 6,8 cm

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja,
avreola

Rv.: trnova krona

Material: les, srebro

Inv. št. NMS: N 2348

Lit.: Hutter 1995, 294, kat. št. 119; Knez
2005, 25

126. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,6 cm

Teža: 5,4 g

Av.: INRI, Križani

Material: bron

Inv. št. NMS: N 33739

144

127. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 5,3 cm, š. 3,2 cm

Av.: INRI, Križani

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 33687

128. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,8 cm, š. 2,4 cm

Teža: 2 g

Av.: Jezus Nazarečan, kralj judovski

Rv.: srce Jezusovo, VATER VERZEIHE IH-NEN / SIEHE WELCHES DIE MENSCHEN DAS HERZ SO SEHR GELIEBT HAT = Oče, odpusti jim, glej tiste, ki so tako zelo ljubili srce.

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 7078

129. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 9,4 cm, š. 5,1 cm

Teža: 15,4 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: IM KREUZ ALLEIN IST HELL / DIE LIEBE FÜHLT NICHT IHRE LAST = Samo v križu je svetloba, ljubezen ne čuti njegovega bremena.

Material: baker (Cu) 78,8 %, cink (Zn) 21,3 %

Inv. št. NMS: N 7539

130. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

146

Mere: v. 4,9 cm, š. 3,4 cm

Teža: 6,8 g

Av.: *INRI*, Križani

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 5636

131. Križ

Datacija: 19. do 20. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 22 cm, š. 10 cm

Av.: *INRI*, Križani, orodja Kristusovega trpljenja (trnova krona, klešče, kladivo, petelin, angeli), mrtvaška lobanja, Veronikin prt

Material: les, aluminij

Inv. št. NMS: N 8056

132. Razpelo

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 25 cm, š. 10,5 cm

Av.: Križani

Material: les, cink (Sn) 55,2 %, svinec (Pb)

44,8 %

Inv. št. NMS: N 7844

133. Razpelo

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 17 cm, š. 8,5 cm

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija

Material: les, bron

Inv. št. NMS: N 7842

134. Razpelo

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 24 cm, š. 11 cm

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Material: les, bron

Inv. št. NMS: N 7841

Lit.: Fundort Kloster 2000, 144, kat. št. 4.3.14

135. Križ

Datacija: konec 18. do začetek 19. stoletja

Mere: v. 10,5 cm, š. 7,2 cm

Teža: 31 g

Material: srebro, zlato

Inv. št. NMS: N 31121

136. Križ, obesek – nakit

Datacija: 40. leta 19. stoletja

Mere: v. 7 cm, š. 3,6 cm

Teža: 3,5 g

Material: srebro (Ag) 61,8 %, baker (Cu)
38,2 %

Inv. št. NMS: N 3315

137. Križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 6,7 cm, š. 2,5 cm

Teža: 8,3 g

Material: zeleni kamni⁸

Inv. št. NMS: N 31124

- 8 **Kamni so prozorni in imajo številne vključke zračnih mehurčkov. Vsi kamni so stekleni. Mineraloška analiza: dr. Miha Jeršek, PMS.**

138. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 6,5 cm, š. 3,1 cm

Teža: 5,4 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja

Material: srebro (Ag) 74,7 %, baker (Cu)

24,2 %, svinec (Pb) 0,6 %, zlato (Au) 0,5 %

Inv. št. NMS: N 7330

139. Križ z vencem iz trte

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 11,2 cm, š. 8 cm

Av.: *INRI*, Križani, vinska trta, grozdje

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 8050

140. Ploščati križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 10 cm, š. 7,5 cm

Teža: 50,2 g

Material: ulit bron

Inv. št. NM: N 7621

141. Križ, nastavek
Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 8,1 cm, š. 4.75 cm

Teža: 28,5 g

Material: srebro (Ag) 92,5 %, baker (Cu)
7,5 %

Inv. št. NMS: N 8626

142. Križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 19,4 cm, š. 10,2 cm

Teža: 49,4 g

Av.: Križanje, Marija in sv. Janez, Jožef, angeli

Material: srebrna pločevina

Inv. št. NMS: N 31218

143. Križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 10,8 cm, š. 5,3 cm

Teža: 47,6 g

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja, trta,
drevo življenja

Material: bron

Inv. št. NMS: N 8363

I 45. Križ z jagenjčkom
Datacija: 19. stoletje

△ Mere: v. 14,2 cm, š. 9 cm, g. 5 cm
Material: pozlačen les, pliš
Inv. št. NMS: N 779

I 44. Križ
Datacija: 19. stoletje

◁ Mere: v. 31 cm, š. 13,5 cm, g. 2 cm
Av.: INRI, Križani
Material: lito železo
Stara inv. št. NMS: 5144

146. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 3,2 cm, š. 2,1 cm

Teža: 1,3 g

Av.: Križani

Material: biserna matica

Inv. št. NMS: N 7030

147. Jeruzalemski križ v ulitem srebrnem okvirju⁹

Datacija: okoli 1800

Mere: v. 14,3 cm, š. 8,5 cm

Av.: INRI, Križani

Rv.: relikvija sv. Križa

Material: biserna matica, les, srebro (Ag)

62,3 %, baker (Cu) 37,6 %

Inv. št. NMS: N 33741

⁹ Lesen relikviarni križ v ulitem srebrnem okvirju. Obe strani sta ornamentirani s krožci in križci iz biserne matice.

148. Jeruzalemski križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,8 cm, š. 3,2 cm

Teža: 3,2 g

Material: biserna matica, les

Inv. št. NMS: N 7034

149. Križec – nakit

Datacija: 19. stoletje

158

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 5,8 cm, š. 3,8 cm

Teža: 6,8 g

Av.: križ

Material: baker (Cu) 73,3 %, cink (Zn) 26,8 %

Inv. št. NMS: N 7082

150. Križec – nakit

Datacija: okoli 1800

Mere: v. 6,9 cm, š. 4,1 cm

Teža: 8,7 g

Av.: Križani na modrem emajlu

Material: slikani emajl, srebrn filigran

Inv. št. NMS: N 25296

Lit.: Hutter 1995, 318, kat. št. 166

151. Križ – relikviarij¹⁰

Datacija: druga polovica 18. stoletja

Mere: v. 10,1 cm, š. 7,3 cm

Teža: 80,8 g

Material: bron, papir, steklo, tekstil

Inv. št. NMS: N 8257

---

10 Kraki se zaključujejo z okroglimi ušesci.

160

152. Križ, stoječi in ročni

Datacija: 18. do 19. stoletje

Mere: v. 12 cm, š. 6,5 cm, g. 1,5 cm

Av. in rv.: motivi iz Jezusovega življenja

Material: cizeliran les, rezbarija

Inv. št. NMS: N 15040

161

153. Križ, stoječi in ročni
Datacija: 18. do 19. stoletje

Mere: v. 10,5 cm, š. 6 cm, g. 1,5 cm

Av.: Križani

Material: cizeliran les, rezbarija

Inv. št. NMS: N 15041

162

154. Ruski križ Križanja

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 22 cm, š. 14 cm

Av.: INRI, Križani, angeli, mrtvaška lobanja

Rv.: liturgično besedilo

Material: ulit bron, lak

Inv. št. NMS: N 8632

Lit.: Gnutova & Zotova 2000, 42, kat. št. 46

155. Evharistični križec

Datacija: 1939

Mere: v. 3,8 cm, š. 2,5 cm

Teža: 2,6 g

Av.: VII INTERNAT CONGRESSUS

CHRISTI REGIS 25.-30. VII. 1939 LJUBLJANA

= 7. evharistični kongres 25.-30. julija

1939 v Ljubljani

163

Material: baker (Cu) 100 %

Inv. št. NMS: N 3642

156. Križ

Datacija: konec 20. stoletja

Mere: v. 10,1 cm, š. 5 cm, g. 0,7 cm

Teža: 8,3 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: 14 postaj Križevega pota

Material: plastika, bron

Inv. št. NMS: N 23699

157. Križ

Datacija: 70. leta 20. stoletja

Mere: v. 6,5 cm, š. 4,4 cm, g. 0,8 cm

Material: kovano železo

Inv. št. NMS: N 17397

164

158. Jeruzalemski križ

Datacija: 70. leta 20. stoletja

Mere: v. 5,7 cm, š. 4,7 cm, g. 0,7 cm

Rv.: Jeruzalem

Material: les

Inv. št. NMS: N 17398

159. T-križ

Datacija: 20. stoletje

Mere: v. 4,5 cm, š. 4,5 cm

Material: les, kovina

Inv. št. NMS: N 34197

160. T-križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 3,1 cm, š. 2,1 cm

Material: les, kovina

Inv. št. NMS: N 33686

161. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 2,1 cm, š. 1,3 cm

Teža: 0,5 g

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja

Rv.: Marija

Material: železo (Fe) 100 %

Inv. št. NMS: N 6890

165

162. Križ

Datacija: 19. do 20. stoletje

Mere: v. 4,8 cm, š. 2,7 cm

Teža: 3,4 g

Av.: Križani, trnova krona

Material: baker (Cu) 83,9 %, cink (Zn)
16,2 %

Inv. št. NMS: N 3631

163. Božjepotni križec

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 4,8 cm, š. 1,9 cm

Teža: 2,7 g

Av.: INRI, Križani, božjepotna Marija,
avreola

Material: srebro

Inv. št. NMS: N 213

164. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Kraj izdelave: Rim, Italija

Mere: v. 4,5 cm, š. 2,5 cm

Teža: 4,9 g

Av.: INRI, Križani, Kristusov monogram, golob, riba

Rv.: ROMA TERRA CATACOMBARUM = rimske katakombe

Material: jeklo

Inv. št. NMS: N 17414

165. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Kraj izdelave: Rim, Italija

Mere: v. 4,4 cm, š. 2,5 cm

Teža: 4,3 g

Av.: Kristusov monogram, A in W, sidro, golob

Rv.: ITALY / ROMA / TERRA CATACOMBARUM = Italija, Rim, katakombe

Material: umetna masa, baker, srebro

Inv. št. NMS: N 212

167

168

166. Križ

Datacija: konec 19. stoletja

Kraj izdelave: Francija

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,5 cm

Teža: 2,4 g

Av.: *INRI*, Križani

Rv.: *FRANCE* = Francija

Material: železo

Inv. št. NMS: N 3307

167. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 2,9 cm, š. 1,2 cm

Teža: 0,4 g

Material: aluminij

Inv. št. NMS: N 5176

168. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,1 cm, š. 2,3 cm

Teža: 1,2 g

Material: kost

Inv. št. NMS: N 7031

169

169. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 4 cm, š. 2,2 cm

Teža: 1,2 g

Material: umetna masa, plastična masa

Inv. št. NMS: N 5177

170. Križ

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 4,7 cm, š. 2,2 cm

Teža: 1,3 g

Material: kost

Inv. št. NMS: N 7033

170

171. Križ

Datacija: prva polovica 20. stoletja

Mere: v. 5,8 cm, š. 2,8 cm, g. 0,3 cm

Teža: 1,5 g

Material: črno brušeno steklo

Inv. št. NMS: N 21326

Lit.: Hutter 1995, 295, kat. št. 116

172. Križ z rožnega venca
Datacija: začetek 20. stoletja

Mere: v. 4 cm, š. 2,6 cm
Teža: 2,7 g
Av.: INRI, Križani
Material: baker (Cu) 66,6 %, cink (Zn)
33,5 %
Inv. št. NMS: N 8654

171

173. Križ
Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc
Mere: v. 3 cm, š. 1,9 cm
Teža: 1,6 g
Av.: INRI, Križani
Material: ulit bron
Inv. št. NMS: N 6892

174. Križ

Datacija: začetek 20. stoletja

Kraj izdelave: Italija

Mere: v. 3 cm, š. 2,1 cm

Teža: 0,3 g

Av.: INRI, Križani

Rv.: ITALY = Italija

Material: aluminij

Inv. št. NMS: N 9767

175. Stoječi križ¹¹

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 39 cm, š. 25 cm, g. 9 cm

Material: kamen

Inv. št. NMS: N 9083

- 11 Kamniti križ, sestavljen iz petih kamnitih delov iz belega marmorja. Križ krasijo okrasni kamni (nefrit, karneol, heliotrop, mahovni ahat in ahat). Mineraloška analiza: dr. Miha Jeršek, PMS.

176. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 14,5 cm, š. 10,5 cm, g. 2,2 cm

Av. in rv.: cvetlični in rastlinski motiv

Material: poslikan kamen

Inv. št. NMS: N 34196

174

177. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 19 cm, š. 9,5 cm, g. 6,5 cm

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja, liki v krakih

Material: ulit bron

Inv. št. NMS: N 7788

178. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 16 cm, š. 7,5 cm, g. 6,5 cm

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja, zvezde, liki v krakih

Material: bron

Inv. št. NMS: N 7787

179. Razpelo Arma Christi

Datacija: 17. do 18. stoletje

Mere: v. 40 cm, š. 20 cm, g. 14 cm

Av.: INRI, Križani, sv. Janez in Marija,
orodja Kristusovega trpljenja (Veronikin
prt, kladivo, kleščice, bič, lestev, sulica)

Material: poslikan les

Inv. št. NMS: N 17726

Lit.: Lozar Štamcar & Žvanut 2002, 33,
kat. št. 15

180. Arma Christi

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 9,3 cm, š. 5,9 cm, g. 5,3 cm

Teža: 81,4 g

Av.: INRI, Križani, orodja Kristusovega
trpljenja (Veronikin prt, kladivo, kleščice,
bič, lestev, sulica)

Material: les, steklo, vosek

Inv. št. NMS: N 14802

181. Arma Christi

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 38 cm, š. 20,5 cm, g. 12 cm

Av.: INRI, orodja Kristusovega trpljenja (Veronikin prt, kladivo, kleščice, bič, lestev, sulica), petelin, trnova krona

Material: barvan in lužen les, steklo

Inv. št. NMS: N 15039

182. Tabernakelj z voščeniimi figuricami

Datacija: 1782

Mere: v. 67 cm, š. 43 cm, g. 25 cm

Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja, Marija, sonce, zvezde, jagnje

Material: les, vosek

Inv. št. NMS: N 17710

183. Voščeni kipec pod zvonom – Križani
 Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 22 cm, š. 19 cm
 Av.: INRI, Križani, mrtvaška lobanja,
 Marija in sv. Janez
 Material: steklo, vosek
 Inv. št. NMS: N 17704

177

184. Križ
 Datacija: 17. stoletje

Mere: v. 49 cm, š. 20 cm, g. 10 cm
 Av.: INRI, Križani
 Material: les
 Inv. št. NMS: N 9139
 Lit.: Knez 2005, 17

178

185. Križani

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 37,5 cm, š. 16,5 cm, g. 5 cm

Av.: Križani, Marija

Material: les

Inv. št. NMS: N 8700

186. Križani

Datacija: 19. stoletje

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 46 cm, š. 20 cm, g. 12 cm

Av.: INRI, Križani, Marija, podstavek v obliki knjige

Material: les

Inv. št. NMS: N 8515

187. Križ

Datacija: 18. do 19. stoletje

Mere: v. 52,5 cm, š. 25,5 cm, g. 8,5 cm

Av.: INRI, Križani, podstavek v obliki knjige

Material: les

Inv. št. NMS: N 9228

188. Križani

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 43 cm, š. 22,5 cm, g. 5,5 cm

Av.: INRI, Križani

Material: les

Inv. št. NMS: N 8512

180

189. Križani

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 35,3 cm, š. 13 cm, g. 6,5 cm

Material: les, bron

Inv. št. NMS: N 8513

190. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 38 cm, š. 15 cm, g. 8,5 cm

Av.: *INRI*, Križani, božjepotna Marija,
trnova krona, avreola

Material: les, kovina
 Inv. št. NMS: N 34198

191. Križ – relikviarij¹²

Datacija: 18. do 19. stoletje

Mere: v. 38 cm, š. 18 cm, g. 14 cm

Av.: Križani, Mati Božja, Bog Oče, golob
 (sv. Duh)

Rv.: orodja Kristusovega trpljenja (kladivo, klešče, bič, sulica), petelin, obleka, tri kocke, kelič, sekira, palmova vejica, goba, roka

Material: kost, les

Inv. št. NMS: N 30487

Lit.: Knez 2005, 21; Pavičić 1994, 63, kat. št. 18

12 V notranjosti so pozlačene in posrebrene kovinske niti in napisni listki z imeni svetnikov.

182

192. Križ – relikviarij

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 13 cm, š. 8 cm, g. 1 cm

Av.: Križani, Mati Božja, Bog Oče, golob (sv. Duh)

Rv.: *INRI*, orodja Kristusovega trpljenja (kladivo, kleščice, bič, lestev, sulica),

petelin, kelih, obleka, križ

Material: kost, les

Inv. št. NMS: N 14992

183

193. Križ

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 28 cm, š. 10 cm, g. 3 cm

Material: kost, les

Inv. št. NMS: N 17698

184

194. Križ

Datacija: konec 19. do začetek 20. stoletja

Vir: zbirka Grebenc

Mere: v. 11,2 cm, š. 4,6 cm

Teža: 9,2 g

Av.: *INRI*; Križani, Mati Božja, Bog Oče,
golob (sv. Duh)

Rv.: *IHS*, tri puščice

Material: rezljan les

Inv. št. NMS: N 7749

195. Stoječi križ
Datacija: 18. stoletje
Mere: v. 4,5 cm
Material: slonova kost
Inv. št. NMS: N 19478

196. Stoječi križ
Datacija: 18. stoletje
Mere: v. 4,5 cm
Material: slonova kost
Inv. št. NMS: N 19479

197. Mali slonokoščeni križ z oltarjem

Datacija: 18. stoletje

Mere: v. 7 cm, š. 4 cm, g. 4 cm

Material: slonova kost

Inv. št. NMS: N 34447

198. Stoječi križ

Datacija: konec 18. do začetek 19. stoletja

▷ Mere: v. 53 cm, š. 23,3 cm, g. 9 cm

Av.: INRI, Križani, prekrížani kosti, manjka lobanja

Material: kovina, les, slonova kost

Inv. št. NMS: N 32888

Lit.: Dular, Podpečnik & Šumrada 2010, 386, kat. št. 334

187

199. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

▷ Mere: v. 63 cm, š. 23 cm, g. 11 cm

Av.: INRI, Križani

Material: les, bron

Inv. št. NMS: N 9138

188

200. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 30,5 cm, š. 23 cm, g. 8 cm

Av.: INRI, Križani

Material: les, steklo, bron

Inv. št. NMS: N 8509

201. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

▷ Mere: v. 47 cm, š. 20 cm, g. 8,5 cm

Av.: INRI, Križani, jagnje

Material: les, aluminij

Inv. št. NMS: N 9137

202. Križani

Datacija: 19. stoletje

▷ Mere: v. 49,5 cm, š. 15 cm, g. 8,5 cm

Av.: INRI, Križani, sv. Janez in Marija, mrtvaška lobanja

Material: alabaster, les

Inv. št. NMS: N 9081

189

203. Hišno razpelo

Datacija: 1841

- ▷ Kraj izdelave: Dvor pri Žužemberku
 Mere: v. 42 cm
 Sign.: *HOF IN ILLYRIEN*
 Av.: *INRI*, Križani

Material: lito železo

Inv. št. NMS: N 4853

Lit.: Kos & Žargi 1991, 82, kat. št. 20.

190

204. Stoječi križ

Datacija: 1841

- ◁◁ Kraj izdelave: Dvor pri Žužemberku
Mere: v. 42 cm, š. 11,6 cm
Av.: INRI, Križani
Material: lito železo
Inv. št. NMS: N 15128
Lit.: Kos & Žargi 1991, 82, kat. št. 21.

205. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

- ◁ Mere: v. 44 cm, š. 15 cm, g. 6 cm
Av.: Križani
Material: les
Inv. št. NMS: N 8758

206. Pacifikalni križ

Datacija: 1901 do 1912

- Mere: v. 35 cm, š. 15 cm
Signatura: M. SAMASSA IN LAIBACH¹³
Av.: INRI, Križani
Material: bron
Inv. št. NMS: N 4890
Lit.: Kos & Žargi 1991, 27–31,109, kat. št. 128

13 Max Samassa (1862–1945) je leta 1892 od očeta Alberta (1833–1917) prevzel zvonarno. Ko je prevzel celotno podjetje, je ulival zvonove, cerkveno in hišno opremo po očetovih kalupih. Zvonarna in livarna Samassa v Ljubljani je delovala približno od leta 1729 pa vse do konca prve svetovne vojne.

192

207. Stoječi križ
Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 19 cm, š. 6,5 cm, g. 5 cm
Av.: INRI, Križani
Material: srebro
Inv. št. NMS: N 34199

208. Jeruzalemski križ
 Datacija: 19. stoletje

Kraj izdelave: Jeruzalem, Izrael
 Mere: v. 45 cm, š. 16 cm, g. 23 cm
 Av.: INRI, Križani, tri puščice, prebodeni roki
 Material: oljka, srebrna litina, biserna matica
 Inv. št. NMS: N 1714

209. Jeruzalemski križ
 Datacija: 19. stoletje

Kraj izdelave: Jeruzalem, Izrael
 Mere: v. 43,5 cm, š. 17 cm, g. 8 cm
 Av.: INRI, tri puščice, prebodeni roki
 Material: oljka, biserna matica
 Inv. št. NMS: N 8705

194

210. Stoječi križ pod steklenim zvonom
Datacija: prva polovica 20. stoletja

Mere: v. 41 cm, š. 16 cm, g. 8 cm
Av.: INRI, Križani, IHS, srce Jezusovo
Material: les, steklo
Inv. št. NMS: N 21325

211. Stoječi križ pod steklenim zvonom
Datacija: 19. stoletje

◁ Mere: v. 56 cm, š. 21 cm, g. 6 cm
Av.: INRI, Križani, žitno klasje
Material: les, steklo
Inv. št. NMS: N 15026

212. Stoječi križ pod steklenim zvonom
Datacija: 1856

△ Mere: v. 37 cm
Av.: INRI, Križani, sv. Janez in Marija
Material: srebro, steklo
Inv. št. NMS: N 17720

195

213. Stoječi križ
Datacija: konec 19. do začetek 20. stoletja

Mere: v. 36 cm, š. 14,5 cm, g. 12,5 cm
Av.: INRI, Križani
Material: železo, les
Inv. št. NMS: N 34200

214. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 30,5 cm, š. 21,8 cm

Av.: *INRI*, Križani

Material: kositer

Inv. št. NMS: N 6769

215. Stoječi križ

Datacija: 19. stoletje

Mere: v. 5,5 cm, š. 1,5 cm

Av.: *INRI*, Križani, mrtvaška lobanja

Material: les

Inv. št. NMS: N 34201

216. Križ

Datacija: 70. leta 20. stoletja

Mere: v. 10,3 cm, š. 3,9 cm, g. 2,6 cm

Av.: INRI, Križani

Material: kovina, les

Inv. št. NMS: N 17399

217. Procesijski križ

Datacija: prva polovica 15. stoletja

Kraj izdelave: Čedad ali Videm, Italija

Mere: v. 60 cm, š. 28,5 cm

Av.: Na sprednji strani je Križani med Marijo in Janezom Evangelistom na desnem kraku in dvema angeloma zgoraj in spodaj.

Rv.: Na hrbtni strani je Kristus vladar med simboli evangelistov na krakih (krilati lev – Marko, krilati orel – Janez, krilati vol – Luka, krilati človek – Matej).

Material: pozlačena bakrena pločevina

Inv. št. NMS: N 4369

218. Procesijski križ

Datacija: prva polovica 15. stoletja

Kraj izdelave: Čedad ali Videm, Italija

Mere: v. 56 cm, š. 28,5 cm

Av.: Križani na sredini, nad njim angel, levo Marija Magdalena

Rv.: V sredini manjka najbrž Mati Božja z Detetom, nad njo angel med simboli evangelistov na krakih (krilati lev – Marko, krilati orel – Janez, krilati vol – Luka, krilati človek – Matej).

Material: pozlačena bakrena pločevina

Inv. št. NMS: N 4370

219. Novomašniški križ

Datacija: konec 19. stoletja

Mere: v. 43,5 cm, š. 18 cm

Av.: *INRI*, Križani v vencu

Material: les, umetna masa, bela svila

Inv. št. NMS: N 8707

KRATICE

av.	averz
d	dolžina
dat.	datiran
ELU	<i>Enciklopedija likovnih umjetnosti, Zagreb</i>
ELZ	<i>Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb</i>
g.	globina
HPM	Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
i. e.	id est
inv. št.	inventarna številka
lit.	literatura
NMS	Narodni muzej Slovenije, Ljubljana
NMS, OZUU	Narodni muzej Slovenije, Oddelek za zgodovino in uporabno umetnost
p.	premer
PMS	Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana
rv.	reverz
SEM	Slovenski etnografski muzej, Ljubljana
sign.	signatura
š.	širina
t.	teža
ur.	urednik
v.	višina

ABBREVIATIONS

d.	depth
dat.	dated
diam.	diameter
ed(s).	editor(s)
ELU	<i>Enciklopedija likovnih umjetnosti</i> , Zagreb (<i>Encyclopedia of Fine Arts</i> , Zagreb)
ELZ	<i>Enciklopedija Leksikografskog zavoda</i> , Zagreb (<i>Encyclopedia of the Lexicographic Institute</i> , Zagreb)
h.	height
HPM	Hrvatski povijesni muzej, Zagreb (Croatian History Museum, Zagreb)
i. e.	id est
inv. no.	inventory number
lg.	length
lit.	literature
NMS	Narodni muzej Slovenije, Ljubljana (The National Museum of Slovenia, Ljubljana)
NMS, OZUU	Narodni muzej Slovenije, Oddelek za zgodovino in uporabno umetnost (The National Museum of Slovenia, History and Applied Arts Department)
obv.	obverse
PMS	Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana (Slovenian Museum of Natural History, Ljubljana)
rv.	reverse
SEM	Slovenski etnografski muzej, Ljubljana (Slovenian Ethnographic Museum, Ljubljana)
sign.	signature
w.	width
wt.	weight

Azinović Bebek 2009

ANA AZINOVIĆ BEBEK, Križevi u novovjekovnim grobovima župne crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi, v: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Zagreb 2009, 271–289.

Azinović Bebek 2008

ANA AZINOVIĆ BEBEK, Krunice 17. i 18. stoljeća iz Čazme, v: *Opuscula archaeologica*, 32, Zagreb 2008, 167–189.

Badurina 1990

ANĐELKO BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1990.

Belaj 2006

JURAJ BELAJ, Interpretiranje novovjekovnih nalaza iz grobova crkve sv. Martina na Prozorju, v: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 23, Zagreb 2006.

Belaj 2008

JURAJ BELAJ, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Grad Ivanec 2008.

Bežek & Kunac 1998

SANJA BEŽEK & ANA KUNAC, *Dva stoljeća arheologije na Makarskom primorju*, Makarska 1998.

Brauneck 1978

MANFRED BRAUNECK, *Religiöse Volkskunst*, Köln 1978.

Dolenc 1987

JOŽE DOLENC, *Slovenski romar*, Celje 1987.

Dolinar 1985

KSENIJA DOLINAR (ur.), *Likovna umetnost*, Ljubljana 1985.

Domanig 1907

KARL DOMANIG, *Die Deutsche Medaille in Kunst und Kulturhistorischer Hinsicht*, Dunaj 1907.

Dular, Podpečnik & Šumrada 2010

ANJA DULAR, JOŽE PODPEČNIK, JANEZ ŠUMRADA (ur.), *Pod Napoleonovim orlom. 200 let ustanovitve Ilirskih provinc*, Ljubljana 2010.

ELU 1959

Enciklopedija likovnih umjetnosti, 1, Zagreb 1959.

ELZ 1967

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 3, Zagreb 1967.

Fassbinder 2003

STEFAN FASSBINDER, *Wallfahrt, Andacht und Magie: religiöse Anhänger und Medaillen: Beiträge zur neuzeitlichen Frömmigkeitsgeschichte Südwestdeutschlands aus archäologischer Sicht*, Bonn 2003.

Fundort Kloster 2000

FUNDORT KLOSTER, *Archäologie im Klösterreich: Katalog zur Ausstellung im Stift Altenburg vom 1. Mai bis 1. November 2000*, Horn 2000.

Gnutova & Zotova 2000

SVETLANA VITALIEVNA GNUTOVA & ELENA YAKOVLEVNA ZOTOVA, *Crosses, Icons, Hinged Icons. Artifacts Cast from Brass. Eleventh – early Twentieth Century, from the Andrey Rublev Central Museum of Ancient Russian Culture and Art*, Moskva 2000.

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1970

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. zvezek. Agrarno gospodarstvo, Ljubljana 1970.

Graber 1941

GEORG GRABER, *Volksleben in Kärnten*, Gradec 1941.

http://www.nms.si/slovensko/10_razstave/stalne/StudijskeZbirke.html

Hengstler & Stocker 1994

WILHELM HENGSTLER & KARL STOCKER (ur.), *Wallfahrt, Wege zur Kraft*, Gradec 1994.

Hutter 1995

ERNESTINE HUTTER, *Abwehrzauber und Gottvertrauen – Kleinodien Salzburger Volksfrömmigkeit: Christliche Schutz- und Heilmittel*, v: *Krippen und religiöse Kleinodien*, Salzburg 1995.

Intrigillo 1999

GAETANO INTRIGILLO, *Turinski prt: preiskava stoletja*, Ljubljana 1999.

Knez 1992

DARKO KNEZ, *Iz akcesije Kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja*, *Argo*, 33–34, 1992, 9–10.

Knez 1998

DARKO KNEZ, *Križi – enkulpioni*, *Vitrina meseca*, *Argo*, 41/1–2, 1998, 114–115.

Knez 2001

DARKO KNEZ, *Svetinjice iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije / Pilgrimage Badges from the Collections of the National Museum of Slovenia, Viri III. – Gradivo za materialno kulturo Slovencev*, Ljubljana 2001.

Knez 2005

DARKO KNEZ, Križi iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije : croce = croix = cross = crux = Kreuz = krst = stauros ... = križ, *Argo*, 48/1, 2005, 16–30.

Knez 2008

DARKO KNEZ, *Dotik svetnikov. Vloga relikvij v krščanstvu na Slovenskem*, Stična 2008.

Komanova 1928

MANICA KOMANOVA, *Na Gorenščem je fletno*, Ljubljana 1928.

Kos & Žargi 1991

MATEJA KOS & MATIJA ŽARGI, *Gradovi minevajo, fabrike nastajajo. Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem*, r. k., Narodni muzej, Ljubljana 1991.

Kotnik 1943

FRANCE KOTNIK, *Slovenske starosvetnosti*, Ljubljana 1943.

Kuncze 1885

FERDINAND KUNCZE, *Systematik der Weihmünzen*, Raab 1885.

Kuret 1989a

NIKO KURET, *Praznično leto Slovencev. Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*, I., Ljubljana 1989.

Kuret 1989b

NIKO KURET, *Praznično leto Slovencev. Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*, II., Ljubljana 1989.

Lozar Štamcar & Žvanut 2002

MAJA LOZAR ŠTAMCAR & MAJA ŽVANUT (ur.), *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem = The Theatre of Human life and Death. Images from the Seventeenth Century in Slovenia*, Ljubljana 2002.

Ložar 1944

RAJKO LOŽAR (ur.), *Narodopisje Slovencev*, I., Ljubljana 1944.

Makarovič 1981

GORAZD MAKAROVIČ, *Slovenska ljudska umetnost*, Ljubljana 1981.

Makarovič 1962

MARIJA MAKAROVIČ, Poročila – O Grebenčevi zbirki v Etnografskem muzeju v Ljubljani, *Slovenski etnograf*, XV, Ljubljana 1962, 243.

Milič 2010

Intervju. ZORAN MILIČ in prof. dr. ŽIGA ŠMIT, *Argo*, 53/1, 2010, 14–16.

Münsterer 1983

HANNS OTTO MÜNSTERER, *Amulettkreuze und Kreuzamulette*, Regensburg 1983.

Navratil 1887

IVAN NAVRATIL, *Slovenske narodne vraže in prazne vere*, *Letopis Matice Slovenske*, Ljubljana 1887.

Novak 1928

JOŠIP NOVAK, *Šmarna gora*, Ljubljana 1928.

Pavičić 1994

SNJEŽANA PAVIČIĆ, *Križevi iz fundusa Hrvatskog povijestnog muzeja*, Zagreb 1994.

Prežihov 1945

PREŽIHOV VORANC, *Jamnica*, Ljubljana 1945.

Shalem 2004

AVIOAM SHALEM, *Reliquien der Kreuzfahrerzeit: Verehrung, Raub und Handel, v: Kein Krieg ist heilig: Die Kreuze Züge*, Mainz am Rhein 2004.

Steck 1995

VOLKER STECK, *Das entlarfte Boese Muentz-Wesen: ein kurpfälzischer Münzschatz vom Ende des 17. Jahrhunderts als Zeugnis von Krieg und Münzverschlechterung*, Karlsruhe 1995.

Sveto pismo 1995

Sveto pismo Stare zaveze in Nove zaveze. Ekumenska izdaja z novim prevodom *Stare zaveze*, Ljubljana 1995.

Šašel & Ramovš 1936–1937

JOŠIP ŠAŠEL & FRAN RAMOVŠ, *Narodno blago iz Roža, Arhiv za zgodovino in narodopisje*, 2, Maribor 1936–1937, 63.

Štrukelj 1963–1964

PAVLA ŠTRUKELJ, *Zagovori, Vraževerje na Slovenskem (od mlajše kamene dobe do amuletov 20. stoletja)*, Ljubljana 1963–1964.

Wattek 1975

NORA WATTEK, *Rosenkränze, v: Alte und moderne Kunst*, 138, Dunaj 1975.

KAZALO / INDEX

Ikonoografski motivi, svetniki, upodobljeni predmeti
(številke označujejo kataloške enote)

A

Adalbero: 21
angel: 14, 20–21, 25, 29, 55, 110, 114, 131, 142, 154, 216–217
avreola: 102, 116–117, 124–125, 163, 190

B

Bazil: 11
Benedikt, Benediktov žegen: 21, 23, 30–31
bič: 28–29, 76–77, 179–181, 191–192
Bog Oče: 10, 20, 191–192, 194
božjepotna Marija: 34–40, 52–56, 61, 63, 66, 86, 89–90, 93–105, 121, 133, 163, 190
Brezmadežna: 69–75, 77

C

cvet: 66, 82, 99–100, 102–103, 105, 140, 176

D

demon: 11
Digna: 21
Drevo življenja: 143

E

Evharistija: 20, 25, 29, 77

G

Ginesius: 25, 29
goba, gobasta krpa: 76, 179–181, 191
grb Vatikana: 106–107
Gregor: 11
grozdje: 139

I

IHS: 20, 25, 28–29, 32, 194, 209
INRI: 16, 26–28, 31, 33–37, 39–46, 48–52, 55, 57–65, 67–68, 70–86, 89–104, 106–111, 113–120,

123–127, 129–131, 133–135, 138–139, 143–144, 147, 154, 156, 161, 163–164, 166, 172–174, 177–184, 186–188, 190, 192, 194, 198–203, 205–215, 218

J

jagnje: 145, 182, 201
Janez: 10–12, 142, 179, 183, 202, 211, 216–217
Jeruzalem: 147–148, 158, 207–208
Jožef: 32, 142

K

kača: 81
Kajetan: 25
kelih: 179, 181, 191–192
kladivo: 28, 76–77, 131, 179–181, 191–192
klešče: 28, 76–77, 131, 179–181, 191–192
kocke: 180, 191–192
kost: 198
krilati človek (Matej): 12, 216–217
krilati lev (Marko): 12, 216–217
krilati orel (Janez): 10–12, 142, 179, 183, 202, 211, 216–217
krilati vol (Luka): 12, 216–217
Kristus Kralj: 16, 128
Kristusov monogram: 1, 164–165
Križani: 3, 6–8, 9–14, 16–18, 26, 31, 33–65, 67, 69–106, 108–117, 119–127, 128–135, 138–139, 143–144, 146–147, 150, 153–154, 156, 161–164, 166–174, 177–180, 182–192, 194–196, 198–207, 209–218
Križanje: 142, 154
Križev pot: 156
krona, trnova krona: 21, 28–29, 68, 76–77, 80, 84–85, 116, 124–125, 131, 162, 181, 190

L

lestev: 28, 76–77, 179–181, 192
lunin krajec: 67, 70–71

M

Maria Zell: 15
Marija: 32, 67, 78, 81–83, 142, 161, 179, 182–183, 185–186, 202, 211, 216
Marija Magdalena: 217
Marija z Detetom: 12, 79–80, 84–85, 217
Marijin monogram: 25, 29, 34–37, 39, 52, 55, 81–85, 99–101, 102–105
Mati Božja: 1, 3–6, 11–13, 67, 108, 191–192, 194, 217
meč: 67, 180, 182
Mina: 11
motivi iz Jezusovega življenja: 152

mrtvaška lobanja: 13-14, 16, 65, 67, 69-74, 76, 78-81, 83-85, 104, 116-117, 125, 131, 134, 138, 143, 154, 161, 177-178, 180, 182-183, 198, 202, 214

N

Nidgar: 21
Nikita: 11
Nikolaj: 11
Nikon: 11

O

obleka: 3, 7-8, 191-192
oljčne vejice: 80
orantka: 1, 3-6, 25, 29
Orodja Kristusovega trpljenja: 76-77, 131, 179-181, 191-192

P

palmova vejica: 191
Pavel: 106-109
petelin: 28-29, 76-77, 131, 180-181, 191-192
Peter: 106-109
podstavek v obliki knjige: 186-187
prebodeni roki in nogi: 28-29, 179, 207-208
puščica, tri puščice: 25, 29, 32, 68, 76, 194, 207-208

R

relikvrij: 65, 151, 191-193
riba: 164
roka: 1, 3-6, 12, 28-29, 179, 191, 207-208

S

sekira: 191
Sergej: 11
sidro: 165
skelet: 21
sonce: 182
spočetje: 78
srce: 28, 79-80, 124, 128, 209
srce Jezusovo: 28, 79-80, 128-129
srce Jezusovo in Marijino: 79-80
srce Marijino: 79-80
sulica: 28-29, 76-77, 179-181, 191-192
sv. Duh (golob): 20, 104, 108, 164-165, 191-192, 194
sv. Trojica: 66

Š

Štefan: 11

T

Thosso: 21

V

venec: 21, 139, 172, 218
veriga: 179
Veronikin prt: 28, 131, 179-181
Viktoralis: 22
vinska trta: 139, 143
vrč: 181

W

Wikterp: 21

Z

Zaharijev žegen: 21, 24, 30
zvezda, zvezde: 25, 29, 39, 57, 61, 63, 70-71, 75, 78, 80-81, 83, 99-105, 107-108, 110, 178, 182

Ž

Žalostna Mati Božja: 10-11, 67, 108
žebelj: 28, 77

Darko Knez
Od zore do mraka. Križi iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije
From Dawn till Dusk. Crosses in the Collection of the National Museum of Slovenia

Viri. Gradivo za materialno kulturo Slovencev 8
Sources. Topics in Slovenian Material Culture 8

Izdajatelj in založnik / Publisher
© Narodni muzej Slovenije 2010

www.nms.si

Urednica / Editor
Maja Lozar Štamcar

Uredniški odbor / Editorial Board
Darko Knez, Tomaž Nabergoj, Elisabeth Schmuttermeier, Bojana Rogelj Škafar,
Mojca Šorn, Peter Vodopivec, Maja Žvanut

Lektorica / Slovenian Proofreader
Nuša Mastnak

Tehnična sodelavka / Technical Assistant
Dušica N. Orešnik

Prevajalka / Translator
Tanja Kuret

Lektor za angleščino / English Proofreader
Dean Devos

Fotograf / Photographer
Tomaž Lauko, NMS

Oblikovalec / Designer
Borko Tepina

Ilustrator / Illustrator
Borko Tepina

Tisk / Printed by
Gorenjski tisk storitve d.o.o.

800 izvodov / copies

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-526.6

NARODNI muzej Slovenije
Od zore do mraka : križi iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije =
From dawn till dusk : crosses in the collection of the National
Museum of Slovenia / Darko Knez ; [prevajalka Tanja Kuret ;
fotograf Tomaž Lauko ; ilustrator Borko Tepina]. - Ljubljana :
Narodni muzej Slovenije, 2010. - (Viri. Gradivo za materialno
kulturo Slovencev / Narodni muzej Slovenije ; 8)

ISBN 978-961-6169-72-1

1. Knez, Darko, 1966- 2. Narodni muzej Slovenije
253478400

Natis je podprlo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
The publication was supported by the Slovenian Ministry of Culture.